

AZ

EMBERI EGYESÜLETEK

ÉS KÜLÖNÖSEN

AZ ÁLLAM KELETKEZÉSE ÉS FEJLŐDÉSE

PIKLER GYULA

EGYETEMI TANÁR

EGYETEMI ELŐADÁSAI

ELSŐ FOLYTATÁS

A JOG KELETKEZÉSÉRŐL ÉS FEJLŐDÉSÉRŐL CIMÜ KÖNYVHÖZ

ÖTÖDIK JAVITOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

BUDAPEST
POLITZER-FÉLE KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
1905

Ára 5 korona.

Révai és Salamon könyvnyomdája Budapest, VIII., Üllői-ut 18.

ELŐSZÓ.

A jelen füzet gyorsirói följegyzéseket foglal magában, a melyeken utólag csak keveset simitottam; szolgáljon ez magyarázatául a szerkezeti és kifejezésbeli pongyolaságoknak, a melyekkel az olvasó a következő lapokon találkozni fog. Hogy egy tudományos kiadványnak formabeli fogyatkozások mellett is meglehet a maga jogosultsága, az, ugy hiszem, bizonyitásra nem szorul. 1897-ben, a mikor ezen előadásokat először tettem közzé, és utóbb is azt reméltem, hogy formai tökéletlenségükön nem sokára segithetek, sőt hogy azokat érdemben fejleszteni és kiegésziteni is rövid idő mulva módomban lesz. Ez okból azon első és a még szükségesnek mutatkozott három későbbi kiadást csak igen kevés példányban kőnyomatosan rendeztem. Azonban az átdolgozásra mindeddig nem értem rá. 1897 óta ugyan folyton az a munkálat foglalkoztatott, a melynek a jelen füzet is egy része, azonban folyton e munkálatnak pszihofiziológiai eleme, a melyen most is dolgozom; ezért nem jutott idő egyéb részeinek tökéletesbitésére. A t. könyvkiadó cég és mások is gyakran sürgettek, hogy ugy esztétikai szempontból, mint az olvasó szemének kimélése céljából egyezzem bele a könyvnyomásos kiadásba. A teljes átdolgozás reményében mindeddig e kivánságot nem teljesitettem. Az idő azonban most már annyira előrehaladt, hogy a mondott tekintetekből bele kell nyugodnom, hogy a dolgozat, habár csak kisebb javitással, a kivánt olvashatóbb és tetszetősebb kiállitásban lásson napvilágot.

A javitás főleg abban áll, hogy a stiluson egy keveset csiszoltam. Bővités egy van: egy függelék, a mely Biró Lajosnak a pápuák társadalmi állapotairól való leirását adja.

Budapest, 1905 január havában.

Pikler Gyula.

TARTALOM.

I. ELŐADÁS.

Az emberi egyesületek alaptörvénye.

1. Ha az emberi egyesületek helyes elméletére akarunk jutni, akkor nemcsak azokkal az emberi egyesületekkel kell foglalkoznunk, a melyekkel a jog szempontjából rendesen foglalkozni szoktak: az állammal, a megyével, a községgel, a nemzettel, a törzsekkel, a családdal s az államok összetételeivel, hanem mindenféle más emberi egyesületeket is szem előtt kell tartanunk, a legkisebb jelentőségüeket ép ugy, mint a legnagyobb jelentőségüeket.

Az emberi egyesületeknek a jelensége alatt többet értek, mint embereknek az együttélését pusztán egymás mellett; emberi egyesületek alatt azt az *együttmunkálkodást értem*, a mely az együtt élő emberek közt nagy mértékben lefolyik, tehát az *együttes munkálkodással járó együttlétet.*

Az emberi egyesületek fogalmának ezen approximativ meghatározása után megpróbálom leirni az emberi egyesületeknek a jelenségét. Ez a leirás is csak approximativ lesz. Nem sorolom fel az összes különféle emberi egyesületeket; hanem leirom az emberi egyesületeknek egy tömegét, a mely épen eszembe jut. Egyiket, másikat ki is hagyom; ez azonban nem tesz semmit. Meg lehet tudni mégis e leirásból, hogy mit értek ama jelenség alatt. Az emberi egyesületek jelensége különben is oly komplikált, hogy a pontos leirást eleve kizárja. Azt sem tudjuk pontosan megmondani, hol kezdődik és hol végződik egy-egy emberi egyesület.

Nézzük néhány példáját annak, hogy emberek, kik együtt élnek, összeműködnek. Az emberi egyesületek egyik ilyen formája: a barátság. Ha azt látjuk, hogy két ember sokat van együtt, egyik

a másiknak beszélgetésében, szellemi munkásságában élvezetet talál, ez már az emberi egyesületek egyik formája, a mely azon emberek örömére van, jólétüket előmozditja. A barátság az ifjukorban fordul elő leggyakrabban és legerősebben. A tudósok nem igen szokták a barátságot emliteni, mikor az emberi egyesületekről beszélnek; inkább nemzetségekkel, törzsekkel, államokkal, államszövetségekkel foglalkoznak. Azonban azt hiszem, hogy ez utóbbiakat nem érthetjük meg teljesen, ha oly apró, jelentéktelennek látszó emberi egyesületekkel nem foglalkozunk, minő a barátság. S ha a régmult időkbe visszatekintünk, azt látjuk, hogy a barátság valaha sokkal fontosabb emberi egyesület volt, mint ma. Vannak homályos emlékeink arról, hogy régi harcias időkben két nem-rokon ember baráti szövetséget kötött, ivott egymásnak a véréből, s a hős pl. ha harcba ment, barátjára bizta feleségét, gyermekeit, javait.

A barátságról áttérek a férfi és a nő között levő emberi egyesületre, a melynek szintén igen különböző alakulataival találkozunk.

Ezután emlitem a családot, azt az egyesületet, a melyet a férfi, a nő és a gyermekek alkotnak.

Vannak azután más természetü emberi egyesületek, pl. a gazdaságiak. Több ember együttmunkálkodása pl. egy műhelyben, a mester, a legények és a tanoncok közti összeműködés. Ily műhelyben esetleg mindenki maga végez el egy egész munkát. Gyárakban ellenben, a hol az emberek nagy tömege dolgozik együtt, nagy mértékben a munkamegosztás alapján, kiegészitik egymást a különféle munkásságok, s csak több ember végez együtt egy-egy egész munkát.

Van azután oly gazdasági összeműködés, a mely túlmegy a gyárakban levő összeműködés határain. Vannak részvénytársaságok, a melyek egymástól távol élő emberekből alakulnak, esetleg egy ország határain is túlterjednek. Részvényeseik a világ különböző tájain laknak. Sőt — túlmenve a részvénytársaságokon is — ma már az egész emberiség összemunkálkodik gazdaságilag bizonyos módon, az egész emberiség munkamegosztásban él egymással. Európa bizonyos részeiben Amerikában termelt gabonát fogyasztanak. Amerikába meg sok mindenféle iparcikket visznek Európából. Nem egy nyers anyagot egyik világrészben termelnek, egy másikban dolgoznak fel és egy harmadikban adnak el.

Alakulnak továbbá emberi egyesületek szórakozás céljából, pl. sakkjátszó körök, korcsolyázó egyletek. Előfordul aztán két vagy több ilyen játszó egyesület közt nagyobb mérvü kapcsolat is.

Pl. Angliában az összes lawn-tennis-körök szövetségben vannak. A sakk-körök az egész világon összeműködnek. Több sportegylet közös versenyeket rendez.

Egy másik faját az emberi egyesületeknek képezik egy országon belül a községek, a melyekben az emberek szintén közös célokra munkálkodnak össze; gazdasági célokra is, mert pl. a mai falvakban a földművelést bizonyos mértékben közösen űzik, van közös legelő és közös gazdasági alkalmazott: pásztor, csősz, de más célokra is, pl. közös egészségügyi intézkedéseket végeznek, a közbiztonságot fentartják.

Ilyen községek együttvéve valami nagyobb egyesületet alkotnak, pl. nálunk a megyét. A megye nagymértékben ugyanazon célok elérésére szolgál, mint a község, csakhogy az emberek nagyobb csoportjára nézve végzi ugyanazokat a funkciókat magasabb fokon, vezetve, felügyelve. Ugyanilyen funkciókat végez az állam is, csakhogy az embereknek még nagyobb csoportjára nézve és még magasabb fokon.

Nem áll az, hogy az állam pusztán a maga polgárainak az egyesülete s csupán saját polgárainak szolgáltat igazságot, védelmet. Azon gazdasági szervezetnél fogva, a mely az egész emberiségre kiterjed, utai, vasutai, csatornái, közbiztonsági intézkedései más államok tagjainak is szolgálnak. Ha pörre kerül a dolog saját tagjai és más államok tagjai között, ez utóbbiaknak is igazságot szolgáltat. Söt a védelmi intézkedések is kiterjednek egyik államról a másikra, a nélkül, hogy ez állandóan szervezve volna. Minden állam működése átterjed az idegen államokra is, s az emberek az állami funkciók tekintetében voltaképen nemcsak egy államhoz tartoznak, hanem más államok is kiterjesztik rájok funkcióikat.

Van több államnak ezen kivül határozottan szervezett összeműködése is. Elhatározzák, hogy bizonyos közös intézkedéseket fognak tenni, például utakat, alagutakat fognak késziteni, kiépitenek egy világvasutat, elkészitik a Szuez csatornát; gazdasági szerződéseket kötnek; megegyeznek, hogy a büntetteseket kiadják egymásnak; közös egészségügyi intézkedéseket tesznek; kiállitásaikat a többi államok hozzájárulásával rendezik; résztvesznek egymás tudományos mozgalmaiban; stb. stb. Ime, ezek államközi egyesületek.

Ismét más célu emberi egyesületek az egyházak. A katolikus egyház kiterjed az egész világra, számos embert összefoglal egy közös

cél érdekében. Évszázadokkal ezelőtt hatalmas szervezet volt az emberek fölött; olyan, sőt nagyobb hatalmat gyakorolt mint az állam.

Az államkapcsolatok megint másféle emberi egyesületek. Némely államok védelmi vagy támadó hadi szövetségben vannak egymással; más államok tartós összeköttetésben élnek, mint pl. Magyarország és Ausztria, a német birodalom alkatrészei, a svájci kantonok, az Északamerikai Egyesült Államok.

Ha kezdetlegesebb időkbe is tekintünk vissza, még nagyobb sokféleségét találjuk az emberi egyesületeknek. A középkori állam, a melynek egyes tartományaiban a hűbérúrnak sajátságos, külön hatalma volt, az állam központi hatalma pedig sokkal szükebbkörü volt mint a maié, egészen más alakulat volt, mint a mai állam.

Az eddig felsorolt emberi egyesületek, bár nagyon különbözők, bizonyos mértékben mégis egyformáknak látszanak. Vannak azonban olyan alakulatok is, a melyekhez ma a polgárosodott államokban alig találunk valami hasonlót. Ilyenek például a kereskedő karavánok ma is Afrikában. Ilyen volt a középkorban Európában a Hanzavárosok szövetsége. Nagy kereskedelmi városok keletkeztek s szövetségbe léptek a végből, hogy a kereskedőknek segélyt nyujtsanak, ha távol országokkal érintkeznek. Katonákat, csendőröket tartottak, jogszabályokat létesitettek. Ezen egyesületnek nem volt nagyobb területe; hatalma azokra a házakra terjedt ki, a melyek az egyes kereskedelmi helyeken voltak.

Gyakoriak volt a középkorban olyan alakulatok is, hogy egy vezér, egy ur kalandos hadjáratokra rablócsapatokat alakitott az akkori állandó alakulatokon, államokon belül.

Ugyancsak a középkorban a hasonló ipart űző iparosok céhegyesületeket alakitottak. A céheknek nagy hatalmuk volt; nem csupán az iparűzés védelmére irányuló intézkedéseket tartottak fenn, hanem olyanokat is, melyek a tagoknak családi életére vonatkoztak; igy megállapitották a tagok gyermekeinek nevelését, őrködtek a tagok családi életének tisztasága fölött.

Nagyon különböznek az ugyanazon természetű emberi egyesületek tagjaiknak száma tekintetében is, szilárdság, állandóság tekintetében is.

Ha a legcivilizálatlanabb népekhez fordulunk, azt látjuk, hogy ezek 10—20—30 tagból álló maximális egyesületekben, államokban élnek. Vannak olyan vad népek is, a melyeknél rendesen csak a férj és a feleség meg a gyermekek müködnek össsze és nagyobb

összeműködés csak nagy ritkán, elvétve fordul elő. Igy a veddáknál Ceylonban a férfi a feleségével jár-kel az erdőben, gyümölcsöt szed, döglött állatok húsával táplálkozik, s az emberek nagyobb egyesületeket csak ritkán képeznek.

Igy sokfélék a különböző célokra szervezett emberi egyesületek. Ha az emberi egyesületeknek csak egy kis részét vizsgáljuk, pl. a községet és az államot, akkor nem juthatunk helyes tanokhoz. Az egyesületeknek ezt a sokféleségét vizsgálva, a kicsinyeket és a nagyokat, az alacsony és magasztos céluakat, a lazákat és állandókat, az egymásra átterjedő, egymást átvágó egyesületek szövevényét, sokkal általánosabb, sokkal kevésbé merev tanokhoz fogunk jutni, mint a milyenekhez jutnak azok, a kík csak egyféle faját nézik az emberi egyesületeknek, de tanaink igazak lesznek.

2. *Némely egyesületekre nézve egészen nyilvánvaló, hogy ugy keletkeznek, hogy az emberek belátják, hogy bizonyos céljaik elérésére ez az egyesület, ez az összeműködés jó, és hogy azért hozták létre ezt az összeműködést.*

Nyilvánvaló például, hogy ma az államok azért kötnek egymással gazdasági, egészségügyi, közlekedési stb. szerződéseket, azért lépnek egymással hadi szövetségbe, mert meg vannak győződve, legalább a kormányzó emberek, hogy mindezeket tenni célszerü.

Kétségtelen továbbá az is, hogy pl. egy társas kört, egy kaszinót, egy sportegyletet azért alapítanak az emberek, mert belátják, hogy bizonyos szükségleteiket ezen összeműködés kielégiti. Egy korcsolyázó egyletet, egy zsoké-klubot azért alakitanak, mert belátják, hogy minden ember nem tarthat magának külön korcsolyázó teret vagy versenypályát. Ugyanez áll a gazdasági egyesületekre, például a részvénytársaságokra is. *Az is nyilvánvaló, hogy ilyenféle egyesületek határait szintén az emberek belátása határozza meg.* Egy-egy társaskört pl. egy-egy községre kiterjedőleg alakitanak meg, s világos, hogy Magyarország összes lakosai azért nem alapitanak közös társaskört, azért nem lépnek be egy egyetemes kaszinóba, mert ennek semmi célja nem volna, mivel pl. az erdélyi ember nem jöhet fel Erdélyből naponkint Budapestre társalogni, olvasni, kártyázni. Világos az is, hogy más egyesületek, a melyek szintén szórakozás céljából keletkeznek, miért terjednek tul egyes országok határain is. A világ összes sakk-körei pl. azért

vannak szövetségben, mert az tagjaikra nézve jó, igy t. i. problémák kitüzése, nemzetközi versenyek által jobban kielégithetik sakkjátszási szükségletüket; vagy pl. a budapesti és a bécsi korcsolyázó egyesületek jegyei azért használhatók kölcsönösen mind a két jégpályán, mert gyakran rándulnak át a tagok egyik helyről a másikra, és világos, hogy Budapest és egy ausztráliai város közt azért nem keletkezik ilyen kapcsolat, mert annak semmi haszna nem volna.

3. Ez oly triviális dolog, hogy azt lehetne kérdezni, miért mondom el? Azért, mert azt állitom, *hogy a családok, a községek, nemzetségek, államok, nemzetek, törzsek épen igy keletkeznek belátásosan a szükségletek fedezése céljából, mint a szórakozás céljából alakult egyesületek, illetve a részvénytársaságok vagy államkapcsolatok, és annak oka, hogy ilyen vagy olyan államok keletkeznek és nem másformák, épen az, a mit az előbbiekre nézve mondottunk, t. i., hogy ilyen államok, községek, törzsek stb. felelnek meg az emberek mindenféle szükségleteinek.* Az összes emberi egyesületek, a család, a nemzetség, a törzs, a község, a megye, az állam, az egyház, sőt a nemzetek is stb. mind olyan meggondolások következtében keletkeznek, mint a nagy államközi összeműködések és azon kis egyesületek, a melyeknek ily céltudatos keletkezését mindenki elismerí. *Az emberek oly egyesületeket alkotnak, a milyenek szükségleteiknek megfelelnek. oly összeműködő egyesületet alkotnak, a melyek összeműködése mellett szükségleteiket legjobban kielégithetik.* Ez az emberi egyesületek általános alaptörvénye, és ez áll az államokra, a nemzetre, a törzsekre, a nemzetségre, a családra is; ezek is azért keletkeztek, mert az emberek ily egyesületben legjobban vélték szükségleteiket kielégithetőknek. Az, hogy kik élnek együtt az államban, meddig terjed a határa; vagy kik és hányan képeznek egy államot: attól függ, hogy kik és hányan vélik egy összeműködő egyesületben szükségleteiket legjobban kielégiteni.

Az uralkodó elmélet szerint a család, az állam egy-egy *természetes egyesülés*, a melybe az emberek beleszületnek, a mely a puszta szaporodás, a leszármazás következménye, a melyet önkénytelenül hoztak az emberek létre; az állam nem meggondolás folytán keletkezett, hanem az egy-egy természetes nemzetnek a szervezeti formája. Ezzel ellentétben én azt állitom, hogy a legmagasabb rendü emberi egyesületek épp ugy keletkeznek, mint a legközönségesebb kaszinók.

4. Ha vizsgáljuk az élő lényeket általában, nemcsak az embert, akkor általában azt fogjuk találni, hogy az ugyanazon faju élő lények nagyobb számban élnek egymáshoz közel. Ezen egyfaju lények közt különböző fajoknál különböző kooperativ, összeműködési egyesületek állanak fönn. Igy pl. az emberhez legközelebb álló magasrendü állatok közül némelyek nagy egyesületekben élnek együtt, a melyekben támogatást, segitséget találnak, másoknál ellenben az összeműködés pusztán a him és a nő között van.

Ez a különbség magasabb rendü állatoknál körülbelül együtt jár avval, hogy az illető állat ragadozó vagy nem az. A ragadozók, akár emlősök, akár madarak, kisebb csoportokban élnek együtt; ellenben a növényevő állatok nagyobb csoportokban, közös vezetők alatt, együttműködéssel (őrzés, tisztogatás, együttes játék) egymást támogatva.

Az állatokra nézve, épugy mint az emberre nézve, fölmerül az a kérdés, hogy abból a kezdetleges együttélésből, összetartozásnélküli egymásmellettiségből, a melyben lehetnének valamely fajnak a tagjai, hogyan fejlődtek ki e különböző, egymást támogató egyesületek, hogy a ragadozó állatok miért élnek jobbára inkább csak párosan, más állatok miért alkotnak nagy összeműködő csoportokat; és épigy az emberfajnál mért élnek a kezdetleges vad népek 20—30 emberből álló, az előre haladt művelt népek pedig milliókra menő egyesületekben?

Az állatok vizsgálása közben szemünkbe ötlik, hogy ezeknek a társas vagy nem társas élete összefügg szükségleteikkel. Előadja ezt Spencer Herbert a maga „Psychology"-jában, még pedig következőleg. A ragadozó állatok állati táplálékból élvén, rájuk nézve nem kedvező az, hogyha nagy csoportokban élnének együtt, hanem az, ha elszórva folytatják az életüket. Ha nagy csoportokban élnének együtt, elijesztenék az állatokat, melyek táplálékukat képezik. Ha pl. egy 100 tagból álló oroszlán-csapat vágtatna végig a pusztában egy gazella-csapat után, akkor nem igen jutna egy oroszlán sem zsákmányhoz. Ezenkivül a ragadozó állatok tápláléka el van szórva; nincs ennek egy nagy mennyisége együtt, mint a növényevő állatok táplálékának, ezért is jobb rájuk nézve, ha nem együtt vadásznak, sőt nem is élnek együtt nagy csoportokban.

Kérdezzük már most (és e kérdést Spencer nem teszi föl, de ha feltenné, talán hozzánk hasonlóan felelne ő is), mi az a valószinü folyamat, a mely által rájutottak a magasabb rendü

állatok arra, hogy szükségleteiknek megfelelő módon éljenek? A legvalószinübb az, hogy az idők folyamán tapasztalat folytán jutottak rá az állatok, valósággal belátták, hogy ilyen életmód jó rájuk nézve, s ezt választották. A ragadozó állatok pl. azért széledtek el, mert tapasztalatok megtanitották őket arra, hogy igy jobban megélhetnek. Mikor az éhség kinozta a csapatot, némelyek kiváltak, elmentek messzebb egyedül és találtak táplálékot, mert a többiek nem lármázván, csendesen meglephették a kisebb vadat. Látták, hogy igy meg tudnak élni s azért nem is tértek többé vissza a csapathoz. Ezt bizonyitják azok a tények, hogy bizonyos állatfajok időről-időre a szerint szélednek el kisebb csoportokba vagy alakitanak nagyobb csoportokat, a mint táplálékuk sok vagy kevés, vagy a mint gyöngébb vagy erősebb védekezésre van szükségük. Az állatok életmódja nem állandó dolog; változik a szükségleteknek megfelelően a körülmények szerint; nem áll az, hogy az állatok mindenben változhatatlan ösztönökkel birnának, és társas életmódjuk sem változatlan. Ennek bizonyitására Spencer a következő érdekes példát hozza fel. Gyakran látni együtt varjakat és seregélyeket; a seregélyek az év nagy részében oda huzódnak, a hol varjak vannak; ellenben a tojásrakásoknak s a szaporodásnak az idejében elvonulnak a varjaktól s páronként külön-külön elbujnak. Világos az, hogy e két különböző fajnak az együttélése nem keletkezhetett tapasztalattól és belátástól függetlenül. Mi lehet tehát az oka az együttélésnek? Nem más, mint az, hogy a varjak egy bizonyos nagyobb csoportja, a mely együtt él, képes karmaival az ölyv ellen védekezni, és ezért az ölyv nem támadja meg a varjak nagyobb csoportját. A seregélyeket azonban, ha nagyobb csoportban vannak is, megtámadja, mert ezek nem tudnak ellene védekezni. Ez az oka annak, hogy a seregélyek odahuzódnak a varjakhoz, s ezek védelmét használják föl. Mikor azonban tojásokat raknak, nem képesek a varjak életmódját folytatni s el kell válniok a varjaktól. Ha ilyenkor is nagyobb csoportokban élnének együtt, könnyen elveszhetnének; ennek folytán a szaporodás idejében egyetlen védekezési módjuk az, hogy elbujnak, külön-külön nagy területen szétszóródnak és igy védekeznek az ölyv ellen.

Mindennapi dolog az is, hogy különböző faju szeliditett állatok az ember mellett összeszoknak, s egy sajátságos uj formációt, uj társas együttlétet alkotnak, a szerint, a mint az szükségleteik-

nek megfelel. Világosan láthatjuk tehát, hogy az állati egyesületek tapasztalatok behatása alatt keletkeznek a szükségleteknek megfelelően.

5. Térjünk már most át az ember társaságának kérdésére. Ugyanigy kell elképzelni azt a folyamatot, a melylyel az anyag fejlődése folyamán egymás mellett keletkezett sok emberből a mai különböző emberi egyesületek létrejöttek, mindig a szükségleteknek megfelelően, a tapasztalatok folytán, a belátás hatása alatt, s távolról sincs szükségünk arra az erőltetett természetes társasági ösztönre, a melyet némely gondolkozó fölvesz az emberi egyesületek keletkezésének megmagyarázására.

A számos etnográfiai adat között, a melyet e tétel bizonyitására fel fogok hozni, a legérdekesebb példát talán egy északamerikai indián nép mutatja, a melynél egymás mellett egészen különböző emberi egyesületek keletkeztek a szükségleteknek megfelelően, a tapasztalatok, a belátások következtében. Hogy tételem elfogadását megkönnyitsem, ezen adatot már itt külön közlöm.

Ez az indián nép a kigyó-indiánok vagy *soson*-ok (angolul irva: Shoshones). Csak e század eleje óta látogatják őket az európaiak. Más népfajoktól elszigetelten élnek, körülbelül 36,000-en vannak, és három alfajra oszlanak. Az alfajok különböző életmódot folytatnak, különböző emberi egyesületeket alkotnak, és az utazók elbeszélése szerint ezen indiánok maguk is azt mondják, hogy azért élnek igy vagy ugy, mert ez az ő szükségleteiknek megfelel.

Az első alfaj a hegyi vagy rabló sosonok, *banatti*-k. Rablással és vadászattal foglalkoznak. Egy utazó, ki ezeknek az életmódját vizsgálta, a következőket irja róluk: „Kis csapatokban élnek a hegyek menedékeiben, főleg rablásból. Hosszabban beszélgettünk foglyunkkal. Foglyunk igy szólt: ‚Ij és nyil nélkül sohasem megyünk ki a sikságra, a feketelábuak és a Pigeonoktól való félelemből. Azért soha nem is tartunk lovat. *Ha nagy csoportban élnénk, könnyen felfedezhetnének bennünket.*'"

Világos tehát, hogy ők azért élnek kis csapatokban, mivel nagyrészt rablásból élvén, ilynemü egyesület felel meg szükségleteiknek.

A másik fajtája ezeknek az indiánoknak: a folyó melletti kigyó-indiánok, a halász-sosonok vagy az u. n. *ararikà*-k (azaz halevők*).

* Kezdetleges népek neve gyakran utal főtáplálékukra.

Halat és vadat esznek. Egy utazó a következőleg szól róluk: „Meggyőződésem szerint a vad ritkasága ezen a vidéken oka a tartós szervezet csaknem teljes hiányának. Tartós szervezetből rendszerint semmit sem látni közöttük, kivéve a lazac-halászat idejében, a mikor egy nagy számuk a folyóhoz megy. *Ily esetben szervezet támad közöttük.* Egy személy, a kit főnöknek neveznek, rendszerint beszédet mond és utasitásokat ad a halászat módjára és idejére vonatkozólag."

Ez a csoport tehát, a mely vadászat mellett halászatból is él, az év egy részében társaságot nem alkot, elszóródva él a táplálék ritkasága miatt. A halászat szempontjából azonban mégis összejönnek, főnök támad köztük és bizonyos módon elrendezik maguk között a halászatot. Milyen egészen más folyamattal állunk itt szemben, mint a minőt azok a társadalombölcselők fölvesznek, a kik szerint „az ember természettől társas lény", sőt „politikai lény" és természete szerint okvetlenül bizonyos fajta (határozott területtel, bizonyos funkciókkal, államhatalommal biró) államokban él. Nem látjuk itt valami „természetes társas ösztön" működését, hanem látjuk, hogy ezek az emberek *ideiglenes halászó államot alkotnak szükségleteiknek, életmódjuknak megfelelőleg.*

A kigyóindiánok harmadik faja a sikságindiánok vagy — a mint magukat nevezik — a *siridiká*-k vagyis kutyaevők. Ez a csoport ugy keletkezett, hogy az indiánok egy része lovakat szerzett magának, s ennek folytán más életmódra tért át. „A ló behozatala óta", mondja egy utazó, „a kigyóindiánok két törzsre oszoltak. A kiknek több intelligenciájuk volt, azok jutottak először uj életmódhoz. Az által, hogy lovaik voltak, ezen a vidéken, a hol a vad igen ritka, képesek voltak nagyobb számban együtt élni, mert lovon a vadászat tekintetében előnyösebb helyzethe jutottak, nem kellett már többé elszórva élniök, hogy vadhoz jussanak, s ennek következtében keletkezett egy csoportja azoknak, a kik rendesen együttélnek falvakban, a honnan együttes lovas vadászatokat rendeznek, és a hol vigyáznak arra, hogy a lovakat el he lopják".

Látjuk tehát, hogy egy népfajon belül a szükségletekhez képest háromféle emberi egyesülési, társulási mód létezik; ugyanis e népfaj egy része egészen elszóródottan él, második része időnként szervezkedő társaságban, a harmadik pedig állandóan szervezett emberi egyesületekben.

II. ELŐADÁS.

A társas élet előnyei.

6. Hogy bizonyos emberek minő egyesületeket alkotnak, az attól függ, hogy ezen emberek szükségleteiket milyen összeműködés által képesek legjobban kielégiteni. Ezért hasznos dolog némi áttekintése annak, hogy miféle előnyökkel jár a társas összeműködés.

7. A társas együttlétből származó előnyök *első* csoportja abban áll, hogy minden egyes ember működéséből haszna van más mellette élő embernek is *a nélkül, hogy összeműködnének;* pusztán az, hogy több ember egymás közelében végez bizonyos működéseket, előnyére válik valamennyijöknek.

Az előnyök e csoportjának *egyik* legfőbb alfaja az, a mit e három szóban foglalhatunk össze: *szimpátikus szuggesztió*, *utánzás*, *tanulás.* Nézzük először a szimpátikus szuggesztiót. Ez egyik nagy oka a társadalom együttmaradásának. Az által, hogy több ember végzi ugyanazt a funkciót, a funkció végzése mindegyikök részére könnyebbé válik. Talán mindenki tapasztalta már, hogy mikor már belefáradt a sétába, ha véletlenül találkozott egy barátjával, a ki tovább sétált vele, mindjárt könnyebbé vált a séta neki, még pedig annál a fizologiai oknál fogva, hogy más járásának, sétájának látása hasonló folyamatokat kelt idegrendszeremben, mint saját járásom, tehát a saját járásomra vonatkozó folyamatokat erősiti, s igy a járást számomra megkönnyiti. Sokkal könnyebb a nőnek társaságában kötni, varrni, mint egyedüllétben. Mindenféle munkát végezni könnyebb, ha körülöttünk mások ugyanazon munkát végzik.

Az élet nehézségeit elviselni, az élet nehézségeinek leküzdésén fáradni könnyebb, ha mások körülöttünk ugyanazt teszik. Pusztán ezen okból is az eszmélő lények és az emberek is egymás mellett maradnak, ha szükségleteik fedezése különben nem kivánja nagyobb mértékben az egymástól való eltávolodást.

Nézzük már most az utánzást és tanulást. A mit előbb szimpatikus szuggesztiónak neveztünk, azt utánzásnak is lehet nevezni. De vegyük most a tulajdonképi, kiválasztó utánzást, a tanulást. A társadalom egyik nagy előnye az, hogy mások gondolatait, tapasztalatait saját javunkra felhasználjuk, hogy abból, a mit másoknál látunk, kiválogatjuk azt, a mit hasznosnak találunk. Világos, hogy ha sok ember él egymás mellett, és mindegyik ki akarja elégiteni a maga szükségleteit, akkor mindegyik azt is vizsgálni fogja, hogy a többiek hogyan elégitik ki szükségleteiket, és tanul tőlük. Ha százan vadásznak együtt vagy mivelik együtt a földet vagy ipart űznek, bizonyos, hogy mindegyikök tanul a többiektől. Ez is igen nagy előnye a társas életnek. Kezdetben ez is szervezkedés nélkül történik, a puszta együttlét folytán, és ez kezdettől fogva az együttélésnek egyik főfentartója. Sok társadalombölcselő alig sejti, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonit a kezdetleges ember a tanulásnak; semmivel sem kisebbet, mint a legcivilizáltabb ember. Egészen nevetséges azt mondani, hogy a műveltség hasznát csak a legujabb időben látják be, és hogy kezdetben az emberek csak a vad erőtől vártak minden jót. Később számos intézmény szolgál ezen előny elérésére, a vágy azt mennél teljesebben élvezni, nagy mértékben döntő az emberi egyesületek keletkezésére, nagyságára. E célból jönnek ugyanis létre az összes különféle közművelődési intézmények, kezdetben a javas emberek intézménye, jósló helyek, templomok, ünneplő helyek, később a tudomány számos intézete. Ezen előny folytán vonják magukhoz műveltebb egyesületek a műveletleneket; műveletlenebb emberi csoportok élvezni akarván a műveltebbek haladását, bölcseségét, orvosainak, épitőinek, papjainak, erkölcstanitóinak tudományát, művészeinek művészetét, csatlakoznak azokhoz, békére, szövetségre lépnek velök, egy vallási, tanitó, jósoló, orvosló központ, iskola körül államszövetség keletkezik. Ez fő oka annak is, hogy hasonló nyelvü emberek ugyanegy közösséghez akarnak tartozni, közös közművelődési intézetekkel akarnak birni; a hasonlónyelvüek ugyanis könnyebben tanulnak egymástól.

A puszta együttélés a funkciók egyesitése nélkül javára szolgál az embereknek az együttérzésen, utánzáson és tanuláson kivül még azon egyszerü ténynél fogva is (második alfaj), hogy *minden embernek nagyobbára ugyanazok a szükségletei és sok esetben, ha egy ember a maga szükségleteit kielégiti, egyuttal kielégiti a a másokét is.* Ha pl. kezdetleges emberek élnek egymás mellett, és az egyik tüzet gyujt a vadállatok elriasztása, melegedés vagy világitás végett, akkor ez hasznára válik mindazoknak, a kik a tüz közelében vannak. Vagy ha valaki kipusztitja a vadállatokat, akkor nemcsak magától, hanem másoktól is elháritja a veszélyt. Nagy városokban sokkal nagyobb biztonságban megy az ember éjjel hazafelé, mint valami elhagyott fészekben, mert többekkel találkozik. Ha valaki egy rengetegen keresztül megy és ott utat tör, valahol házat épit magának, gyémántokat ás, vagy aranyat mos, ez által könnyebbé válik minden más emberre nézve, hogy ugyanazt tegye. Bárminő maradandó alkotást hoz létre az ember a maga javára, az embertársainak is előnyére válik. Ez világosan szintén egyik nagy előnye a társas együttlétnek és egyik oka fennmaradásának.

8. A társas együttlétből és összeműködésből származó előnyök *második* csoportja a funkciók *egyesitéséből* és *kiegészitéséből* származik. Ha pl. többen mennek vadászni, akkor az által, hogy egymást segitik és bizonyos rendszerben vadásznak, müködésük sokkal eredményesebb lesz, mintha külön-külön vadásznának. Vagy pl. ha együtt tesznek mivelhetővé valamely miveletlen földterületet, akkor oly eredményt képesek együtt elérni, a mire külön-külön nem lettek volna képesek.

Az egyes emberek erőinek egyesitéséhez és kiegészitéséhez tartozik a csere és a munkamegosztás. A csere első előnye a feleslegek felhasználása. Lehetséges oly eset, hogy a feleslegek felhasználása végett esetről-esetre kicserélik azokat az emberek. Ha azonban állandó feleslegük van a csere dacára is, akkor beáll az eset, hogy a feleslegükkel másokat foglalkoztathatnak. A cseréből kifejlődik az állandó munkamegosztás és érvényesülnek annak előnyei. A fölöslegek felhasználása szintén akkor válik előnyösebbé, ha több ember teszi össze a maga fölöslegeit és azokkal foglalkoztat embereket. (Termelő társaságok.) Nagy városok utcáin és házaiban az emberek százezrei élnek, sürögnek, mozognak a

nélkül, hogy közvetlenül enni valót, hust, gabonát termesztenének. Ez azért lehetséges, mert a városi emberek mind a falu fölöslegéből élnek. A hivatalnokok, katonák, kereskedők, iparosok, a kik városokban élnek, a földmivesek fölöslegéből tartatnak el, azért dolgoznak. Működésük lehetetlen volna az őstermelők feleslege nélkül.

A munkamegosztáson kivül egy további előnye a cserének az, hogy emberek élvezhetik távolabbi helyek vagy személyek előnyeit, kiváló tulajdonságait. (Lokális munkamegosztás.) Ide tartozik továbbá az az előny is, a melyre a közgazdaság nagy sulyt szokott helyezni, t. i. az egyes munkások és eszközök jobb kiképzése a munkamegosztás által. A munkamegosztás mérve a piac nagyságától függ. Minél több vevő van, annál inkább meg lehet osztani a munkát; ez az oka pl. annak, hogy falvakban nincsenek olyan specialista kereskedők, mint városokban. Bizonyos előnyei a munkamegosztásnak csak nagy tömegben fejlődhetnek ki. Az egyes ember erőinek a kiegészitésére vonatkozólag általában áll az, hogy minél több ember működik össze, annál többszörös a kiegészités, annál többféle jót élvezhetnek az emberek. Ha pl. igen különböző helyen levő emberek működnek össze, akkor sok helynek vagy sok embereknek kiválóságait élvezhetik az összeműködők. Ez óriási fontosságu az emberi egyesületek nagyságának meghatározásában.

9. A társas együttlétből és összeműködésből származó előnyök utolsó csoportját a *biztositás* neve alá foglalhatjuk. Ez egy *sui generis* előny, a mely nem foglalható az erők egyesitése alá. Az emberek ugy szervezkednek, hogy ha az egyiket baleset éri, a többiek támogatják, ugy, hogy a baleset megoszlik a nagy tömeg közt és az egyes a kárt alig érzi. A biztositás céljából való együttműködés megvan a legkisebb egyesületben, épp úgy, mint a legnagyobban. A férfi és a nő együttléte, a gyermekek és a szülők összetartása nagy mértékben ezen alapszik. Egyike a legnagyobb szolgálatoknak, a mit a házastársak egymásnak tesznek, az, hogy betegség esetén ápolják egymást. Ha többen együtt harcolnak vagy vadásznak, egyik előny az is, hogy az őrzés követelte virrasztásban felváltják egymást. A primitiv népeket jellemző vendégszeretet szintén ide tartozik. Az emberek segitik egymást az utazásban. Ha A. utazik B.-hez, B. látja el és forditva. A jogok és a köteles-

ségek egész rendszere fejlődik ki ezen intézmény körül. Ide tartoznak a biztositó társaságok is.

Érdekes, mint fejlődnek ily intézmények különböző helyeken hasonlóan, a konkrét reális szükségleteknek megfelelőleg. Árvamegye némely falvaiban, ha egyik parasztnak a marháját le kell vágnia, mert pl. eltörte a lábát, akkor az összes falubeli gazdák tartoznak hust venni tőle (és ez tényleg az egyetlen eset, a mikor — ünnepen kivül — hust esznek). Ez intézmény nyilvánvalóan a biztositásra, vagyis a kár megosztására szolgál, mert nélküle egy ember szenvedné az egész kárt, a mely annál nagyobb, mert a hús nagy tömegét nem birná a családjával elfogyasztani, mielőtt az megromlik; igy azonban minden gazda egy pár krajcárt költ és azért cserébe húst is kap. Hasonló biztositó intézményt találunk már most sokkal kezdetlegesebb embereknél, az afrikai *damarák*-nál. E népnél a magántulajdon, a gazdagság és szegénység különbsége csakugy ki van fejlődve, mint nálunk, az emberek nem osztanak meg egymással semmit. Némelyeknek nagy nyájaik vannak, mások szegény pásztorok a gazdagoknál, és azért egy-két marhát kapnak használatba. Forrásaink azonban azt mondják, hogy a holt állat húsa — akár vadnak, akár marhának a húsa — ennél a népnél közös tulajdona a közönség tagjainak. Azt lehetne hinni, hogy ime itt nincs még annyira kifejlődve az egoizmus, mint nálunk; van legalább egy dolognak közös tulajdona. Vannak irók, a kik ezt igy magyarázzák. Ennek a szokásnak a magyarázata azonban valószinüleg hasonló, mint az árvamegyei húsvételnek. A damarák ugyanis — mint a legtöbb marhatenyésztő nép — csaknem kizárólag a tejből és tejkészitményekből, sajtból, főleg aludt tejből élnek; húst a legeslegritkább esetben esznek; marhájuknak csak termékét, nem tőkéjét fogyasztják el. Mint egy utazó elbeszéli, a húsnak semmi ára nincs, egy levágott egész marháért nem lehet egy élő birkát kapni. Ime a hús közös tulajdonának magyarázata. Ez biztositás arra, hogy a hús kárba ne veszszen. A kinek marhája elesik, maga családjával együtt nem tudja elfogyasztani, evés előtt megromlik a hús, és ezért megosztja a falu lakosaival, és mivel hasonló esetben mindenki ugyanezt köteles tenni, igy hasznositják az elesett marha husát. Még szegényebbek lévén az árvaiaknál, nem adják rögtön ellenszolgáltatását a húsnak, hanem későbbi esetleges hússzolgáltatással fizetnek. E magyarázatra vezet az árvamegyei biztositó intézmény.

10. *Van az együttélésből és összeműködésből származó előnyök egy másik nagyfontosságu osztályozása is, mely mind az épen megkülönböztetett három főcsoportot keresztezi. Vannak oly összeműködések, a melyeknek előnye többek között megoszlik.* Ha pl. többen vadásznak, és az elejtett vadakat egymás közt megosztják. *De vannak oly összemunkálkodások is, a hol megosztásról szó sincsen, a hol mindenki teljesen élvezi a többek összeműködéséből származó összes előnyöket.* Ilyen az egymástól való tanulás is. Ha más megtanulja tőlem, a mit én tudok, még nekem is megmarad az teljesen, a mit tudok. Az ártalmas állatok elpusztítását mindenki teljesen élvezi. Ha háromszázan élnek együtt s egy év alatt háromszáz kártékony állatot lőnek, akkor mindegyiknek háromszázszor annyi van, mintha ő maga csak egy kártékony állatot lőtt volna. Az emberek egyik legfontosabb együttműködése — a mi nagy oka az államok létrejöttének — az utak csinálása. Ez is megosztás nélküli előnyökkel jár. Minden ember használhatja az egész utat.

Az összeműködések nagy mértékben olyanok, hogy az összeműködés előnyei az összeműködők számával egyenes arányban minden egyesre növekednek, a nélkül, hogy megosztás volna.

III. ELŐADÁS.

Az emberi egyesületek alaptörvénye közelebbről tekintve és az államra alkalmazva.

11. Az emberek azért élnek oly egyesületekben, a milyenekben élnek, hogy a társas összeműködés előnyeit a lehető legnagyobb mértékben élvezhessék. Különböző körülmények közt különböző egyesületek biztositják az előnyök legnagyobb mértékét, s az, hogy nagyobb, kisebb, állandóbb vagy lazább egyesületek keletkeznek-e, attól függ, hogy milyen összeműködéseket végeznek az emberek: utakat épitenek-e? vadászattal, baromtenyésztéssel vagy földmiveléssel foglalkoznak-e? megtámadják-e őket ellenségeik? vannak-e közelükben gazdagabb népek, kiktől rabolni lehet? különböző javakat termelő helyek vannak-e egymás mellett ugy, hogy közöttük munkamegosztás lehetséges? stb. stb. Ilyen dolgoktól függ az emberi egyesületek nagysága és természete, és ugyanazoktól különösen az államok nagysága és természete is. Ha valaki azt mondja, hogy az állam az emberek egy bizonyos köre, a mely szükségkép ilyen és ilyen funkciókat gyakorol, és hogy az emberek szükségkép ilyen államban élnek, akkor oly definiciót csinált, a mely a valóságnak nem felel meg, és a mely alá az államoknak és az embereknek csak egy kis része vonható. Az állam természetét csak ugy érthetjük meg, ha nézzük azokat az emberi szükségleteket, a melyeket az emberi egyesületek kielégitenek.

Képzeljünk el pl. egy kezdetleges vadász vagy halásznépet, a milyen ma is nem egy létezik, és nem rég még több létezett, a műveltség legalacsonyabb fokán: munkamegosztás és forgalom nélkül. Minden férfi halászattal, vadászattal foglalkozik, minden nő

növényszedéssel, ruha-, háló-, eszközkészitéssel: egyik sem termel sok fölöslegest. Tegyük fel, hogy pár százezer ember él olyan nagy területen, minő az ausztráliai kontinens, más müveltebb népektől messze, az egész területen egyforma körülmények között. Ezeknek nem fog érdekében állani, hogy bármely okból is valamennyien összeműködjenek, államot alkossanak, még ha közös származásuak és egy nyelvet beszélnek is. Ugyan mi végre alkossanak egy államot? Mily közös czélra működjenek össze, áldozzák munkájuk, fáradságuk egy részét, szabadságuk egy részét; mi végre engedelmeskedjenek egy közös hatalomnak? Talán védelem szempontjából? Ha közelükben nincs támadó nép, akkor semmisem indokolja, hogy a védelem szempontjából egyesüljenek, államot alkossanak. Támadás czéljából? Nincs más nép, a melyet megtámadjanak. Sőt egyforma szegénységükben arra sem lesz elég okuk, hogy egyik felük, vagy legalább egy nagy számuk egyesüljön a többiek megtámadására és kifosztására. Oly keveset rabolhatnak, hogy e végett fáradsággal egy nagy tömegnek egyesülni, messze utra kelni nem érdemes, mert mindenkinek csak nagyon kevés jutna. Ép ezért arra sincs szükség, hogy egy nagy tömegük védelem végett összeálljon. Ha időről-időre valahol szükség áll be, valószinüleg a legközelebbi szomszédokat rohanják meg, igy sem nagyobb támadó, sem nagyobb védő egyesülésre nincs szükség. Talán a végett egyesüljenek mindnyájan, avagy egy nagy tömegük, hogy közös erővel utakat, vagy pl. egy nagy utat csináljanak a tengerhez? Minek ez nekik, ha csere és forgalom távoli helyek között nincs? Talán az igazságszolgáltatás czéljából működjenek össze mindnyájan vagy egy nagy tömegük, hogy biróságokat tartsanak fenn közös anyagi és szellemi erővel? Minthogy mindegyik egy közeli kis területen él és vadászik, nem jár kereskedni messze, nem köt ügyleteket távoli emberekkel, minthogy azokkal védő szövetségben nincs (a fenebbi okoknál fogva), és igy a távoli emberek egymás jóléte iránt e szempontból sem érdeklődnek, senkisem törődik azzal, büntetik-e a gyilkosokat vagy tolvajokat azok, kik ellen tőle néhány négyszög kilométerre büntetteket követtek el, vagy kényszeritik-e ottan az adóst, hogy fizessen. Minden embert csak a legközelebbi körülötte lévő pár ember és a közeli terület békéje, igazsága, rendje érdekel, és ezt biztositja az emberek összetartása, összeműködése. Nincs szükségük egy nagykörü igazságszolgáltató egyesületre.

Ily emberek szegénységükben, műveletlenségükben, gazdasági fejletlenségükben, sem támadás, sem védelem, sem csere, sem forgalom és ép azért sem igazságszolgáltatás, sem közlekedés czéljából nem fognak sok ezer emberből álló, nagy területre terjedő egyesületet, államot alkotni. De igenis hasonló célu kicsiny, 10—20—30—40 emberből álló, néhány négyszög kilométerre terjedő államaik lesznek, a melyekben egymás javára össze fognak működni. Államaik nagyságát és természetét tehát nem közös származásuk, nyelvük, sem állitólagos államalkotó ösztön nem fogja meghatározni, hanem szükségleteik és belátásuk. Minden ember azokkal, a kikkel tényleg összeműködik, mert velök összeműködnie rá nézve célszerü, fog egy államot alkotni; a kik tényleg munkatársai, azok lesznek jogilag polgártársai; a mely területre kiterjed minden ember valóságos, anyagi élete, mert arra azt kiterjeszteni rá nézve célszerü, arra fog kiterjedni hazája, jogilag, erkölcsileg is.

Ha valami változás áll be a viszonyokban, akkor esetleg megváltoznak az érdekek, és másféle államok keletkeznek. Ha pl. a kontinensen, illetőleg a kontinens azon részén, a hol e kezdetleges, csupán vadállat- és vadnövényevő emberek laknak, nemcsak ilyen emberek vannak, hanem egy részükhöz közel van egy nép, mely a műveltség nagyobb fokán van; vannak fegyverei, ruhája, gabonája, barma, akkor ama kezdetleges vadász nép nagyobb tömegének is néha érdemes lesz szervezkedni és a szomszéd népet megtámadni. Ilyen esetekben időnkint pl. éhség idején tényleg nagyobb rabló egyesületek, ideiglenes rabló államok fognak keletkezni a vadász nép között, lesz egy főnök, ki rendet tart, igazságot szolgáltat a hadjárat alatt; a hadjárat után azután megint kis csoportokra oszlanak.

Lehetséges viszont, hogy szomszéd félművelt népek támadják meg őket, mert amazok kedvezőbb állapotban lévén, nagyon elszaporodtak a magok területén. Ilyen esetben állandó nagyobb védelmi egyesület alkotása fog a kezdetleges vadász népnek érdekében állani, még akkor is, ha ez áldozatukba kerül, például nagy utakra kényszeriti őket.

Igy keletkeznek náluk a rendes kis államokon kivül védő vagy támadó egyesületek, céljaiknak megfelelő tartalommal, szervezettel és funkciókkal. E nagyobb körü egyesületek korántsem fogják a kisebbek minden feladatát átvenni. Némely célok kedvéért az egyén a kisebb egyesületet tartja fenn, mások kedvéért a nagyobbat.

De maradjunk eredeti feltevésünknél, képzeljünk el csupa egyformán kezdetleges vadász embereket. Tegyük fel, hogy lassan némelyek közülök baromtenyésztők lettek, megtanulták a táplálkozásukra szolgáló állatokat szeliditeni és tenyészteni, vagy földmívelésre is eljutottak már. Ekkor a többiek gyakrabban fogják őket megtámadni, és minthogy van veszteni valójuk, érdekükben fog állni, hogy többen, több régi kis egyesülettel együtt nagyobb védelmi egyesületet alkossanak s egy főnöknek engedelmeskedjenek. Érdekükben fog ez azért is állani, mert az emberek egyrésze el lévén foglalva az állatok őrzésével, nem fog részt vehetni a harcban. Ezért esetleg a régi kisebb egyesületek közül többen össze fognak állni, hogy emelkedett helyen várat épitsenek, körül keritett, megerősitett helyet, a hová támadás esetén a barmot behajtják és a hol az emberek egy része őrzi, mig a másik része a sikon harcol az ellenséggel. Ezenkivül gyakrabban támadnak veszekedések barmok, legelők miatt, védekezniök kell a marhabetegségek ellen. Ennek folytán nagyobb körü igazságszolgáltatás és közigazgatás fog keletkezni, mint régebben.

Tegyük fel, hogy a mint az általunk fölvett emberek gazdaságilag fejlődnek, tanulnak, a szomszédok, vagy a távolabbi helyek közötti forgalom valami oknál fogva előnyössé válik. Egyik hely emberei pl. sokkal több, nagyon jó barmot képesek tenyészteni, mint a mennyire maguknak szükségük van, például kitünő legelőíknél fogva vagy kiváló jó tenyésztő módjuk következtében. Más helyen a baromtenyésztés nem sikerül, de e helyen meg bizonyos fa van, a mely jó épitő anyag vagy — hogy könnyebben szállitható árút tegyünk fel — van ott valami olyan növény, a melyből jobb ruházatot, szőnyeget csinálnak, vagy van esetleg valami jobb fegyveranyag. A két különböző hely lakói egymás előnyéről valamikép tudomást szereznek, pl. foglyok által, ezeken látták talán a ruhát, a fegyvert, vagy ezek elbeszéléseiből értesültek a másik hely gazdasági viszonyairól; vagy például ugy, hogy háborúk folytán a távolabb helyről jövő jószágok kézről-kézre eljutnak hozzájuk. Foglyok utján, béke-követek által a főnökök tudtára adják egymásnak, hogy ha jönnének emberek ily javakkal, azoknak cserébe adnának a magukéból más javakat, és biztositanának azoknak békét a maguk területén. A jólét, az élvezetek nagyobb foka, melylyel ezen ajánlat biztat, annak elfogadására indit. Utra kelnek karavánok, segitve saját államuktól, élelemmel ellátva, felfegyverkezve, mert egészen

ismeretlen, bizonytalan körülmények közé jutnak, nagy fáradsággal, mert nincsenek még utak. De a vállalat sikerül, az igért biztonságot megtalálják; főkép mert azoknak, a kikhez jönnek, szintén érdekükben van e forgalom megszilárdulása. Ime igy keletkezik két uj egyesület; először a karaván (nagy jelentőségü egyesület kezdetleges állapotban, kifejlődött joggal, főnökkel és annak hatóságával), másodszor — a mi bennünket jobban érdekel — forgalmi, közgazdasági, kommerciális egyesület, kommercium oly emberek közt, a kik ezelőtt semmi összeműködésben nem voltak. Ezen egyesület abban áll, hogy egymás számára termelnek, egymással cserélnek, és e foglalkozás közepett nem bántják egymást, sőt védik egymást támadások ellen. Nézzük, hogy gyarapodik ez az egyesület feladatokban és lesz egy oly sokféle funkciót teljesitő egyesületté, a melyet államnak nevezünk. Tegyük fel, hogy e két egymással gazdasági egyesületben lévő vidék közül az egyiket időről-időre megtámadja egy ellenség rablás céljából, vagy folyton fenyegeti egy műveletlenebb nép, a mely fejlődni induló gazdaságát tönkre tenné folytonos támadásaival, de a mely a másik távolabb lévő vidékre nem veszélyes. A mig a két vidék egymással nem állott forgalomban, a nem fenyegetett vidéknek nem volt érdekében a másikat megvédeni; nem törődött annak sorsával. De most, hogy jóléte jelentékenyen függ annak jólététől, most, hogy mindenki érzi a jólét emelkedését, a szükségletek jobb kielégitését, a magasabb rendü életet az avval való forgalom folytán, érdekében lesz, hogy amaz első vidék ne támadtassék meg, mert annak következtében nála is a jólét megzavarása következik be. A forgalmi, kommerciális viszonyban álló vidékek közül a megtámadottnak lakói segélyül hivják a másiknak lakóit, és ezek védik őket; valóságos védő szövetség jön létre köztük, mely idővel állandósul. Védi a szomszéd egyszer, kétszer, katonái oda jönnek, ott is maradnak; végül átlátják, hogy legjobb, ha a szövetségből állandó egység lesz közös fejedelem alatt, és azt megalkotják (először mindkét fejedelem megtartásával, az egyik fölényével, később kizárólagosságával) dacára annak, hogy talán külön származásuak és nyelvüek. Annál könnyebben fog ez menni, mert a forgalom folytán nagy mértékben már eleve megtanulták egymás nyelvét, legalább a kereskedő és a vezető osztályok, és annak kedvéért letelepedvén egymás közé, talán vegyüléknyelv, uj nemzeti érzés, uj egységes leszármazási hagyomány keletkezik. Ha

a forgalom nem teremtett volna közös érdeket, akkor mindez nem következhetnék be. A védőegyesület keletkezésének, az egységes állam keletkezésének oka a gazdasági forgalom, a barom és a ruha cserélése. A föld, a melyet az emberek hazájuknak tekintenek, megnőtt, mert megnőtt az a terület, a melynek valósággal hasznát veszik.

De nem is kell feltennünk az egyik vidék megtámadtatását külellenség által, a védelem szükségességét, hogy a két, gazdaságilag összekötött vidék szilárdabb egyesülését feltehessük; közös érdekek keletkezhetnek már magából a gazdasági kapocsból is. Az egyik kevésbbé művelt, fejlett, de a másik által is szükségelt természet-adta nyers anyagokkal megáldott vidék igyekszik a közbiztonságot, [a kereskedők biztonságát — a melyet igért — fentartani, de teljesen nem hozhatja létre. Ennek folytán a forgalom és mind a két fél jóléte nem oly teljes, mint a milyen lehetne. Ezt átlátják s ennélfogva mindkét fél beleegyezésével a műveltebb vidék katonái, rendőrei, hatóságai bejönnek, rendet csinálnak és végre belátják, hogy legjobb a teljes egyesülés. Azonban ez, a műveltebb állam e kiterjeszkedése, nem következett volna be, ha nem volna gazdasági érdek.

Vagy tegyük fel, hogy a forgalom fellenditése végett bizonyos közlekedési munkálatok szükségesek, a melyek csak nagy, közös erővel hozhatók létre, utak, kikötők, hidak, hajók épitése. E célból az eddig egymástól független egyesületek szövetkeznek, először csak egy időre, később belátják, hogy legjobb, ha egy állandó hatóság vezeti e munkálatokat, veszi igénybe a polgárok munkáját és adóját e célra, és e réven állandó egyesület keletkezik.

Tegyük fel, hogy a műveltebb, fejlettebb fél saját érdekében állónak fogja találni, hogy a másiknak műveltségét emelje, gazdasági erejének jobb kihasználása és a forgalom könnyitése végett. Papjai, tanitói, orvosai elmennek eme műveletlenebb szomszéd néphez, ott letelepszenek s tanitják a népet vagy legalább megkönnyebbitik ezen nép hasonló férfiainak működését. Az azelőtt elmaradottak most a jólét emelkedését érzik e közművelődési kapocs folytán. A tanitók tanítványai tanitókká válnak a műveltség ezen uj területén, de a műveltség fejlődése legjobban ugy biztosittatik, ha jobban, erősebben szerveztetik a kapocs az eredeti forrással. Ennek átértése oly érzelem alakját ölti, hogy az emberek tisztelettel viseltetnek ama műveltebb papok, tanitók iránt és

azoknak engedelmeskednek. Ezek pedig tanitásaikban a két egyesület teljes egyesülését javalják, tanitják, prédikálják, arra buzditanak, a mig az be is következik.

Ime ekként keletkezik vadász- és halásznépek egészen apró, egymástól független csoportjaiból, falvaiból baromtenyésztő és földmívelő falvak védőszövetsége, majd gazdasági forgalom folytán a falu szövetségek közötti forgalmi szövetség, majd ennek folytán ugyanezek között védő, út-épitő, kereskedelmi, politikai szövetség, kultusz-szövetség és nagyobb állam, a mely a további fejlődés folytán olyanná válik, a milyenek a mai legmagasabb rendü államok. E mai legmagasabb rendü államok a mai legcivilizáltabb emberek gazdasági tevékenységének, nagy területre kiterjedő közgazdaságának felelnek meg, az teremtette azokat meg és tartja fönn, az teszi azokat célszerűekké, helyesekké, igazoltakká, és nem az emberi természet mélyén fakad valami sajátságos érzés, a mely ily államokat követel; viszont a kezdetleges emberek apró vadász csoportja, vagy baromtenyésztő falu szövetségei sem valami abnormis, államszámba nem jövő, a tudomány által komolyan tekintetbe nem veendő egyesületek, hanem igenis az azon gazdasági állapotnak, szűk területre korlátolt életnek megfelelő államok, melyek az akkori emberi szükségleteknek ép úgy megfeleltek, mint a mai nagy államok megfelelnek a mostan élő emberek szükségleteinek. És nyilvánvaló az is, hogy a mai államok sem örökkévalók, az emberi örök természetnek megfelelő alakulatok, hanem az emberek további fejlődésével uj egyesületek fognak létrejönni.

De nem kell épen a termelvényekben való helyi különbségeket feltennünk a nagyobb forgalmi egyesület, illetve egységes állam keletkezésének okául. Legyen az egymástól független, kis államok által lakott, egymással szomszéd területek között egy, a melyik a tengeri vagy folyami forgalom tekintetében előnyösebb természeti helyzetben van, például a tenger vagy a folyam mellett fekszik, vagy az egyetlen, a mely természetes kikötővel bir, vagy legalább az, a mely a legjobb kikötővel bir, akkor okvetlenül gazdasági szövetség, útépitő, kereskedelmi, politikai, tengeri, katonai szövetség és végül egységes állam fog kifejlődni a kevésbbé előnyösen és az előnyösebben fekvő területek közt. Ez esetben tehát a közös forgalmi érdek hozza létre az egyesülést.

Az egyesülésre vivő gazdasági érdeknek azonban nem kell épen forgalmi érdeknek lennie. Lehet közös földmívelési, vizsza-

bályozási, telepitési érdek. Babiloniában és Asszíriában — mondja Pauly *Rechtsencyclopädie*-jában (I. r. 2214, idézve Leist Graeco-ital. Rechtsgeschichte c. művében) — azért fejlődött ki a nagykirályság, mert a síkság alacsony volta fáradságos és drága csatornákat, gátakat és tavakat tett szükségessé. Ezt a pozitiv példát is idefűzhetjük feltevésünk láncai közé, de szükséges már előre megjegyezni, hogy a fennebbi föltevésszerü leirások és elbeszélések mind a valóságból vannak véve, és a későbbi elő adandó valóságos etnografiai és jogtörténeti tényekben rájuk fogunk ismerni.

11. Ám már e pontban is azt gondolhatná és mondhatná valaki, hogy a tények azt bizonyitják, hogy a legtöbb magasabb állam alakulása nem oly szép békés szövetkezetek folytán jött létre, a mint mi azt fönnebb elmondottuk, hanem hóditás következtében történt. Ezen ellenvetés épen kapóra jön, mert egy oly tárgyra visz bennünket, a melylyel nemcsak polemice, de szisztematice is foglalkoznunk kell fejtegetésünk során.

Nézzük a dolgot először polemice. A hóditásra való utalás nem végső, kielégitő magyarázata az államok összeolvadásának, mert felmerül a kérdés: miért hóditja meg az egyik emberi egyesület a másikat és akarja magába olvasztani. És e kérdésre nem felelhetünk mást, mint azt, hogy azért óhajtja ezt, mert érdekében állónak találja a vele való egyesülést, összeműködést. A hóditás ugyanoly célokból történik, mint a milyenekből a föntebbi előadásunk szerint az önkéntes szövetkezés, egyesülés. A hóditás célja: nagyobb védőegyesület (több katona) vagy anyagilag segitő adózó) egyesület, vagy valamely védelmi szempontból fontos pont megszerzése, egy folyton fenyegető ellenség végleges veszélytelenné tétele, vagy több művelhető föld megszerzése, vagy forgalom létesitése, kikötők, utak, bányák, vizszabályozásra szükséges terület szerzése, sőt nagyobb műveltség szerzése. Ez a céljuk a hóditó háboruknak, azoknak a háboruknak, a melyek nem (mint az igen kezdetlegesek) puszta kifosztásra, hanem terület és a nép állandó meghóditására, beolvasztására irányulnak. Igaz, hogy a történelmi művek gyakran nem tüntetik föl a háboruk okait, és ugy mutatják be az embereket és az államokat, mint a kikben, illetve melyekben valami természetes hóditási vágy van; természetesnek tüntetik fel, hogy minden állam mennél többet akar hóditani. Közép-

iskolai történeti tanulmányainkban ezer hóditó hadjáratot tanultunk, de talán alig felének igazi okát, célját. Ám ha gondosan utána nézünk a háboruk okának, céljának, látjuk, hogy a népek nem céltalanul veszélyeztették életüket, javaikat, a királyok országaikat, hanem oly célokból, a milyeneket emlitettem, és talán meg fog bennünket lepni a gazdasági, kereskedelmi, forgalmi célok gyakorisága aránylag kezdetleges időben. Meg fogja lepni azt, a ki általában kevéssé van tisztában a társadalmi fejlődés okaival és az emberi érzelmek természetével. A kezdetleges nép ép ugy meggondolva, habozva, nem szivesen megy háboruba, mint a fejlett. Azoknak a kezdetleges vadász- és halász-emberekből álló kis egyesületeknek, melyekkel fejtegetéseinket megkezdtük, eszük ágába sem jut más egyesületet meghóditani, leigázva tartani, minél több ily egyesülettel összeolvadni, a mig nagyobbkörü védelmi, közgazdasági, műveltségi érdekök, szükségök nincs. A történetirók rendesen kétségtelen szerencsének tüntetik fel, ha egy állam ujabb területet szerez, és szerencsétlenségnek, bajnak ha veszt; pedig az államok gyakran csalódnak, hibásan fogják fel érdekeiket és esetleg egy uj terület sokkal több áldozatba kerül, mint a mennyi jót hoz, és valódi szerencse olyannak elvesztése, melylyel valódi érdek nem köt össze. Persze az érdeken idővel felépül az emberekben az önmagáért való, tulzott hóditási vágy, mint ártalmas, konzervativ érzés, de a melyet ujabb belátás leküzd.

Ez utóbbi fejtegetéseink eredményét már most szisztematice is beállithatjuk az államok keletkezéséről szóló tanunkba. Egyesületek (és különösen államok) keletkezéséhez nem szükséges okvetlenül, hogy valamennyi embernek, a kikből az egyesület alakult, érdekében legyen az összeműködés; azok létrejönnek akkor is, ha az csak az emberek egy részének van érdekében, és azok kényszeriteni képesek a többieket az összeműködésre. Erre az esetre is áll az emberi egyesületről szóló alaptörvényünk, hogy az emberek oly egyesületeket alkotnak, a milyeneket az összeműködésre nézve érdekeik szempontjából célszerünek találnak; a kényszeritőkre ez világosan áll, de a kényszeritettekkel sincs máskép a dolog, mert mikor ők a kényszernek engednek, akkor azt teszik, a mi érdekeiknek, rosszul ugyan, de az adott esetben a lehető legjobban megfelel. Tehát a hóditás folytán beálló uj államalakulás esetén is belátásuknak megfelelőleg alkotnak az emberek államot.

De egy rendkivül fontos további igazságot kell még itt megjegyeznünk. Gyakran, mikor ugy látszik, mintha egyoldalu érdek, kényszer, hóditás, leigázás forogna fenn, tényleg kétoldalu érdek és szövetség forog fenn. Ez a kétoldalu érdek oka a hadjárat eredményes voltának, a győzelemnek, vagy legalább annak, hogy a győzelem tartós hóditásra vezetett; a hóditást voltakép az érdek közösségének felismerése és önkéntes egyesülés előzte meg vagy követte, és ez az oka a győzelemnek vagy legalább a győzelmet követő összeolvadásnak.

A hóditó hadjáratok előzményei, vagy kisérő körülményei között gyakran találjuk azt a tényt, hogy a hóditás tárgyát képező állam egyes részei, tartományai, városai, osztályai vagy pártjai maguk hivják be a hóditó államot, hogy érdekeinek segitségére legyen, vagy e hadjárat alatt csatlakoznak hozzá, vagy lanyhák e védelemben és gyakran e tény oka a győzelemnek és a hóditásnak. A történetirók sürün emlegetik e tényt, mint a győzelmek és hóditásnak okát, de nem tüntetik fel eléggé, hogy ama tény további oka nem egyes személyek szeszélye, hanem valóságos, tartós védelmi, gazdasági müveltségi érdekek voltak, és hogy végső sorban ezek az érdekek okai a győzelemnek, a hóditásnak és az államok egyesülésének. Ilyenkor az ellenállás ugyanazon jelleggel bir, mint az az ellenállás, mely egyéb hasznos reformok ellen az állam lakosainak egy részéről támad, es a melyet belső erőszakkal, forradalommal vernek le a többiek. Az érdekek közössége azonban gyakran nem a győzelmet hozza létre, sőt a hadjárat előtt és alatt teljes ellenállást fejt ki a meghóditott állam, hanem csak a győzelem után kezd müködni és azt okozza, hogy a győzelem tartós meghódolásra és beolvadásra vezet. A történetirók legtöbbször a hadiszerencsére, egy vagy több győzelemre mutatnak rá, mint a mely a meghóditást, a győző állam területének megnövekvését okozta. Ám a történet számos példáját mutatja fel nagy győzelmeknek, a melyeket a hóditás a győző fél legnagyobb erőlködése dacára sem követett. Fölmutatja továbbá számos példáját annak, hogy a győzelmet hóditás követte, de ez nem volt tartós, a győző fél nem tarthatta meg pozicióját. Nem fukarkodik végre számos példájával annak, hogy háboruk után, a melyben mindegyik fél néhányszor győzött is, néhányszor meg is veretett, egyesülés következett be.

A legnagyobb hóditó államok hóditó pályájuk alatt valamennyien ugyanannyi mélységes vereséget szenvedtek, a hány

győzelmet nyertek, és mégis folyton kiterjesztették területüket. A történetirók azonban a hadi szerencsére vezetvén vissza a hóditásokat; figyelmüket ilyen államok történetének elbeszélésénél rendszerint nagyobb mértékben a győzelmekre irányitották. Ám ha közelebbről vizsgáljuk, mi az oka annak, hogy oly különbözők a győzelmek utókövetkezményei, gyakran azt fogjuk találni, hogy e tekintetben nagyon döntő az, hogy vajjon az uj állapot megegyezik-e a meghóditott állam érdekeivel, vagy pedig ellentétben van-e azokkal és mily nagy mértékben. Midőn az egyesülés, a beolvasztás ellentétben van, sőt talán igen nagy mértékben ellentétben van a meghóditótt nép jóllétével, midőn annak következménye merő kizsákmányolása volna; ellenállása ugy fokozódik, hogy meghóditva tartása és beolvasztása kifejthetetlen nagy fáradságba és áldozatokba kerül, és a harc ilyenkor, ha hóditás céljából történt, hiábavalónak bizonyul. A hóditva tartás talán egy ideig lehető, de később a meghóditott állam visszaszerzi szabadságát. Másfelől a legyőzetés után, a győző fél rendszabályai, az uj kormányzat oly jónak mutatkozhatik a legyőzött állam védelmére, gazdasági jólétére, belső nyugalmára, műveltségére, hogy az gyorsan belenyugszik az uj állapotba, sőt lehetséges, hogy ennek előzetes belátása rögtön követi a legyőzetést, vagy a mindkét fél részétől egyenlő szerencsével vivott harcot, és e belátás okozza a beolvadást. Ilyenkor az ellenállásnak az lehetett oka, hogy az illető állam tagjai és vezető elemei azelőtt nem látták be érdekeiket, vagy azokkal szemben belátásellenes érzelmek, a különállás és függetlenséghez való ragaszkodás éltek bennük, és ezek akadályozták az érdekek közösségének felismerését, és ők azért álltak ellen a jobb belátásnak, mig végre eme akadályozó érzelmeket a harc megpuhitotta.

Mindezekből következik, hogy a meghódittatás nem mindig szerencsétlenség, hanem gyakran szerencse; utóbbi akkor, ha a más államokkal való összeolvadás az emberek érdekeivel megegyezik, és ők helytelenül mégis ellenállottak. Ily esetben rajtuk mult, hogy a meghóditás szégyene esett meg rajtok, önkéntesen igen okosan megegyezhettek volna Oly igazság ez, a melyet rendszerint nem ismernek fel eléggé az emberek, és a melyet — még ha fel is ismerik — nem tanitanak eléggé kifejezetten, mert félnek attól, hogy az a helyes ellenállást csökkenti; ezért csupán a hóditók hangoztatják azokkal szemben, a kiket meghóditani akarnak.

Pedig az igazság felismerése és tanitása e téren is jobb mint a tulzott, egyoldalu, abszolut, a célszerüségtől független, szuggesztiv elméletek közötti ingadozás, mert előbbi helyes cselekvésre visz, t. i. ellenállásra, a hol az célszerü, és egyesülésre, magasabbrendü államalakulásokra ott, a hol ezek célszerüek.

Foglaljuk össze e szakasz tartalmát: Hogy egymástól független önálló államokból uj, egységes államok keletkezzenek, nem szükséges, hogy ez mindkét félnek érdekében legyen; elég az, ha egyik félnek érdekében van az egyesülés, és ha ez ennek keresztülvitelére képes elég nagy kényszert alkalmazni, képes meghóditani a másik államot. De a hóditásnak is az az oka, hogy e hóditó állam célszerünek találja magára nézve a megnagyobbodást és csakis ez esetben fog valamely állam hóditásra törekedni, ha t. i. azt magára nézve célszerünek találja. Hóditás esetére is áll tehát az ember egyesületek alaptörvénye. Igen gyakran azonban akkor is, mikor harc előzi meg az államok összeolvadását, az érdek kétoldalu és e tény okozza azt, hogy a harc tartós hóditásban végződik, nem pedig véletlen hadiszerencse.

12. Eddig elvontan láttuk azt a tételt, hogy az emberek oly egyesületeket és különösen oly államokat alkotnak, a melyekben való összeműködést, szükségleteik kielégitésére célszerünek tartanak. Most konkretebben is kell a tételt néznünk. Hogy mily egyesületek — és különösen mily államokat — alkotnak az emberek, az nemcsak attól függ, hogy milyeneket találnak célszerünek, hanem attól is, hogy milyenek lehetségesek reájuk nézve. E tekintetben is különböző helyzetben vannak. Röviden, vázlatban áttekintjük az e tekintetben működő tényezőket, bár sokkal hosszabban volna szükséges erről szólani, ha időnk volna.

A társas összeműködés bizonyos feltételekhez van kötve. Igy pl. ha fel is ismerik az emberek azt, hogy szükségük van egy védő egyesületre, még ebből nem következik, hogy azt meg is alkothatják. Ugyanis minden társas összeműködés feltételezi, hogy közlekedés legyen az ott összeműködő emberek között. A közlekedés első sorban a földterület természeti viszonyaitól függ. Hegyeken, tengereken keresztül összeműködés nem igen lehet. Hegyes-völgyes területen az emberek kisebb közönségeket fognak alkotni, mint sík területen. (Görögök, Svájc). A területi viszonyok legyőzhetetlensége azonban relativ körülmény, függ tehnikai ismere-

tektől, a melyek segélyével a területet alakítják (Utak, alagutak, hidak).

A közlekedés függ továbbá a szállitó eszközök tehnikájától. Kezdetleges időkben attól, hogy vannak-e személy és teherhordó állatok, lovak, kutyák, szekerek? Később, hogy vannak-e hajók, vasutak: a jövőben pedig esetleg attól, hogy van-e levegőben való közlekedés, mely utóbbi körülmény kétségkivül óriási átalakitó hatásokkal lesz az államok határaira.

A közlekedés további feltétele a közös nyelv. Egynyelvüség megkönnyiti az összeműködést. De ha a forgalom kivánja, az emberek egymás nyelvét megtanulják, uj vegyüléknyelvek és nemzetek keletkeznek gazdasági, műveltségi, védelmi közös érdekeknek megfelelőleg.

A közlekedés szempontjából fontos az összemüködést meghatározó azon tényező is, hogy sürün vagy ritkán lakottak-e a földterületek. Ez ismét függ a gazdasági állapottól, a földhasznositó tehnikától. A vadász emberek még akkor sem fognak nagy védőközönséget alapitani, ha az rájuk nézve szükséges és szükségét belátják, mert nagyon ritkán laknak.

Végre van az összeműködésnek a közlekedésen kivül még egy más tényezője is, t. i. maga az összeműködésre való képesség, annak tudása. Ez nagyon nehéz dolog. Védelmi csoportot alkotni, parancsoknak engedelmeskedni, azokat szétosztani, szervezkedni, kereskedni is meg lehet lassan tanulniok az embereknek; de mindezekhez értelmi fejlettség, megfelelő nyelvgyakorlat kell, s mindezek igen lassu fejlődésnek eredményei. Régente nem tudtak az emberek kereskedni sem. Egyik kezükben fegyver volt, mert rendesen összevesztek alkudozás közben. Valahol Afrikában, az a kereskedés formája, hogy a fegyveres felek biznyos távolságra megállanak egymástól, az árukat leteszik, s egy öreg asszony mindegyik áruból egy darabot egymás mellé tesz, s ha a felek hajlandók kicserélni, ő közvetiti a cserét. Egy más helyen Afrikában, ha a felek már megalkudtak bizonyos árban, a vevő csak egy részét adja meg a kikötött árnak, s a birónak nem lehet őt az egész kialkudott ár lefizetésére kötelezni, mert az ott szokás. Furcsa dolognak látszik ugyan ez, de nem megmagyarázhatlan. Hiszen még nálunk is az a szokás, hogy a vásárlást alkudozás és hazudozás előzi meg, a társas összeműködés e fejletlensége valaha époly nevetséges lesz, mint ma nekünk az afrikai szokások.

Mindenféle összeműködést tanulni kell az embereknek, lassacskán, nehezen. S az egyesületek alkotása nagy mértékben attól függ, mennyire tanulták már meg az emberek az összeműködésnek, a szervezkedésnek különböző fajait.

13. Végül lassacskán kell az embereknek azt is megtanulniok, hogy milyen összeműködés jó rájuk nézve. Ugyanis nem oly egyesületeket alkotnak az emberek, a melyekben való közreműködés rájuk nézve jó, *hanem olyanokat, a melyekben való összeműködést magukra nézve jónak gondolják.* Ez pedig igen különböző két dolog, és az erre vonatkozó belátás fejlődése maga is ok az egyesületek s speciálisan az államok) fejlődésének.

14. Igy kell értelmezni azt az igazságot, hogy az államalkotásra is igaz az emberi egyesületek azon általános alaptörvénye, hogy az emberek olyan egyesületeket alkotnak, a milyenekben az együttműködést szükségleteik kielégitésére legcélszerűbbnek tartják. Igy kell érteni azt az igazságot, hogy az emberek épugy belátásuk alapján, céljaiknak megfelelően alkotnak és alkottak államokat, mint a hogy belátásuk alapján céljaiknak megfelelően járnak el, ha szerződéseket s szövetségeket kötnek az államok között, és ha társasköröket, részvénytársaságokat és egyáltalán speciális célu kis egyesületeket alkotnak.

Az államalkotás tehát nem magyarázható bizonyos természetes érzelmekből, a melyek az embereket államalkotásra viszik. Ha azokat a látszólag egyszerü érzelmeket elemezzük, a melyek az embereket államalkotásra viszik, azokban is feltaláljuk a belátást, bizonyos célok kielégitésének szükséglete mellett az azoknak szolgáló eszközök keresését, illetve felismerését. Azt a körülményt, hogy bizonyos emberek *egy* államot alkotnak, mások, a kik távolabb laknak, megint *egy másikat,* mi nem magyarázzuk abból, hogy amazokat is, emezeket is bizonyos összetartozási érzés, egyesülési hajlam, öntudatlan népérzet, néptudat kötötte össze, hanem magyarázzuk ezt abból, hogy az emberek amaz első tömege és az emberek eme másik tömege azt találta, hogy ily csoportokban, ily egyesületekben tudják legjobban céljaikat elérni. És ha később egyesültek, megint nem valami misztikus összetartozási érzet vitte őket szerintünk erre, hanem megint annak a belátásnak, hogy szükségleteiket ily egyesülés által jobban tudják kielégiteni.

Már mondottuk, hogy azon látszólag meggondolás nélküli érzelmekben, a melyek az embereket államok alkotására viszik, belátás van. De kétségtelen, hogy miután az emberek államot alkotnak, bennük és utódjaikban azután az összeszokás folytán az együttmaradásra vivő konzervativ érzés fejlődik ki. De ez a nemzeti érzés legtöbbször csak kiséri és követi az államalakulást, nem előzi meg, és ha megelőzi, (ismétlem) belátás van mögötte. Amaz érzést le is győzi ujabb egyesülésnek vagy szétszakadás szükségének belátása és az államok szétszakadnak, bár tagjaik az összetartozás érzetével birnak (Anglia, Amerika), és összeolvadnak más államokkal, a melyeknek tagjaival szemben tagjaik azelőtt idegeneknek érezték magokat, ha mindezt érdekeik követelik. És ez jól van igy. Akkor él jól és helyesen az ember, ha életmódját, ha cselekedeteit, ha érzéseit érdekeihez, belátásához, fenmaradása, élete föltételeihez, a világ örök nagy törvényeihez, a melynek élete és halála fölött döntenek és a melyeket az idő folytával mind jobban megismer, fejlődő ismereteihez, az igazsághoz alkalmazza, és nem ragaszkodik a multban kifejlődött és kevésbbé teljes ismereteken, hiányos belátáson alapuló érzelmekhez.

Nem faji összetartozás, a közös származás, a közös nyelv, a közös meggyőződések és szokások döntenek az államalakulások fölött. Nem az annak főtörvénye, hogy a kik ugyanazon ősöktől származtak, képeznek egy államot, és a kik különböző ősöktől származtak, különböző államokat alkotnak. A tények ezt a leghatározottabban igazolják. Ugyanazon faj tagjai, a kik közös fészekből rajzottak ki, és ugyanazon vagy hasonló nyelvet beszélnek, kölönböző államokat alkotnak, ha az érdekeiknek igy felel meg. És igen különböző eredetü és nyelvü emberekből lesz az állam, ha érdekeik kivánják. Sőt — mi több — lesz egy vegyülék-nyelvü és ugyanazon eredet-mondájával biró egységes nemzet, a melyben amaz érdek alapján hatalmas összetartozási érzés fejlődik ki. A közös nyelv és a közös szokásokat és meggyőződéseket magával hozó közös eredet csak megkönnyiti az államalkotást, mert megkönnyiti az összeműködést a szükségletek kielégitésére, vagyis egyik esete az emberi egyesületek alaptörvényének. De mellette más, az összeműködést elősegitő és létrehozó tényezők működhetnek akkor is, ha az eredet, a nyelv és szokások különbözők, és a nyelvi és leszármazási könnyebbséget legyőzhetik, és viszont az államalakulást meg-

akadályozzák ellenkező tényezők, ha a nyelv, eredet és szokások közösek.

Az államalakulás eme törvényét bizonyitja az indukció, igazolják ama tények, a melyeket a következő fejezetekben megismerni fogunk.

E tények egyszersmind azt is befogják bizonyitani, hogy mindazok az államfajok, a melyeket nemzeteknek, törzseknek és nemzetségeknek szokás nevezni és természetes, öntudatlan egységeknek szokás tekinteni, szintén azért keletkeztek, mert az emberek belátták, hogy szükségleteiket ily egyesületekben való összeműködés által elégithetik ki legjobban. Ezt a közvetlenül következő etnografiai adatok is, de még jobban a később következő történeti adatok igazolják.

Hogy a család intézménye is az egyesületek általános alaptörvényét követi, annak a behatóbb igazolása, a családra vonatkozó speciális vizsgálódásokat követel meg.

IV. ELŐADÁS.

Az államalakulás alaptörvényének induktiv bizonyitékai: etnografiai adatok. Elsődleges államok.

15. A nyujtandó etnografiai adatokat *legnagyobbrészt Spencer*: „*Decriptive Sociology*"-jának a tanulmányozásából meritettem. Ez a mű 8 folio kötet. Célja volt, hogy az egész történeti és néprajzi irodalomból összehordja azokat az adatokat, a melyek a társadalmi tudományban indukció tekintetében fontosak. Spencer azt a tervet gondolta ki, a mely szerint az adatok csoportositandók; a terv keresztülvitelével három titkárt bizott meg, kiknek neve: Collier, Scheppig és Duncan.

Ez a három titkár töméntelen sok könyvet olvasott el, egy egész irodalmat feldolgozott oly módon, hogy a gyüjtemények minden egyes kötetében számos, a legtöbben sok száz könyvnek a lényeges és fontos anyaga van benne, a forráshely pontos megjelölésével, ugy, hogy ha az ember ezt a 8 folio kötetet alaposan tanulmányozta, voltaképen sok száz történeti és etnografikus kötet lényeges tartalmát ismeri. Persze az eredeti irodalomnak ismerete még jobb, még tanulságosabb lenne.

A három kompilátor közül kettő megbetegedett, még pedig gyógyithatatlanul, a szakadatlan fárasztó buvárkodás következtében. Ezek valóságos martirjai a tudománynak. Az eredeti terv szerint a könyv az összes ma létező történetet és etnografiát felölelte volna; pártolás hiánya miatt azonban nem lehetett befejezni, a vállalat körülbelül 80,000 korona veszteséggel zárult, a melyet Spencernek kellett kifizetnie. Műveletlen, a társadalmi jelenségek törvényszerüsége, az elméleti, nem aktuális politikai, társadalmi

tudomány fontossága iránt érzékkel nem biró, rövidlátó korunk tehát nem méltányolt egy vállalatot, a mely a helyes kormányzat tudományának ép oly fontos előfeltétele, mint a komparativ anatomia és fiziológia a helyes orvoslásnak. Valaha orvosoltak az emberi test belsejének ismerete nélkül, sőt megtiltották a boncolást; a mi korunk azt hiszi, hogy a politika mindig önkényes, találomra való kuruzslás lesz, mint ma, és nem támogatja az állami test készülő igaz tudományát.

Legnagyobbrészt ennek a félbenmaradt nagy munkának (különben a tárgyalt népekre nézve is nagyon hézagos) adatait ismertetem a következőkben:

16. A legkezdetlegesebb emberi államok, *a melyek elsődleges államoknak*[1] *nevezhetők, semminemü alsóbb egységeket (a családoktól eltekintve) nem mutatnak fel, igen kis körre terjednek ki és többnyire nagyon lazák, kevéssé állandók, könnyen feloszlanak.* Ismerünk először vadász és halász népeket, továbbá baromtenyésztő és földmívelő népeket is, a melyek ilyen kis körre terjedő, össze nem tett, elsődleges, laza államokban élnek.

17. Vadász és halász népek azok, melyek földet nem mívelnek, barmot nem tenyésztenek, hanem tisztán vadon tenyésző állatok- és növényekből élnek. A férfiak vadásznak, halásznak, verekszenek, mert gyakori háboruságok vannak főleg a szomszédos kis államok között az élelem hiánya következtében. A nők a házban (ha ezt ugyan lehet igy nevezni) foglalkoznak, továbbá vad gyökeret szednek táplálékul, kagylókat, gilisztákat, rovarokat keresnek össze, szelid állatokat fognak, vadon termő növényeket gyüjtenek; ezenkivül növényszárakból kosarakat csinálnak, hálókat fonnak a halászatra és a zsákmány hazaszállitására. Az ily népeknél más mint a nemek közötti munkamegosztás nincsen; minden férfi ugyanazzal, minden nő ugyanazzal foglalkozik. A kezdetleges fegyvereket, a minők egy-egy fadorong, kővégü lándzsák, íj és nyíl, minden férfi maga csinálja magának. Lakásaik a legprimitivebbek pl. kasokat csinálnak maguknak oly módon, hogy egymás mellett álló fák ágait összehajtják és fönt összekötözik, vagy levágott ágakból csinálnak kast és kivülről sarat, füvet raknak rá; vagy pedig négy

[1] Elsődlegesen, másodlagosan, harmadlagosan összetett társadalmak Spencer kifejezése („Principles of' Sociology.")

cöveket vernek a földbe és befödik füvel, levelekkel, körül pedig üresen hagyják ugy, hogy falai nincsenek. (Baromtenyésztő népek négy ily cövekre bőrt teritenek.) Néha — ez azonban ritka dolog — természetes üregekben, barlangokban laknak. Könnyen tovább vándorolnak, elhagyják lakásaikat és másutt ütnek fel ily kezdetleges sátrakat.

18. Ilyen népek laknak az egész ausztráliai kontinensen, mely körülbelül olyan nagy, mint Európa. Ezek igy élnek; hozzá kell azonban még tennem, hogy semmiféle földmunkát nem ismernek, jobbfajta útjaik nincsenek, csak ösvényeik. Kereskedésről, forgalomról fogalmuk nincsen. Cook utazásaiban ezt irja: *„Az ausztráliaiaknak nem volt fogalmuk kereskedelemről. Hatvan-nyolcvan emberből álló csoportok itt már nagy csoportok.“* Az egyes közönségek *egymástól függetlenek.*

Az emberi maximál-egyesületek, „önmagukkal beérő“ (Arisztotelesz) szuverén egyesületek, államok tagjainak a legnagyobb fejszáma 60—80. Mikor fölfedezték Ausztráliát, 100,000 ember lakhatott ott körülbelül 1500 ilyen kis szuverén maximál-egyesületben, államban. Mily óriási fejlődés van ettől az állapottól a mai állapotokig Európában, a hol egy pár száz millió ember lakik ugyanakkora területen s csak husz állam van körülbelül. Mindezen ausztráliai államok nyelve közös törzsekkel bir, hasonló, a mi kétségtelenül azt bizonyitja, hogy mindezek az emberek közös eredetüek, az egyes kis államok kirajzás által váltak ki a közös együttlétből; szükségleteik kielégitése céljából vándorolnak tovább és tovább, uj területre, uj csoportok keletkeztek, uj államok. (Beöthy Leó, *A társadalmi fejlődés kezdetei.*)

19. *Ausztrália* néhány szigetén az *andamánok* laknak, ezek is halászok, vadászok és vadnövényevők. Folyton vándorolnak, rendesen kis csoportokban. A legnagyobb csoport átlag 30—40 lélekből áll; néha azonban 300-an, máskor meg csak 10-en vannak együtt. Egy utazó igy ir róluk: „Bár csak husz kunyhóból álló falvakban laknak, néha nagyobb tömegben egyesülnek, hogy a telepitvényeseket megtámadják.“ Ezeknél van tehát már némi átmenet a legkezdetlegesebb csoportokból a magasabb rendü csoportokra, t. i. néha támadás céljából összeműködik több kis község.

20. Az andamánokból menjünk át *Északamerikába*. Az északamerikai csippevák (angolosan irva: Chippewas) vándorló vadász indiánok. Egy-egy csoportjuk 10—12 családból áll. A csoportok nem állandók, szétoszlanak. Egyik csoportból a másikba lép át egy-egy egyén. Csak néhány csoport állandó.

21. A csippevék (angolosan Chipewayans) szintén vándorló vadásznépek Északamerikában. 4000-en vannak; a férfiak száma azonban csak 800. A nép számos különböző csoportra válik.

22. *Délamerikában* a tűzföldiek szintén ilyen emberek. Halászatból, vadászatból, gyümölcsszedésből élnek. Ezeket igen tekintélyes tudós figyelte meg: Darwin, a kí oda egy kutató utazást tett, továbbá Fitzrobert, Cook, Weddel kapitány stb. Darwin igy ír róluk: „Ugy látszik, családokban élnek, nem törzsekben; nem ismernek egy főt.“ Weddel kapitány egy 80 tagból álló csoporttal találkozott. Fitzrobert azt irja, hogy: „A tüzföld azon vidékein, a hol a kagyló kimerithetetlen mennyisége van, néhány család található együtt, melyek tagjainak száma összesen 20—30 lélekre megy; de még ily társulások is ritkák.“ Egy másik utazó igy ír: „A tűzföldiek családokban élnek.“

23. A délamerikai abiponok szintén vadászó, vadnövényevő nép, számuk körülbelül 5000 lélekre megy. Számos független vándorcsapatra oszlanak. Minden csapat fölött főnök van, a ki néha nő Főfőnök a főnökök felett nincsen. Könnyen elhagyják saját csapatukat, máshoz szegődnek, később megint visszatérnek. Igen lazák ez egyesülések.

24. *Ázsia.* A műveltség legalacsonyabb fokán élő emberek vannak Ceylon szigetén: a *veddák* közt. A veddák több fajtára oszlanak. Vannak erdei veddák, a kik vadásznak és vadnövényevők; sziklai veddák, a kik már erdőt irtanak, a földet művelik, aratnak egy helyen, de tovább nem művelik a földet; és falusi veddák, a kiknél már jobb földmívelés van, de még szintén vándorolnak. Itt csak a két első csoporttal foglalkozunk.

Az erdei veddák *párosával járnak a vadonban*, csak ritkán egyesülnek, kisebb csoportokba. Néha megtörténik, hogy egy fő uralma alatt összejönnek valamennyien egy időre. A sziklai veddák

kis csoportokban élnek; minden csoportnak van fák, sziklák által jelölt vadászterülete.

25. Az északázsiai *kamcsatkaiak vadásznép voltak.* 160 faluban éltek, falunként 160—200 ember. A falu neve osztrog volt. *A falvak önállóak* voltak, és harcoltak egymással. Nem alkottak együtt egy államot. Bár egy fajhoz tartoznak, egy nyelvet beszéltek, egy vallásuk volt, ugyanazon szokásaik voltak és egy helyen voltak letelepedve, mégis minden falu teljesen független volt a többitől, és semmiféle szorosabb kapcsolat köztük nem volt.

26. *Afrika. A busmanok* 10—50, néha 100 tagu csoportokban élnek az utazók leirása szerint; nem ritkán azonban csak párosával járnak az erdőben. A csoportoknak ez a fölbomlása nagyon érdekes, mert mint az utazók irják, annak főoka a táplálék hiánya. Ha kevés vadat talál a csoport, akkor családokra bomlanak, mert igy könnyebben megélhetnek. Egy Lichtenstein nevü utazó írja le a busmanokat s azt írja, hogy egyedül a családok alkotnak hordákat, s néha azok is szétválnak egymástól. Itt világosan látható, hogy a megélés körülményei hogyan határozzák meg a maximális egyesületet, a társaság nagyságát.

Ezzel befejeztem a legalacsonyabb müveltségü népek elsődleges egyesületeinek az ismertetését. Alig fordul elő, hogy tisztán vadászattal, halászattal foglalkozó népek nagyobb csoportokban éljenek együtt. Talán Északamerika indián vadásznépei közt van olyan nép. Vadászó embereknek *rendes állapota azonban legföleb*b *100 tagu igen laza csoportokban, államokban való élés.*

27. A magasabb müveltségü népek rendesen nagyobb csoportokban élnek, a melyek ugy keletkeznek, hogy a legkisebb csoportok összeverődnek. Mindazonáltal, bár amaz egész apró csoportok a vadász és halásznépek speciális államai, találunk magasabb müveltségü népeket is, a melyek ilyen elsődleges egyesületekben élnek. Vannak ilyen baromtenyésztő népek: a nomád *arabok*, a kik helyről-helyre vándorolnak, kecsketenyésztéssel foglalkoznak, a kecskéket azonban le nem ölik, hanem azok tejéből, vajából, sajtjából táplálkoznak. (*A baromtenyésztő népek egyáltalán az állatoknak csak termékeit fogyasztják, nem vágják le az állatokat, nem húsevés céljából tenyésztik az állatokat.*) Vannak ugyanezen

araboktól származó, velük rokonságban levő *magasabb müveltségü arabok* és ezek a nomád arabok szomszédságában már nagyobb államokban is élnek.

Az utazók leirása szerint a nomád arabok egy része időnkint letelepszik s beleolvad egy-egy állandó nagyobb államba; nagy részük azonban nem akar letelepedni, tovább vándorol, tovább él ilyen hordákban. Az utazók ugy irják le a nomád arabok állapotát, hogy baromtenyésztésből élnek, ipart és kereskedelmet mínt önálló foglalkozást még nem ismernek. Érdekes, hogy a letelepedett arabok közül a kovácsok szokták őket meglátogatni. *A kovács egyáltalában rendszerint mindenütt a legelső foglalkozásszerü iparos*, a kovácsság először fejlődik ki önálló iparággá. A kovácsok vasmunkákat végeznek a nomád arabok számára; de ő nekik még semmiféle iparuk, kereskedelmük, a mi a legnagyobb összetett államok kifejlődésének célszerü feltétele, nincsen. Utaik, ösvényeik nincsenek. *Egész kicsiny* elsődleges csoportokban élnek. Azonban némi nyoma van már a csoportok közötti közlekedésnek, a mennyiben némely családok barátságos viszonyban vannak egymással, védő és támadó egyesületet alkotnak, ez a körülmény pedig mindig annak a jele, hogy megkezdődött az átmenet egy magasabb fejlődési állapotra.

28. Vannak földmivelő népek is, melyek ilyen elsődleges egyesületekben élnek. Igy pl. vannak ilyen népek az *indiai* dombvidéken. (Hindosztánban.) Közülök először emlitem a szantalokat, a kik földmivesek és baromtenyésztők. Alsó Bengáliában 4000 angol négyzetmértföldnyi területen lakik másfél millió ember. Azt hiszik, hogy közös eredetüek. Egy nyelvet beszélnek, ugyanazon szokásaik, isteneik vannak; minden lényeges dologban egy etnikus egységet képeznek; de a legmagasabb politikai egyesület, a melylyel birnak, a falu 1000 lakossal. Minden falu külön, önálló politikai egység; közöttük semmiféle kapcsolat nincsen; minden falu külön életet él; a falvak között igen gyakoriak a harcok, kereskedelem nincs a falvak közt; helyi munkamegosztást nem ismernek. Minden ember földmivelő, illetve baromtenyésztő, kivéve a falu kovácsát és a falu véneit, a kik leginkább biráskodással foglalkoznak, továbbá azokat a papokat és táncosnőket, a kik Indiában szokták a kultusszal járó funkciókat végezni. A föld minden faluban nagy mértékben közös és ismételten megosztás alá kerül.

29. Ugyanigy élnek a *nágák Indiában*, a dombvidékeken, a kiknek a falvai 20—100 házból szoktak állani. Ugyanigy élnek a karének, a kiknek a falvai 10—100 családból alakulnak. Az egyes falvak gyakran harcolnak egymással, mert a faluföldek határai nincsenek jól megjelölve s határvillongások szoktak gyakran támadni. A karen falvak azonban néha már szövetkeznek egy ember főnöksége alatt, de csak átmenetileg.

30. Nagyon érdekes volna tudni, miért nem élnek ezek a földmivelő népek — ellentétben a többi földmivelő népekkel, melyet ismerünk — magasabbrendü egyesületekben, miért nem alkotnak legalább faluszövetségeket. Elméletünk szerint szükségkép ugyanazon okának kell lenni ugy a gazdasági, mint a politikai összeköttetés hiányának. E vidékeket azonban oly kevéssé ismerjük, hogy csak találomra próbálhatjuk megmagyarázni ezt a jelenséget. E kivételes tüneménynek valószinüleg két oka lehet. Az egyik geografiai ok. A vidék ugyanis nagyon hegyes, s az egyes falvakat hegyek választják el egymástól. A nagák falvai rendesen a hegyek, illetve a magas dombok tetején vannak. Az elszigeteltség másik oka az lehet, hogy ezek a népek csak a legujabb időben lettek földmivelők és pedig külső befolyás következtében. Az angolok és az angolok előtti hóditók terjesztették ugyanis ott a földmivelést, és száz év előtt ezek a népek még nagy mértékben vadászatból és rablásból éltek.

31. Ezeken kivül még csak Délamerikában vannak ilyen elsődleges csoportokban élő földmivelő népek, a melyek csak néha lépnek egymással laza kapcsolatba. Ilyenek pl. a *guyána* népek. Főfajuk az *arakaua* törzs. Ezek is hegyes vidékeken laknak, és falvaik a folyók partján keletkeztek egymástól nagy távolságra, s csak a folyón közlekedhetnek egymással, dagály és apály miatt csak nagyon nehézkesen.

Ezzel befejeztem az elsődleges államoknak ismertetését, a melyeket az emberek az utazók leirásai előtt alig ismertek. Bizonyitanak-e valamennyire ezek az elsődleges közönségek az emberi egyesületek fejlődéséről adott elméletem mellett? Sok tekintetben igen. Ugyanis utbaigazitást adnak arra vonatkozólag, hogy keletkeznek a legalacsonyabb rendü emberi egyesületek. Ezen egymástól független szuverén elsődleges szomszédos csoportok

tagjai ugyanis rokon nyelvvel, vallással és szokásokkal birnak és szemmelláthatólag egy fajhoz tartoznak. Az Ausztráliában élő kis csoportok tagjai mind rokonszármazásuak, s bár nyelvük az idő folyamán nagy mértékben eltérővé vált s számtalan tájszólássá különült el, a melyek egészen eltérnek egymástól, mégis a tájszólások közös eredete kimutatható. Ez azt bizonyitja, hogy az elsődleges csoportok az embereknek egy közös együttlétéből, egy közös fészekből származtak megoszlás, kiválás folytán, az emberek megélési módjainak, szervezkedési képességének, szükségleteinek megfelelően. Egy közös tömegből ki-kiváltak apróbb rajok egy-egy főnök vezetése alatt, tovább vándoroltak, független kis csoportokat alkotva. Ez a szétválása közös származásu embereknek azt mutatja, hogy az első emberi politikai egyesületek keletkezésének főelve nem a közös származás, hanem a célszerüség.

Kezdetleges népeknél ma is előfordul ez a megoszlás. Az indiai dombvidéken van pl. egy földmives nép: a bilek. (Angolul: Bheels.) Ezek már magasabb-rendü államokban élnek, falvaik gyakran szövetkeznek egymással. Főnökeiket törvi-knek (angolul: *turwee*) nevezik. Ezekről azt irják az utazók, hogy egy-egy törvinek a fia, a ki elégedetlen a viszonyokkal, felszólitja a hozzája ragaszkodókat, hogy kövessék őt néhány mértföldre a születési helytől. Ott erdőt irtanak, kunyhókat épitenek, letelepszenek. Vagy az amerikai indiánok egy csoportjáról, a kománcsokról (Comanches) is tudjuk, hogy gyakran szétválnak. Ha egy-egy ügyesebb vezér rabló vagy vadászkalandokra indul, 20—30 család követi őt. Ezek a tények — a milyenekhez hasonlókat igen sok kezdetleges nép köréből hozhatnék fel — igazolják, hogy az elsődleges csoportok ugy keletkeznek, hogy egy-egy vállalkozó alatt egyesül egy embertömeg valamely cél elérésére. A germánoknál is igy keletkeztek már a letelepedés után egy-egy fő vezetése alatt apróbb rablócsoportok.

Hasonló jelenségeket tudnak a braziliai törzsekről is. Dél-Brazilia benszülötteinél igen gyakori dolog, hogy néhány család elhagyja lakóhelyét és letelepszik ott, a hol több a növényi termék, s nagyobb mennyiségben tenyészik a vad.

Kétségtelen azonban, hogy nem a vadászó és halászó eszközökkel biró ember az első ember. Kétségtelen, hogy mikor az ember már ember, kezdetben csakis gyümölcsszedésből és könnyen található férgekből, csigából, rovarokból él. Milyen maximális

egyesületekben él az ember ebben a korban, azt nem tudjuk. Azt sem tudjuk, hogy hogyan jöttek létre először a vadászó emberek egyesületei. Mivel azonban a szemmel látott tények bizonyitják, hogy a vadászó, halászó népek természete olyan, hogy közös ömegből válnak ki az emberek, bizonyos cél elérése végett, egyesek alatt, ennélfogva mondhatjuk, hogy igy keletkeznek az embereknek azon legelső összeműködő csoportjai. Jó volna tudni, milyen összeműködést végeznek ezen elsődleges államok. Ezt azonban világosan nem igen tudjuk. Ery, hires utazó leirásai nyujtanak némi adatokat arra nézve, hogy segitik egymást az ausztráliai benszülöttek. Ery azt irja, hogy ha az ausztráliai benszülöttek szükségesnek tartják az őrködést táboruk felett, ugy látszik, hogy ezt turnusokban végzik. Ez valószinüleg annyit jelent, hogy mikor egy csomó ember együtt van éjszaka egy ilyen csoportban, akkor mindig kiválasztanak 3—4 embert maguk közül az őrködésre, s ezeket bizonyos időközökben mások váltják fel.

Egy másik adat szerint az ausztráliai benszülötteknél azok, a kik jó eredménynyel vadásznak, az eredmény egy részét szó nélkül odaadják azoknak, a kiknek nem volt szerencséjük. Ez az összeműködés a biztositás egy neme, s nagyon fontos, mert Ausztráliában — az utazók elbeszélése szerint — gyakran szenvednek e vadászemberek éhségben, oly annyira, hogy nem egyszer meg kell ölniök a gyermekeket, el kell hagyniok az öregeket az eledel hiánya miatt.

Az andamánokról tudjuk, hogy a vadászatok és támadások tekintetében a főnökök tanácskoznak és intézkednek. A szervezkedést létesitő célok közé tartozik természetesen a szomszéd népek elleni védekezés vagy szomszédos népek eredményes megtámadása is.

Efféle konkrét célok hozzák létre és tartják fönn az elsődleges emberi egyesületeket; ilyen célok elérése végett válnak ki a tömegből a kisebb emberi csoportok.

V. ELŐADÁS.

Az államalakulás törvényének induktiv bizonyitékai: etnografiai adatok. Másodlagos államok.

32. *A másodlagos államok az elsődleges államok egyesüléséből keletkeznek a szükségleteknek megfelőleg.*

Kezdődő másodlagos államokban élnek a *polinéziai* szigeteken a dajákok (Dyaks). Földmívelő nép. Minden faluban van kovács; más iparos még nincs. Van helyi munkamegosztás. Ruhát egyedül a szakarrai és szarabbai (angolul Sakarra, Sarabba) dajákok készitenek. Vannak ösvényeik, bambuszhidaik. Egy utazó igy ír róluk: „*Keskeny ösvények szelik át a teret a szakarrai és szarabbai falvak között ugy, hogy könnyen lehet közlekedni. Minden falunak külön kormányzata van. Időről-időre egy-egy jeles főben főfő támad, a ki több falut egyesit.* Az ilyen egyesületek azonban rendesen csak az illető jeles ember haláláig tartanak. A szakarrai dajákoknak már állandóan három fejük van: van egy főfő, egy hadi és ipari kereskedelmi fő.“

Ezen dajákoknak egy másik csoportjáról, a kadegarokról pedig azt irja egy utazó, hogy a fők összejönnek és a rizs árát megállapitják és követőik nem térnek el attól.

33. Ép ilyen módon kezdődik az *uj kaledoniai* szigetlakók másodlagos egyesületeinek képződése. Földmíveléssel foglalkoznak és kertészettel, vannak vizvezetékeik öntözés céljából, nagymérvü földmunkálatokat végeznek s az egyes szigetek közt nagy helyi munkamegosztás van. Némelyek bunkók (fegyverek) készitésére alkalmas fát termelnek, mások másra való fát, és e cikkekben

cserekereskedelem van az egyes szigetek közt. Kis falvakban élnek, a melyek 8—10 családból (80—100 emberből), néhol azonban 50—60 családból állanak. Minden falu élén egy vagy két főember van. A falvak egymástól függetlenek, önállóak; *de 10—12 falu szövetkezni szokott egymással közös védelem céljából.* Néha már több ilyen szövetség szövetkezik egymással; de az ilyen magasabb organizácziók rendesen nem állandók. Állandó főfő az összes faluszövetségek fölött nincsen.

34. A számoai (Samoa) szigeteken lakó földmivelőknél már vannak önálló iparágak is. A házépitők és az ácsok nagy tiszteletnek örvendenek közöttük és dús tiszteletdijat kapnak. Nem alkusznak, épen ugy, mint nálunk az értelmiségi foglalkozások: pl. az orvosok. És az nagy szégyen valakire nézve, ha nem fizeti meg kellőképen az ácsot: az egész családjára nézve nagy mértékben dehonesztáló. Az ácsok azonban ugy szoktak tenni, hogy a házat csak félig épitik föl, s ekkor kell megadni nekik a tiszteletdijat. Az összes ácsok kartellban vannak arra nézve, hogy egyikük sem vállalkozik olyan ház továbbépitésére, a melyet egyik társuk félbehagyott. Vannak náluk azonkivül még külön csónakkészitők is, bár csónakokat még minden egyes férfi maga is szokott késziteni. Külön iparág náluk a testfestés (tettuzás, tattowing) is. Van náluk bizonyos mértékben lokális munkamegosztás is. Ugyanis némely falvakban olyan anyag van, a mely hálókészitésre alkalmas, mig más falvak finom növényi szőnyegeket készitenek. Ezek csereeszközök, értékmérők. Vásárok azonban még nincsenek. A falvak között jó utak vannak, egy-egy faluban 200—200 ember él; a falvak önállóak; *harc szempontjából azonban 8—10 falu egyesül.*

Egy utazó szó szerint igy ir róluk: „Számoában a falvak, a melyeknek a népszáma 400—500 ember, teljesen függetleneknek tekintik magukat egymástól; ugy intézik saját ügyeiket, a mint nekik tetszik. De 8—10 ilyen falu közegyetértéssel egyesül és államot alkot kölcsönös védelem szempontjából. *Egyik falu a főhely, s régi szokás, hogy a falu feje nagyobb rangu mint a többi, és a király cimét viseli.* Ha más falu háboruval fenyeget, egyetlen falu sem cselekedhetik külön. Az összes falvak összegyülnek a főhelyen és parlamentet alkotnak határozathozatal céljából, hogy mit kell tenni. Az összes számoai falvak 10 ilyen „kerületet“ (a

milyent a leíró fönnebb államnak nevezett) alkotnak. A kerületek elszigeteltek egymástól és önállóak. Nincs közös királyuk, a kinek hatalma az összes számoaiakra kiterjedne."

Ime igy keletkeznek nagyobb államok a falvakból, a melyek azelőtt souverén államok voltak. A 17. és 18. századbeli gondolkodók azt mondják, hogy az államok szerződések által keletkeznek azért, mert az egyesek belátják, hogy érdekükben van egymással egyesületet alkotni. A történeti iskola tanitása folytán ezzel a tannal ellentétes felfogás támadt és a legnagyobb mértékben perhorreskálni kezdték az emberek ezt a tant. Az irók azt hirdették, hogy az államot az emberek önkénytelenül, öntudatlanul alkották, nem igy belátásból. Az ismertetett etnografiai adatok azonban a 17—18. századbeli gondolkodóknak adnak igazat, a mennyiben azt mutatják, hogy kis közönségekből folyton nagyobb és nagyobb államok keletkeznek belátás és szerződések folytán. Igy tehát elérkezett annak az ideje, hogy nagymértékben visszaállitsák a 17—18. század gondolkodóinak a tanait, a történeti iskola tanitását pedig elvessük. A történeti iskola tanaiból csak annyi volt igaz, hogy nem egyszerre történt a nagy államok keletkezése. Érdekes, hogy azok az adatok is, a melyekre a történeti iskola egyedül hivatkozott, t. i. az európai jogtörténet adatai is mutatják azt, mint látni fogjuk, hogy t. i. az államok szerződésekből, belátásból keletkeznek, csakhogy mivel felállitott elmélete egészen elvakitotta, elfogultakká tette az iskola hiveit, ennélfogva a történeti iskola egészen szem elől tévesztette, figyelmen kivül hagyta az adatoknak azt a részét, a mely a 17—18. századbeli gondolkozók felfogása mellett bizonyitott.

35. Ezek után vizsgáljuk tovább a másodlagos egyesületeket. Ugyancsak Polinéziában *Uj-Zéland* szigetén földmivelők laknak. Egy helyen csak egyszer aratnak és azután tovább mennek. Foglalkozásszerü munkamegosztás nincs náluk. Egy utazó igy irja le őket: „A szigeten 18 külön, de rokon nemzet van. Mindegyik felett király van; mindegyik számos apróbb csoportból áll, a melyeknek általános fejszáma 80". Ez adat szerint tehát 80 emberből álló elsődleges csoportok egyesülnek külön főnökök alatt, 18 összetett magasabb rendü egyesületté. Ez adat tehát csak annyit bizonyit, hogy kisebb csoportokból keletkeznek nagyobbak, de nem bizonyitja elméletünket az egyesülés okairól.

36. A délamerikai vadász *patagonok* szintén másodlagos egyesületekben élnek. Körülbelül 1600 férfi, háromszor annyi nő és sok gyermek, négy csoportra oszlanak. Mindegyik csoportnak külön területe van, a melyen tehát körülbelül 400 a férfi. Egy nyelvet beszélnek, egy fajhoz tartoznak s ha szükséges, mind egy helyre gyülekeznek. Ha az élelem ritka vagy veszély van, mindegyik saját területére vonul vissza. Ily időben könnyen támad harc köztük. De néha egyesülnek a spanyolok ellen. Mindegyik csoport élén egy kacik áll. Alattvalóik, a kik engedetlenek, egyszerüen átmennek más kacikokhoz.

37. Innen áttérek az *afrikai faluszövetségekre.* Minél messzebb megyünk a busmanoktól észak felé, annál magasabb műveltséggel találkozunk és megfelelőleg nagyobb, összetettebb államokkal.

Másodlagos egyesületeket találunk a *hottentottáknál.* Földet nem mivelnek, baromtenyésztők, az állati termékekből élnek; a mellett azonban vadásznak is. Vannak kovácsaik és fegyverkovácsaik. Falvakban laknak, a melyeknek lakossága 300—400 főnyi. A falu neve: král. Minden král élén egy főnök vagy kapitány áll, a ki a král tagjainak meghatalmazásával dönt, igazságot szolgáltat stb. A králok szövetséget alkotnak hadi és egyéb célokból. A szövetség feje egyik králfőnök, ki azonban akkor, a mikor nem mint a szövetség feje működik, csak a saját králját igazgatja. Mint a szövetség fejének külön jutalma nincs, csak tekintélye van. Ezen főfőnököknek a hatalma csak kezdődőben van meg. Szövetségi ügyekben kénytelen meghallgatni a králok kapitányaiból alakult gyülést. Bár ez a szövetség létezik, mégis gyakori a falvak közt a harc a területeknek a határozatlansága, a barmok és az asszonyok miatt. Az utazó, a kinek nyomán a hottentottákat ismertetem, hozzá teszi mindezekhez, hogy régebben nem létezett ez a szövetség, hanem számos önálló „törzs"-re oszlott az egész nép, s a králok maguk is a fejlődésük kezdetén voltak.

38. Mig a hottentották baromtenyésztő népek s másodlagos csoportokban élnek, addig a kafferek már némileg átmeneti állapotban vannak a baromtenyésztésből a földmivelésre. Az átmeneti állapotban, mint rendesen mindenütt, a kaffereknál is a nők végzik a földmivelést; a férfiak pedig már vadászattal és földmiveléssel foglalkoznak. A földirtást azonban a férfiak végzik. Vannak kovácsaik

és fegyverkovácsaik. Számos külön faluban laknak. A falvak élén főnökök állanak, a kik szövetségben állanak s a falufőnökök gyülésen szoktak összejönni. Van egy főfő is. Néha majdnem az összes falvak szövetkeznek egy kiváló, jeles ember alatt. Az ilyen szövetség azonban a főnök halálával rendszerint véget ér. A falvak közt belső harcok is előfordulnak.

Ezzel befejeztem a másodlagos emberi egyesületekre vonatkozó példák felsorolását is. A források nem mindig mondják meg a célokat, a melyek ilyen egyesületeket létesitenek; de a legnagyobb valószinüség szerint ezek a célok: a támadás és a védelem, továbbá békekötés a kereskedelem biztositása végett, hogy kereskedőik szabadon járhassanak faluból faluba.

VI. ELŐADÁS.

Az államalakulás alaptörvényeinek induktiv bizonyitékai: etnografiai adatok. Harmadlagos államok.

39. Most áttérek a *harmadlagos* vagy háromszorosan összetett államokra, azon esetre, midőn a faluszövetségekből magasabb rendü összetett alakulatok fejlődnek ki. Bárhol vizsgáljuk a nagyobb államokat a föld területén, mindenütt látjuk a régebbi, független, kisebb csoportok maradványait vagy legalább nyomait; látjuk azt, hogy csak idő folytával, a közlekedés, a forgalom, a műveltség, a szélesebb körü összeműködés haladásával jönnek létre ezek a magasabbrendü államok, egyesületek. A hol még kezdetlegesebb a harmadlagos államok, ott még tisztán kidomborodnak az egységek, azok még meglehetős függetlenek egymástól. Idővel azonban mindinkább csökken a faluszövetségek fejeinek a hatalma, beleolvad a közös fejedelem hatalmába, s az egész államhatalom egységessé válik.

Kezdetleges korban mindenütt olyan alakulatokat látunk, mint a hübériség korában Európában, t. i. az alsó főnökök önállóságát. E tényt a germán idividualizmus és szabadságszeretet következményének tekintették. Ez azonban minden kezdetleges fokon megvan, és oka az, hogy nagykörü közgazdaság még nem létezik, ennélfogva az embereknek nincs még érdekükben egyetemes, országos közbiztonság, igazságszolgáltatás, ut-épités stb., és azért nem is áldoznak arra, nem az országos főfejedelmet követik és nem annak intézményeire áldoznak, hanem kiki csak a maga kisebb házájának fejedelmét követi és annak intézményeit tartja fenn; legfeljebb védelem céljából tartanak fön egységes államot, és esetleg ezt is csak nagy veszély, mindnyájukat fenyegető ellenséges

támadás esetén. Később azután a forgalom, a nagyobbkörü összeműködés és az egységes állam és fejedelem fejlődik ki.

40. Harmadlagos államot találunk Madagaszkár szigetén, a melynek a népessége maláj-polinéz faj. Ezen sziget története szintén azt a kifejlődési folyamatot tünteti fel, hogy még nem nagyon sok idővel ezelőtt a sziget népessége számos faluszövetségre oszlott önálló főnökökkel; az idő folyamán azonban a faluszövetségek mindinkább egyesültek, s kifejlődött egy meglehetősen deszpotikus, egységes központi hatalom. Az egyes főnököknek azonban van még némi önállóságuk: ugyanis a maguk területén ugy intézkednek, mint a király az egész sziget fölött. Madagaszkarban a földmivelésen kivül van már némi ipari munkamegosztás is. A harmadlagos állam kifejlődésének főoka talán a védelem volt a francziák ellen. (Ujabban a francziák meghóditották e szigetet.)

41. *Jáva* szigetén már nagyon sok iparos van. Az utazók 30 különböző iparágat sorolnak föl. Vannak már üzlethelyiségek, boltok, bódék, vásárok hetenkint egynehányszor, különböző helyeken. Jáva szigetén csupán szokás által korlátolt meglehetős deszpotizmus van. Az egész föld a fejedelem tulajdona, a kit szultánnak neveznek. A szigetlakók ugyanis mohamedánok. Az ilyen fejleményt, hogy az egész föld a szultán tulajdona, nem a szultán zsarnokságából kell magyarázni. Bizonyos közcélok — gazdaságiak vagy hadiak — elérése végett kellett a vagyont a közhatalom számára nagy mértékben biztositani. Kezdetleges állapotok mellett az egyedül lehetséges nagy vagyon a föld, s igy ez köttetett le nagymértékben a fejedelemnek. A középkorban is a fejedelemnek és hivatalnoknak adták oda a föld nagy részét, hogy foglalkozzanak a közügyekkel. Ha Jávában egy tartományi kormányzó neveztetik ki, a kinevezési levélben bizonyos nagyságu földet is kap költség fejében a hivatali ügyek intézése végett. Ezen intézményt csaknem mindenütt a földön találjuk a már egység felé fejlődő harmadlagos államokban; ez nem speciális középkori, európai, germán intézmény. A föld jövedelmén kivül a fejedelem utvámokat is szed már a kereskedőktől. Ez szintén annak a következménye, hogy ipar és kereskedelem kezd kifejlődni, s az iparosoknak és kereskedőknek nagy jövedelmük van, mert az emberekre nézve nagyon fontosak ezek a termelési ágak. Tehát az emberek nagymértékben áldoznak a kereskedelem

fentartására, a kereskedők pedig és ezek által az összes polgárság a kereskedelem érdekeinek szolgáló intézmények fentartására; az egységes államot tehát nagy mértékben a forgalom szüksége tartja fön. Ilyen kezdetleges civilizáció mellett azonban a nyers termékek szállitása még meglehetősen nehéz, s ez magyarázza azt, hogy egy-egy kerületi kormányzónak miért kell külön földtulajdonnal birnia, nem pénzben vagy árukban kapja a fizetést, hanem a hivatalnokok és katonák ugy tartatnak fönn, hogy helyben fogyasztják a föld termékeit. Oly nehézkes még a közlekedés, hogy a rizs ára pl. kerületenként különböző.

42. Afrikában harmadlagos egyesületekben élnek az angol uralom alatt álló *becsuánák* (Bechuanas), a kik szintén átmeneti stádiumban vannak a tejevő, marhatenyésztő, vándor életmódról a megtelepedésre és a földmivelésre. A földet a nők mivelik; a nők végeznek mindenféle gazdasági munkát; ők épitik a házakat. A férfiak meg vadásznak, még pedig 500 főnyi csoportokban nagy közvadászatokat rendeznek. A férfiak keritik be a mezőket, a marhaszállásokat, s utakat is kezdtek épiteni. Az átmeneti állapotot a földmivelésre az mutatja, hogy háboru esetén gyakran évekre felhagynak a földmiveléssel, vadászatból, vad növényekből élnek és tovább vándorolnak. Sőt időről-időre a kezdődő nagyobb városoknak a helye is változik. Egy-egy kezdődő városnak vagy falunak helye 10 év mulva egészen máshol van, mert az emberek vándorolnak. Ez is általános jelenség a földön.

A becsuánáknál a királyok állása örökletes és szent. Van már egy határozott gyülésük, a mely az egész szövetségnek az ügyét rendezi, s időről-időre hivatik össze, ha közös érdekek merülnek föl, pl. viszályok elintézése az egyes csoportok között vagy közös rablóhadjárat.

A becsuánák ismertetése közben emlitettem először várost. Hogy keletkezik a város? Hogy keletkezett pl. a becsuánák legnagyobb városa Litaku, a melynek 1812-ben 5000 lakosa volt (és a mely 10 év alatt kétszer változtatta helyét)? Harminc-negyven falunak az összeolvadásából, a melyek eredetileg külön főnökök alatt egy-egy faluszövetséget alkotnak egy főfőnökkel. A népesség e falvakban megsürüsödik, közöttük a forgalom igen élénkké válik. Mi ennek az oka? Miért lakhatik e területen több ember, mint hasonló szomszéd területen? Nyilván nem élhetnek meg

csupán lakóhelyük termékeiből. E falvak valamiért fontossággal birnak. Oda sok ember jő lakni, mert ott valamit termelnek, a mi máshol nincsen, és a mit máshová lehet eladni, vagy mert folyó mellett fekszik, a honnan nagyon könnyü az árukat másfelé szállitani, vagy mert nagyon védett helyzetben van, ugy, hogy ott fejlődik ki egy olyan hatalom, a mely védi az embereket. Ezért sürüsödik ott meg a népesség, keletkezik nagyobb gazdaság, keletkezik a falvak belső egysége, keletkezik egy főhely, egy központi helye az egész környéknek.

Itt továbbá piaccal találkozunk, forummal. Van egy bekeritett hely a főnök marhái számára ott, a hol az ő magángazdaságát vezeti, a hol ügyleteket köt; s ugyanitt keresik fel őt közügyekben is.

A városok eredetét falvakból látjuk a fentebb emlitett araboknál is. Egy kis kitérést teszek ezekre a hasonlóság folytán, mielőtt az afrikai harmadlagos egyesületeket tovább ismertetném.

43. A *nomád* arabok — mint láttuk — elsődleges csoportokban élnek. Egy részök gyakran állandóan letelepszik, mig egy másik részük tovább megy. Vannak olyan letelepedett arabok, a kiknél már jelentékeny munkamegosztás van. Vannak náluk külön iparágak: ács, cipész, kovács, takács. Vannak házalóik, vásáraik számos bódéval, napi, heti és nagyobb időszaki vásáraik, állandó téglalakásaik, utaik. A letelepedett arabok harmadlagos államokban élnek, a melyeknek a népszáma fél milliótól 2—3 millió emberig terjed. Van állandó, egységes fejedelmük, a kinek szintén van vámjoga. A fejedelem foglalkozik kereskedelmi telepek létesitésével. A föld itt már a mivelőké, nem a fejedelemé, a nagyobb ipar, kereskedelemnek és adó és vámképességnek megfelelőleg. Vannak városaik, 40,000 lakossal. Ezek szintén falvak szövetkezéséből alakultak, a mi még ma is meglátszik rajtuk. Ugyanis az egyes városrészek közt vannak még miveletlen földek, mint régebben voltak, minden ilyen elsődleges csoport falu között. Vannak a városok lakói között öreg emberek, a kik azt mondják, hogy emlékeznek arra, mikor a város egyik részéről nem lehetett a másik részébe átmenni, mert az embernek attól kellett tartania, hogy megölik. Ez azt bizonyitja, hogy a mostani városrészek külön falvak voltak egymással ellenséges viszonyban.

44. Folytassuk e kitérés után az afrikai harmadlagos egyesületeket. Kelet-Afrikában nagy földmivelő államok az *Uganda* állam és a *Vanyamézi* állam. A nők szövéssel foglalkoznak. A mezőgazdaság előrehaladt. Vannak jól kifejlődött utak, hidak.

Nagyobbmérvü iparososztály és vásár nincsen. Ezekben az államokban az alsóbbrendü főnökök befolyása nagyon csekély, s a fejedelem nagyon deszpotikus. Ha keressük annak a magyarázatát, hogy miért van a fejedelemnek egy ilyen földmivelő államban, a hol ipar még nincsen, olyan nagy hatalma, azt látjuk, hogy a fejedelemnek itt mintegy földmivelésügyi miniszteri teendői vannak. Az alattvalók tanácsot kérnek tőle földmivelési ügyekben. A fejedelem kitünően ismeri az országnak a helyrajzát, minden dülőjét, minden folyóját, tudja, hol vannak hálók kivetve, s lakosok véleménye szerint tud jó és rossz időt csinálni stb.

45. A *kongó* népeknél van kifejlődött földmivelés a vadászaton és halászaton kivül, és van foglalkozásszerü ipar és kereskedelem. A földmivelők a nők. A férfiak foglalkoznak iparral és kereskedelemmel. Vannak közöttük ácsok, kovácsok, fazekasok, szabók, halkereskedők. Vannak vásáraik és pedig néha nagyobb faluban napi vásárok, különben időszakiak. A falvakból a földekre öntöző-csatornákat vezetnek. Természetes, hogy mind erre befolyással volt az európai műveltség is. A királynak meglehetősen deszpotikus hatalma van. Ily állam pl. Loangó. Ennek tartományaiban azonban vannak még nagy mértékben önálló hübéres fejedelmek is. Az alattvaló tartományok adót fizetnek a királynak.

46. Még magasabb civilizáció van az ugynevezett *parti négereknél*. Itt már a férfiak részt vesznek a földmivelésben. Csaknem valamennyi férfi iparral és kereskedelemmel is foglalkozik. Vannak kovácsok, ácsok, bőrmunkások. Kivált az Aranyparton van nagy foglalkozásszerü ipar. Csaknem minden községben vannak időszaki vásárok, néhol mindennapiak, sok helyen kéthetiek. Az Aranyparton kirakatok is vannak a házak előtt. Deszpotikus nagy királyságokban élnek a parti négerek. Az utazók ezeknél nem emlitik az alsóbb csoportok relativ önállóságát. Ilyen államok pl. *Tanagri*, *Juffa stb.*

A belföldi négereknek még magasabb a civilizációjuk. A baromtenyésztés náluk már nem a fő gazdasági ág, a vadá-

szatot abszolute nem is emlitik az utazók. A férfiak és a nők részt vesznek ugy a földmivelésben, mint az iparban és a kereskedelemben. Van nagymérvü foglalkozásszerü munkamegosztás. Rabszolgákat alkalmaznak. Minden városban vannak bőr- és vasmunkások; utazó kézmüvesek is vannak. A part melletti városokban nagyobb a forgalom. A rabszolgák szövettel kereskednek, a szabad férfiak elefántcsonttal. Aberkutában 5 nagy iparág van: kovács-, ács-, posztó-, festék-, és fazekas-ipar. Vannak cipészek és kőmivesek is. Timbuktuban szabó-, kovács-, ács- és szövő-ipar van. Az egyik állam takácsai ellátják a másik állam lakosságát is ruházattal. Vannak már magasabb fajta iparnemek is, pl. fadiszfaragások. Vannak vásárok, rendes piacok, raktárak. Sőt már nagy kereskedelmi hajóik is vannak. Széles utak, a városokban fasorok, a városok körül fák vannak. Ez fontos jele az állandó letelepedésnak. Nagy öntöző-csatornáik is vannak. Valóságos nagy királyságokban élnek, mint pl. *Idda*, *Egara*, *Timbuktu* (ez egy nagy monarhia), *Mandigo*, *Jaribu*, *Idda* választó királyságok stb.

48. Nagyobb királyság ezeknél a *dahoméji* királyság (Dahomey). Itt a férfiak is részt vesznek a földmivelésben; foglalkozásszerü ipar van és nagymérvü kereskedelem. Kocsival is járható országutja van a főváros és a tenger között. Korlátlan monarhia igen nagy fejedelmi hatalommal. A községeknek és a községfőknek semmiféle nagyobb önállóságuk nincs, habár a városokban még mindig meglátszik, hogy falvak összeolvadásából származtak. Találkozunk náluk külön kereskedelmi miniszterrel, kereskedelmi főnökkel.

49. Egy ilyen nagyobbfajta állam szintén afrikai benszülötteknek, az *assantiknak* (ang. Ashantees) az államа. Nagymérvü foglalkozásszerü ipar van nagy iparos városokkal. Nagy kereskedelmi raktárak, élénk kereskedelem. Rabszolgáknak ezrei foglalkoznak az iparral. Valóságos korlátlan királyság, a mely egyes államokból áll ugyan, de ezek a királynak feltetlen hübéresei, adófizetői. Minden jószágnak főtulajdonosa a király. A kereskedelem szintén a királynak és az állami főembereknek a kezében van.

50. Ezzel befejeztem azoknak az etnografiai adatoknak az ismertetését, a melyek rendelkezésemre állottak. Mielőtt a történeti adatokra térek, ki kell terjeszkednem néhány elütő jelenségre is.

Vannak ugyanis magasabbrendü, összetettebb államok, a hol a gazdasági élet fejletlen, ipar, kereskedelem, munkamegosztás nincsen, s az alsóbbrendü csoportok mégis erős közhatalom alatt magasabb fajta szövetségbe egyesültek. Ezek az adatok sem dönthetik meg az általános igazságot, a mely a priori folyik az ember természetéből, t. i. hogy érdekek vezetnek az emberi egyesületek alakulására. Ezen eltérőknek látszó egyesületeket is érdekek hozták létre, csakhogy nem gazdaságiak, hanem védelmiek. Igy pl. Amerikában vannak gazdasági élet nélkül az indiánok közt ilyen nagy kiterjedésü, összetett egyesületek. Egy hires összetétel, a melylyel az irók foglalkozni szoktak, az északamerikai *iroki indiánok* (angolosan, franciásan: Iroquois, németesen Irokesen) szövetsége. A férfiak harcosok, vadászok, a nők földmivesek. Minden falu körül van nagyobb terjedelmü mivelt föld; földjeiken többet termelnek, mint a mennyi nekik kell az év folyamán, és a fölösleget elteszik, mint földmivelők már magasabb fokon állanak pl. a kaffereknél Afrikában; ennélfogva ritkán vannak végső szükségben és igy a vadászatra és egymás kirablására utalva. A meddig csak hagyományaik visszanyulnak, mindig földet miveltek. Foglalkozásszerü munkamegosztás nincs náluk, csak a nemek közötti munkamegosztást ismerik.

Ipar és kereskedelem csak kivételesen, akkor van, ha az európaiak jönnek és vásárolnak tőlük valamit. Folytonos háboruskodásban élnek a körülöttük levő hatalmas *algonkvin* (ang. Algonquin) indiánokkal. Az irokiak maradtak győztesek, s mint hagyományuk maguk mutatja, a szövetség ezen harcokból származott. Ez a hagyomány azt mondja, hogy egy törvénynyel, egy szerződéssel egyesültek ebben a szövetségben. Hat csoportra oszlanak egy fő hatalma alatt. A hatodik csoport nemrég csatlakozott utólag hozzájuk; az irokiak maguk az öt nemzet szövetségének nevezik magukat és körülbelül 70,000 vannak. A különböző nemzetségekből választott főnököknek, szakhem-eknek (ang. sachem) a gyülése kezeli a törvényhozási, birói és végrehajtói főhatalmat. E gyülés minden tagja valamennyi nemzet tiszteletében részesül. Az egyes nemzetek belső ügyeit külön belső tanács és saját szakhemeik viszik. Ha egy nemzetnek a szakhemje meghal, akkor mást választanak helyette, a kit kikiáltanak és elismernek a szövetség összes városaiban. Valóságos, szervezett közhatalom, valóságos szervezett főkormányzat van náluk.

51. Ugyanilyen magasabbrendü szövetségben élnek a már kihalóban levő, hajdan hatalmas *krík* (ang. Creek) indiánok. Szintén földmivelők. Férfiak is, nők is mivelik a földet. Foglalkozásszerü ipar és kereskedelem nincsen. Körülbelül 20—25,000 voltak még azon leirás idejében, a melyből ez adatokat veszem. Valamikor önálló városokban éltek. Ma is minden városnak külön feje van; de van egy főfő, a kinek neve: a nagyon szeretett ember. Ez elnököl a fők tanácskozásai alatt.

52. Ázsiában is vannak hasonló példák, pl. a *kalmükök*, a kik baromtenyésztők és vadászok. Vannak 10—12 tüzhelyből álló falvaik. Több falu felett van egy felügyelő; még több falu felett egy-egy magasabbrendü fő, és még ezek felett is van egy pár főfőfelügyelő igen nagy hatalommal. Az egész törzs élén pedig egy kán, király, fejedelem áll, a kinek valóságos hatalma van az összes kalmükök felett. Számuk összesen 400,000 lehet.

53. Végül megemlitem még a *kirgizeket*, azt a nagyrészt rablással és vadászattal foglalkozó fajt, a melynek egyes csoportfőnökei szintén nagyobb főnökök s az egész törzs fölött egy hatalmas főnök van. Ugy látszik ez a magasabb fajta szervezettségük onnan ered, mert nagy rablócsapatokat alkotnak a körülöttük fekvő gazdagabb államokkal szemben, továbbá mert lovaik vannak és igy könnyen érintkezhetnek.

VII. ELŐADÁS.

Az államalakulás alaptörvényeinek induktiv bizonyitékai: történeti adatok. Róma.

54. A római állam keletkezését főleg Mommsen könyve nyomán ismertetem, mely egyike a létező legjobb történeti műveknek, mert meglehetősen kitünteti az eseményeknek valódi, igazi okait; a római állam alakulását és növekvését nem pusztán a hadi szerencséből magyarázza, hanem az emberek szükségleteiből. De ez a könyv sem kifogástalan, mert némileg mégis össze vannak vegyitve benne a látszólagos és a valóságos tények. A római állam multja és fejlődése tökéletesen olyan tényeket tüntet fel, mint azok a jelenkori kezdetleges államok, a melyeket eddig ismertettem; tökéletesen olyan leirásokkal és okokkal találkozunk Mommsennél, mint a milyeneket az etnografiai adatok jelenkori kezdetleges államokra nézve mutatnak. Ez annál becsesebb ránk nézve, mert habár Mommsennak nem célja, sőt eszeágában sincs egy általános elméletet alkotni a tekintetben, hogy az államok hogyan keletkeznek, s ő pusztán a római állam keletkezésének okait adja elő a rendelkezésére álló adatok alapján, mégis ugyanoly eredményre jut e speciális esetben, mint a milyenre utalnak az etnografiai adatok és a milyenre jutottunk deduktive, az emberi cselekvőség, a vágyak és hajlamok tanából. Mommsen csupán a rómaiakkal rokon görögökre és germánokra utal, mint a kiknél szintén a rómaiakhoz hasonló fejlődés van. Mi azonban tudjuk, hogy mindenütt ez a fejlődés.

Abban az időben, a mikor Róma alakulni kezd, — a mely időről már vannak adataink — Itália több, egymástól függet-

len, sőt nagy mértékben ellenséges állam között van felosztva. Egységes állam Itáliában nincs. Nagyjában ugy irhatjuk le Itália akkori népségét, hogy Itália déli részében és Sziciliában *görög* kereskedő városok szövetségei vannak, a melyek tengeri kereskedéssel foglalkoznak, továbbá vannak ott *karthagóiak*, a kik némely görög város fölött fenhatóságot gyakorolnak. Észak felé, azok a népek következnek, melyeket egy szóval *ital*-oknak neveztek. Az *ital* szó valószinüleg annyit tesz, hogy marhából élő, baromtenyésztő, valószinüleg a „vital" tőből származott, a mely borjut, barmot jelentett. Az italok szintén különböző államokat alkotnak. Ott voltak először a *latinok,* a kikkel a tulajdonképeni Róma története kezdődik. Ezek a Tiberistől Délnyugatra elnyuló sikságon laktak, az italiai résznek a nyugati oldalán, Latiumban, a mi voltaképen sikságot jelent. A keleti részben a szamnitok laktak. E keleti államok alakulása, története és népessége kevéssé ismeretes előttünk; de bizonyos, hogy legnagyobb részben szamnitok laktak ott. De volt itt pl. egy népfaj, a hernikek, a kik latin faj voltak. Latiumnak az északi részén a Tiberishez közel, annak bal partján részben latin, részben szamnit falvak voltak s ezek szövetségéből alakult a későbbi Róma városa. A Tiberistől északra az *etruszkok* laktak, s ott egy nagy államot képeztek. Az etruszkoktól északra, tehát a mai Lombardiában gallok (kelták) laktak.

Ezek a népek kétségtelenül nem a legrégibb népek Itáliában. Régebben laktak ott másféle népek is, a melyeknek az eredetét, történetét nagyon kevéssé ismerjük, a kiket ezen emlitett népek levertek és a kikkel összeolvadtak.

Valamennyi emlitett nép — az etruszkok kivételével — az indoeurópai (más néven: ária, arya) nyelvcsaládhoz tartozik, a mely valamikor Középázsiában lakott, a honnan rajok indultak ki egyfelől India, másfelől Európa felé. Ugyane fajhoz tartoznak tudvalevőleg a germánok és a szlávok is, tehát a mai Európa középkori meghóditóinak legnagyobb része. A görög-latin népek is északról jöttek Itáliába. Elfoglalták Görögországot és Itália nagy részét Etruria kivételével. Az etruskok származásával nem vagyunk tisztában, de bizonyos, hogy azok nem indoeurópaiak, másrészt azonban az is bizonyos, hogy a szamnitok, latinok, görögök és a kelták, a kik egymás szomszédságában laktak, indoeurópaiak voltak, közös eredetü nyelvük, nagyon hasonló vallásuk, nagyon hasonló szokásaik

voltak; de még sem alkottak egy államot, sőt nagy háborukat is viseltek egymás ellen.

55. Első sorban érdekelnek bennünket a latinok, mert Róma első fejlődése az ezekkel való egyesülésből keletkezik, és Róma városa, midőn először tűnik fel a történelemben, nagyrészben latinokból áll. A latinok Róma keletkezése előtt és annak idejében már másodlagos, harmadlagosba átmenő egyesületet alkottak. Abban a korszakban t. i. mikor a római történelem kezdődik, Latiumban, ezen a sikságon, baromtenyésztő és földmivelő falvak vannak, a melyek közül egy-egy csoport, több falu együttvéve alkot egy egyesületet, egy államot valószinüleg egy fő, egy fejedelem, egy király alatt. Egy-egy ilyen faluszövetséget *civitas*-nak vagy *populus*-nak neveztek a rómaiak. Ezen faluszövetségeknek volt a hegyekben egy körülkeritett helyük, a hová barmaikat hajtották s maguk is menekültek harc idején, továbbá összejöttek időről-időre közös ügyeket megbeszélni, közös ünnepet megülni. Ezen faluszövetségek egy magasabb rendü egyesületbe vannak már akkor összeolvadva; a latiumi faluszövetségek nagy tömege a *latiumi szent szövetséget* alkotja.

Mommsen igy ír: „Ezek a falvak nem voltak önálló egységek, hanem kiegészitő részei egy politikai közönségnek, civitas-nak, populus-nak, a mely ugy lép fel, mint igazságszolgáltató, továbbá mint közös hatalom támadás és védelem tekintetében.“ A faluszövetségek központja rendesen a vár, a védelmi pont a hegyek tetején. Mommsen szerint a faluszövetségek a legrégibb időben szuverének voltak, mindegyiket a maga fejedelme kormányozta az összes férfiak hozzájárulásával és az öregek gyülekezetével, és csak később keletkezett a latiumi szövetség. Az egész latin szövetségnek a központja az Alba hegyén volt, a hol a feriae latinae-t, a latin szent ünnepeket tartották. Itt jöttek össze a latin szövetség tagjai tanácskozás, vallási ünnepélyek megtartása kedvéért. A szövetség kétségtelenül halálos itéletet is hozhatott. Továbbá kétségtelen, hogy közös forgalmi joguk és házassági közösségük volt, azaz házasodhattak egymás közt, minden latin férfi minden latin nővel törvényes gyermekeket nemzhetett s minden latin szerezhetett egész latiumban földbirtokot vagy kereskedhetett mindenütt. A connubium és a commercium azt mutatja, hogy nagymértékben gazdasági egyesülés volt a latin ssövetség.“ Hozzáteszi ehhez

Mommsen, hogy azt nem lehet kimondani, hogy korlátozva lett volna az egyes civitások hatalma háboru és béke tekintetében. Lehetséges volt, hogy a szövetség háborut folytatott közös hadsereggel, a mely az egész szövetségből alakult, a melynek az élén egy közös szövetségi hadvezér állt. De semmi okunk sincs feltenni, hogy minden községet lehetett jogilag arra kényszeriteni, hogy részt vegyen az ilyen háboruban; s azt sem tudjuk, hogy a közönségeknek tiltva lett volna önállóan háboruskodni egymás között, vagy a szövetségen kivül álló államok ellen. De abban az időben, a mikor a latin ünnepélyt rendezték, tanácskozni összejöttek, mintegy a kulturális összeműködést élvezték az egyesületek, nem volt szabad semmiféle háborunak lenni egymás közt. Hogy az egész szövetséget vezető civitasnak, faluszövetségnek milyen hatalma van, azt megállapitani nem lehet. „Egyáltalában valószinü, hogy ezen latin szövetségnek jogi tartalma igen laza és változó volt“ — mondja Mommsen. Látjuk tehát, hogy a latinoknál egy ép oly meghatározatlan laza, kezdődő harmadlagos szövetséggel találkozunk, mint más alsórendü népeknél. A harmadlagos szövetség régebben szuverén független faluszövetségekből alakult. Feltehetjük, hogy még régebbi időben a falvak is függetlenek voltak egymástól és a civitások is szövetségek által jöttek létre. Ugy a civitások, mint a latiumi szövetség természete mutatja, hogy az egyesületek a forgalom és a védelem céljából keletkeztek. Egy ideig tehát a latinok nem képeztek egy, hanem sok független államot, dacára faji egységüknek. Sőt a latiumi szent szövetség idejében sem tartoztak abban az összes latinok — mint Mommsen is emliti — és tudjuk, hogy a későbbi Róma területén latinok és szamnitek képezték azt a szövetséget, a melyből Róma alakult, dacára a faji és nyelvi különbségnek. Mommsen — a német egységre való célzással — mégis ugy emlékszik meg a latin szövetségről, mintha a faji összetartozás szülte volna. Pedig azt a közös érdekek szülték; a faji összetartozás régebben meg volt a szövetség nélkül, és a fajilag összetartozók most sem tartoznak mind a szövetséghez. És most is a szövetség igen laza volt a faji egység dacára és háborukat vittek a civitások egymás ellen és mások ellen.

56. Most áttérek a latinok azon részére, a kikből Róma alakult. A Tiberisnek a bal partján a torkolattól kelet felé 3 mérföldig és le délre egy mérföldig terült el a legrégibb Róma határa.

Livius szerint lakossága a *Ramnes, Tities és Luceres törzsből (tribus) keletkezett. Kétségtelen, hogy ezek közül a Ramnes és Luceres törzs latin faj volt; a Tities törzs valószinüleg szabin, szamnit fajta.* Ez a három „törzs" három faluszövetség. Földmivelő, falvakban élő parasztok voltak, s Róma e faluszövetségek egyesüléséből származott ugy, mint a latin szövetség. Róma egész jövendő nagy hatalmának a forrása Mommsen szerint az, hogy Róma kereskedő várossá lett, egy közgazdasági központtá Itália eme részében. Más népeknél is láttuk, hogy egyes helyek nagy városokká lettek azért, mert ott nagy kereskedelem fejlődött ki. Róma és a latin szövetség azért egyesültek, *mert a közgazdaságnak, a forgalomnak Rómán keresztül kellett vezetnie a következő okoknál fogva:* Róma a Tiberis mellett feküdt, a mely fő kereskedelmi csatorna volt Itáliában. Az egész vidék Itália nyugati partján kikötőkben igen szegény, csak a Tiberis szolgált kitünő kikötőül. Róma pedig mint kikötő város szerepelt azért, mert az akkori kicsiny hajók beevezhettek egészen Rómáig ugy, hogy Róma kereskedelmi központ volt, a honnan a kereskedelem átterjedt egészen Itáliára. Mikor a római történet kezdődik, akkor Róma már határozottan kereskedő város, határozottan volt ott már valamennyire kifejlődött ipar és kereskedelem. Róma nagyságának egy másik oka az, hogy Rómának a védelem szempontjából is kedvező fekvése volt. Észak felé ugyanis az etruszkokkal és gallokkal szemben, a kik lefelé terjeszkedtek, raboltak, a Tiberis és a Tiberisen tul fekvő hegyek természetes védelmi vonalat alkottak. Róma védelme tehát az egész Latium, sőt a délibb Itália védelmét is jelentette, és azért Latiumnak és a délibb vidéknek érdekében volt Rómát erősiteni, Rómával szövetkezni. „A latin folyam- és tengeri kereskedelemre nézve, továbbá mint Latiumnak a tengeri határt védő helye semmiféle hely nem volt jobb Latiumban, mint Róma" — mondja Mommsen. „Róma, ha nem is keletkezését, *de jelentőségét ezen kereskedelmi és stratégiai viszonynak köszönhette."* A legrégibb római jogi intézmények, Róma városának legrégibb jelvényei bizonyitják, hogy abban a korban már kereskedelemmel foglalkozott. Kitünik ez a tény abból is, hogy Róma ősrégi összeköttetésben van Cere városával, a mely Etruriában játszsza ugyanazt a szerepet, a melyet Róma Latiumban: igazi középpont volt. A rómaiak továbbá nagy sulyt fektettek már korán a hidépitésre. Róma városi cimere hajó volt. Minden eladásra kerülő áru (promercale és nem usuarium,

a mi saját fogyasztásra szolgál) után fogyasztási vámot szedtek, ha keresztül ment Ostián, Róma kikötő elővárosán. Korán fellép Rómában a vert pénz használata, s a tengerentuli államokkal sok kereskedelmi szerződést kötnek a rómaiak.

Rómában tehát korán kifejlődött az ipar és kereskedelem, s ez az oka annak, hogy Róma igazi várossá lesz, s hogy a római jog igen korai időszakban hatalmasan, erősen kifejlődik, nem pedig az, mintha a rómaiaknak valami különös szellemi képességük lett volna a jog létrehozására. Mindenütt létrejön egy ilyen magas fejlettségü jog, a hol csak megkivánják a gazdasági viszonyok. A régi Babilonnak is ily nagyfejlettségü joga volt. Gyakran mondják, hogy a régi görögök nem birtak a jogalkotás képességével. Ez nagy kérdés. Azok a görögök, a kik Görögországban laktak, nem alkottak olyan fejlett jogot; de viszont a későbbi római jogot nagyrészt az Itáliában lakó, déli kereskedő görögök hozták létre.

57. Mommsen részletesen előadja, hogy Róma városa hogyan keletkezett egyes falvak összeolvadásából. Az első adatok határozottan különböző községekről szólnak, a melyek csak későbben olvasztatnak össze. E fejlődés tehát tökéletesen olyan, mint a városok fejlődése a becsuánáknál.

A legelső fejlődés a városból a nagyobb római állam felé abban áll, hogy Róma beléjutott a latin szövetségbe és ott előkelő szerepet játszott. Idővel Alba helyett Róma lett Latium fővárosa. Fájdalom, a processzus, a mely által ez történik, előttünk ismeretlen. Ismerünk háborukat, a melyeket Róma vivott Latiummal. Tudjuk, hogy a történészek rendszerint azt mondják, hogy Róma harcok folytán lett Latium fővárosává. De ha meggondoljuk, hogy az egy Rómának, a mi egy civitás volt, 30 civitás szövetsége fölött sikerült a főhatóságot a maga számára biztositani, akkor nem tehetjük fel, hogy pusztán a hadi szerencséje okozta ezt, mert a legnagyobb vitézség sem volt erre képes. Bizonyos, hogy Latium egyes községei maguk kivánták Rómát fővárosul, s azért léptek Rómával szövetségbe. Róma önkéntes szövetségesek nélkül nem lett volna képes meghóditani Itáliát. Ugyanazért azt mondja Mommsen, hogy a processzus nem is annyira Itália meghóditása Róma részéről, mint az összes itál népeknek egyesülése Róma alatt. Némi tudomásunk van azonban arról, hogy miben állt Róma egyesülése Latiummal és fővárossá emelkedése a szövetségben. A

hadjáratokat befejező béke szavai igy hangoztak: Béke legyen a rómaiak közt és a latinok valamennyi községei közt mindaddig, a meddig a föld áll. Ne háboruskodjanak egymással, ellenségeket ne hivjanak meg. A megtámadottnak segélyt nyujtsanak teljes erővel és egyformán oszszák meg azt, a mit háboruban közösen nyertek. *„Elhatározták a kereskedelmi jognak, a hiteljognak az azonosságát, s a latinok és a rómaiak közti perek eldöntésére külön biróságot, a rekuperátori biróságot tartottak, a mely külön peres eljárással 10 nap alatt tartozik minden pert eldönteni."* Mindenben teljes egyenjoguság volt a rómaiak és a latinok közt.

Ez után Róma erős kereskedelmi politikát folytat. *Utakat épit, a városok vásárjogát elveszi,* és a vásárokat átteszi Rómába. Csinál egy központositott gazdasági államot abból a szövetségből, a melybe belejutott. Igy keletkezik az első nagyobb római állam, s ez az első lépés arra, hogy egy országnak a fővárosa legyen.

58. Ezután következnek mindazok a háboruk, a melyekről feljegyzéseink vannak, a szamnit, az etruszk és a görög városok ellen. Rómának valószínüleg azért sikerült ezeket a népeket tartósan meghóditani, mert mindenütt vannak, a kik Rómát akarják fővárosnak. Ha nem lett volna az embereknek az a kivánsága, hogy Rómával védő és gazdasági szövetsegük legyen, akkor Róma sohasem hóditotta volna meg őket. Kitünik ez abból is, hogy Róma is sokszor sulyos vereséget szenvedett, s mindazonáltal a végső fejlemény az lett, hogy mindezek a népek egyesültek, és Róma nagy, hatalmas iparos és kereskedő állammá lett. Hannibál pl. Itáliában nagyon megverte a rómaiakat és mégsem tudta Itáliát meghóditani, mert nem tudott ottan szövetségeseket találni, a Rómával egyesült, Róma által „leigázott" népek hivek maradnak Rómához, és nem akarják elárulni.

Itália után Róma más népeket hódit meg, főleg tengeri kereskedelme érdekében. E háboruban (a keleten) való sikereit is nagy mértékben segélyül hivása, védő szövetségének keresése magyarázza. Majd barbár népeket hódit meg főleg kizsákmányolás céljából, bár ilyen népeknél is vannak vezetők, a kik maguk kivánják a Rómával való egyesülést. Ezen hóditásai is nagymértékben azért vezettek eredményre, egy nagy római birodalom megalkotására, mert a meghóditott müveletlen népeknek is nagy mértékben érdekükben állt a Róma alá való tartozás, a Rómával való egyesülés.

Kitünik ez abból, hogy élénk gazdasági forgalom fejlődött ki Róma és a meghóditott kelta, germán népek közt, a melynek következtében ez utóbbiak jóléte mindinkább emelkedik, továbbá élénkül a gazdasági élet Galliában. (Lamprecht, deutsche Gesichte I.)

De az államalakulás szempontjából nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy az a római nép, a mely Itáliában egységes államot képez, a mely a knltura és a gazdasági élet magas fokára emelkedik és a világot meghóditja, nem valamely régi egységes római faj vagy nemzet, hanem mindazokból a régebben egymástól idegen, sőt egymástól ellenséges fajokból keletkezett, a melyeket e fejezet elején, mint Itália lakosait felsoroltunk, és a melyeket látszólag Róma hadi szerencséje, valóban azonban a kikötőként és stratégiailag fontos várossal való egyesülés szüksége kapcsolt össze Rómával. A római állam irói, jogászai, államférfiai e különböző fajok egyikéből is, másikából is állottak elő, és egy régi, ősi, eredeti, római népről vagy fajról és annak kitünőségéről beszélni annyi, mint valamiről beszélni, a mi nem létezett. Róma első sikereit, t. i. Itália meghóditását annak tulajdonitani, hogy Róma város lakosai kitünőbbek voltak, mint a többi itálok (volszkok stb.), és a későbbi sikereket, a világ meghóditását is a rómaiak ősrégi kiválóságának betudni, önmagának ellenmondó magyarázat. Már az ősi Róma városa is latinok és szamnitek összeolvadásából keletkezik és később ezekhez az összes itáliai népek járulnak. A római müveltség és vallás is e különböző népek műveltségéből és vallásából tevődött össze.

Mommsen a latin szövetségről szóló, fönt emlitett lendületes helyén (Röm. Gesch. 2. Aufl. I. 41.) azt mondja, hogy ha a latin szövetség nem is foglalta magában ugyanazon időben az összes latin községeket, de legalább sohasem adta meg a tagságot nem-latinnak. Már ez sem egészen igaz; hiszen Róma a szövetség későbbi tagja, — mint tudjuk — csak félig volt latin civitás. De még hozzáteszi Mommsen, hogy a latin szövetség a „nemzeti egység“ kezdetét jelentette, a melylyel minden néptörténet, „Volksgeschichte“ (?) végződik, vagy a melylyel legalább végződnie kellene. Ámde, ha Itália története csak latin „nemzeti egységgel“ végződött volna, a későbbi Róma állama sohasem keletkezett volna, mert az különböző nemzetek egysége és egy uj nemzetbe olvadása volt, védelmi gazdasági és művelődési érdekből.

VIII. ELŐADÁS.

Az államalakulás alaptörvényének induktiv bizonyitékai. Vegyes történeti adatok.

59. Mielőtt Rómáról egyéb történeti adatokra térnék, felemlitem azt az általános tényt — a mely szintén bizonyitja az emberi egyesületek keletkezéséről adott elméletem helyességét — hogy minden nagyobb állam történetének elején sok apró kis államot találunk, a melyekből később fejlődnek ki a nagy államok. Pl. Egyptom multjában a későbbi birodalom helyén számos, „nomoszoknak" nevezett kis közönséget találunk. A homéroszi időben a görögök számos önálló államra oszlanak, a melyek csak hadviselés céljából egyesülnek. És kétségtelen, hogy a görög városokat megelőzőleg létezett ott számtalan külön faluszövetség, ugynevezett fülék, a melyek megfelelnek a latin faluszövetségnek, tribuszoknak, a melyek olyan kisebb szövetségek, a milyen a civitas. A későbbi görög nemzet a fülék egyesüléséből származik. A bibliából tudjuk, hogy hány külön kis királyságot győztek le a zsidók, mikor Kanaánt meghóditották. Caesar számos egymástól független gall államot ír le azon terület egy részén, a melyen ma három állam u. m. Belgium, Franciaország és Németország létezik. Saját történetünkből pedig tudjuk, hogy a magyar nemzet több, egymástól részben független, régebben kétségtelenül teljesen független törzs egyesüléséből keletkezett a mai magyar föld meghóditása előtt. A szlávoknál a zadrugákból (nemzetségi falu) keletkezett a zsupánia, ezek egyesüléséből háboru esetén a nagy-zsupánia vagy nagyvajdaság. („Turner. Slav. Familienrecht. Idézve Schröder Rechtsgesch. 1. Aufl. 14.") Rex, bazileüsz és egyáltalán azok a szavak, a melyek uralkodót

jelentenek, régebben sokkal kisebb területre és kisebb számu emberre terjedő uralmat jelentenek, mint később. A nagykirályság a kiskirályságok egyesüléséből keletkezik, a kiskirályok megszünnek és rendesen a gazdaságilag vagy hadilag legfontosabb kis állam királya marad az egyetlen király. Mindez azt mutatja, hogy különböző, nagy önállósággal biró törzsek, a melyek tán egy nyelvet is beszéltek, rokonok voltak, csak az idő folyamán, bizonyos célok kedvéért egyesültek, szerződtek egymással és alkottak egy egységes nemzetet.

IX. ELŐADÁS.

Az államalakulás alaptörvényének induktiv bizonyitékai: történeti adatok. A középkori nemzetek alakulása.

60. Most a ma létező európai nemzetek keletkezésére vonatkozólag emlitek még néhány adatot. A mai európai nemzetek közül nyolc nagyrészben a germánoktól származik. A germánok a legrégibb történeti feljegyzések szerint, Caesar és Tacitus korában — és ezt megelőzőleg is — számos apró államban éltek. Tacitus a *Germániá*-ban, a germánok csak egy részéről szólva, ötvennél több ilyen államot ír le; legtöbb ezek közül olyan, a melynek később neve is teljesen elenyészik, pl. kheruszkok, brukterek, szemnonok stb. Némelyek neve máig is létezik, pl. khattok (t. i. hesszek). Ezeknek a kis germán államoknak a jellege ugyanaz, a mi más fajok apró államainak a jellege: faluszövetségek. A germánok vadászok és baromtenyésztők voltak abban a korban, már átmeneti állapotban a földmívelésre, és mint a kafferek vagy becsuánák, félig megtelepedve. Két-három falu egy Hundertschaftot képezett, a mely megfelelt a latin tribusnak s a görög fülé-nek. Egy-egy Hundertschaft körülbelül 1000 emberből állhatott. 10—20 ilyen Hundertschaft, tehát körülbelül 10—20,000 ember képezett egy államot (civitas Tacitus szerint, Völkerschaft a mai német jogtörténészek szerint). Egy-egy ilyen állam akkora volt tehát, mint ma egy kis város. Az ilyen államok voltak e korban a maximális germán egyesületek. Ezek mind szuverének, egymástól teljesen független, önálló államok voltak, bár a közös származásukról volt valami közös hagyományuk.

Mannusz-tól (az embertől), illetve Mannusz három fiától származtatta magát a germánok egy része, és állitólag a három fiu nevének megfelöleg oszlottak fel ingveonokra, isztveonokra és herminonokra. Talán voltak ezen kis államoknak közös vallási intézményeik is; ettől eltekintve, mindegyik teljesen önálló volt. Biztos adataink vannak arra vonatkozólag, hogy ezek az államok is könnyen felbomlottak. Egy-egy Hundertschaft kivált az egyik civitásból s csatlakozott egy másikhoz valami érdekből, pl. a hadi szerencse vagy szerencsétlenség következtében. Tehát a civitások nem nagyon forrottak össze. Maguknak a civitásoknak, illetve a civitások élén álló főknek még igen csekély hatalmuk volt az egyes Hundertschaftok felett, a melyek főleg csak hadi célból egyesültek civitásokba.

A kis államok különállása — mint tudjuk — megfelel azon műveltségi fok érdekeinek. (l. fönnebb III. fejezet.) Ez az első stádiuma a germán államalakulásnak, a melyről följegyzéseink vannak s erre vonatkozólag áll az, hogy a germánok nem egy nagy közönséget, államot alkottak, a milyen megfelelt volna faji egységüknek, sőt rokonsági legendájuknak, hanem számos kicsinyeket, a milyenek megfeleltek az ő érdekeiknek.

61. A második stádiuma a germán államalakulásnak a Kr. utáni III—IV. századba esik, a mikor a sok kis állam néhány nagy állammá egyesült, alemann, frank, bajor, szász, thüringi stb. állam (összesen 13; részben egészen uj nevek) a melyek mindegyike több százezer emberből állott. Ezen összetett államokat helytelenül „törzseknek“ szokták nevezni német (Stämme) és más nemzetbeli jogtörténészek is. E nagyobb államokba egyesültek az apró civitások közös érdekeik előmozditása végett. Hogy mely civitások egyesültek, az nem függött a rokonságtól. Egy-egy nagyobb állam, u. n. törzs nem volt pusztán ingveonokhoz vagy az isztveonokhoz tartozóknak az egyesülése, hanem azok egyesültek, a kik egymás mellett laktak, egymással forgalomban éltek, a kiknek szükségük volt közös hadi, gazdasági és kulturális intézményekre. Konstatálják ezt a tényt azok a jogtörténeti irók is, a kik nem állitanak fel olyan elméletet az állam alakulásáról, mint én.

A „szászok“ mondja Schröder (Deutsche Rechtsgesch. 1. Auflage 90.) a legnagyobb valószinüség szerint ingveon Völkerschaftoknak herminon kheruszkokkal való egyesüléséből támadtak;

az angolszászok ingveon és herminon sváb elemek egyesülésén alapulnak, a szász frankok alaptörzsét herminon kattok képezték, a kikkel isztveon származásu Völkerschaftok léptek kapcsolatba. Észreveszi az ember, hogy szomszédsági viszonyok és politikai szükség a törzsek alakulásánál legalább is ugyanolyan befolyást gyakorolt, mint a rokonság. Brunner (Deutsche Rgsch. I. kötet 41—48.) hét lapon részletesen adja elő, mint alakultak a törzsek az igen különböző rokonsági csoportokhoz, fajokhoz tartozó Völkerschaftokból. „Hogy ily szövetségek képzése nem-rokon Völkerschaftok közt is történhetett, mutatja — ugymond — az angolok és várnok egyesülése a türingiekkel. Mindent összevéve politikai momentumoknak kellett lenniök, a mik az uj népcsoportosulásnak a maga jellegét megadják.“

Lamprecht szerint (Deutsche Gesch. I. 271.) szintén különböző fajok vegyültek össze „törzsekké“. A törzsalakulás szerinte (273. lap) „a nemzeti erők oly kifejtése volt, a mely kis Völkerschaft szük terén tulmegy, a későbbi nemzeti egységhez való első fejlődési fok. Ezen alakulás *nem egyszerüen a multhoz füződik;* csak magvában felel meg a frank törzs az isztveon, az alemann a szvév-herminon csoport egy részének.*) Jóllehet tehát nem egészen idegen a törzsképződés a nemzetek ősidők óta létező mitologikus-genealogikus beosztásától, megkülönböztetendő, mint a jövő szervezete.“ Mind a három iró mint meglepő, különös tényt adja elő, hogy a germán törzsek politikai célok kedvéért való, a jövőnek szolgáló mesterséges egyesületek, szövetségek voltak, és nem puszta leszármazáson, rokonságon és ezeken járó érzelmeken alapuló „természetes“ egységek. Ezen előadás egyik oka kétségtelenül az, hogy a közhit szerint a germán törzsek, és általában a törzsek és a nemzetek ősrégi rokonságon, faji egységen alapuló természetes növevények, vagy legalább is a törzs- vagy nemzettagok bizonyos közös érzelmei, műveltsége, hagyománya, de semmiképen közös érdekek belátása folytán keletkezett egységek. De ezen előadás *másik nyilvánvaló* oka az, hogy e neves irók maguk is csodálkoznak rajta, hogy e törzsek igy keletkeztek, t. i. célok és a jövő kedvéért. Ennyire át van ma hatva a tudomány az

*) „Egy részének“, tehát nemcsak hogy egyes törzsek különböző rokonsági csoportokból, fajokból alakultak, hanem ugyanazon fajok különböző törzsekbe szakadtak szét „a nemzeti egységhez vezető ezen belső fejlődési fokon“.

emberi egyesületek alakulására, és egyáltalában az emberek jogalkotó cselekvőségére vonatkező hamis ösztönszerüségi tantól.

Mi tudjuk, hogy az emberek mindenféle egyesületei, a legkisebbek, a középnagyságuak (törzsek) és a legnagyobbak (nemzetek) is, általában mindig és mindenütt érdekek alapján, belátás folytán keletkeznek: ez egy általános, *ez* a *természetes* tény; ezen u. n. mesterséges szerződések és szövetségek felelnek meg az emberek természetének. Ilyenekről tesz tanuságot az egész történelem és az egész etnografia, és mi ebben nem találunk semmi csodálatost. A közös származás, t. i. a közös fészekből való kirajzottság, és a nyelvnek, műveltségnek és a szokásoknak ezen alapuló hasonlatossága, valamint e hasonlatosság abban az esetben is, ha nem közös származás az alapja, csak előmozditja a társas együttmunkálkodást és államképzést, mert megkönnyiti azt; e hatás egyik esete az államalakulás általános célszerüségi alaptörvények; de nem maga az alaptörvény; ellenkezőleg e hatást ellensulyozzák más érdekek (hiszen ez a magyarázata annak, hogy kezdetleges körülmények között azok, a kiket közös származás stb. összeköt, nem képeznek egy államot, nem érzik magukat egy nemzetnek, sőt háboruban élnek egymással). Az a törzsi és nemzeti érzés, a mely a törzs- és nemzettagok közt létezik, és közös műveltségük, hagyományaik és szokásaik is, csak később fejlődnek ki, miután már egy államot alkottak, de egy állammá nem ez tette őket (mert az előtt nem is létezett), hanem az egyesülés célszerüségének belátása. Később mint konzervativ érzés fejlődik ki amaz érzés és megnehezit más még célszerübb államalakulásokat. De valóban fejlődő, életképes embereknél csak megneheziti, de lehetetlenné nem teszi azokat. És ez jól van igy, mert a mit Lamprecht, Brunner és Schröder mint különös tényt emlitenek, t. i. hogy az emberek célszerüségi alapon, a jövő kedvéért alakitanak politikai egyesületeket, és nem köttetik le magukat a mult érzelmei által: ez az, a mi az emberek sorsának javulását bizonyitja a földön. Nem a közös jövő kedvéért, hanem a közös mult kedvéért és alapján szervezkedni oktalanság volna. A táplálék, biztonság, egészség, műveltség, jóllét és béke szükségletének, az ember legmélyebb és legokvetetlenebb szükségleteinek megfelelőleg és nem felületesebb érzelmeknek (melyek maguk is csak ama szükségleteknek félig tökéletlen eszközeit jelentik) megfelelőleg cselekedni, ez az, a mi biztositja az emberek életét és annak

javulását. Szerencsére ama szükségleteknek erősebb idegfolyamatok felelnek meg, mint ezen érzéseknek, legalább azoknál az embereknél, a kiknek szervezete egészséges, és kik életre és fejlődésre vannak hivatva. Épen azért természetes, hogy az emberek azon szükségleteknek megfelelőleg cselekedjenek és nem ezen érzelmeknek megfelelőleg; természetes tehát az, a mit a nevezett irók különösnek és meglepőknek találnak, és különös és meglepő volna, ha az emberek pusztán a közös származás vagy a közös mult folytán alakitanának együttes munkásságot kifejtő egyesületeket.

Persze ezen germán egyesületekre nem illik a törzs nevezet, a mely egy magból való keltezést jelent. E nevezet igen jól illik a tudomány tényeit nem ismerő bajor, szász stb. szájába, a ki azt hiszi (csakugy mint a régi frank), hogy az ő „törzse“ egy eredeti, ősi faj; de nem illik ez bele tudományos előadásába a tényeknek. Ezen u. n. törzsek többszörösen összetett, többszörös államközi (nemzetközi) szerződéseken alapuló államok voltak, és nem volt bennük több törzsközösség, mint a későbbi és a mai vegyes származásu emberekből összevegyült államokban és nemzetekben, sőt mint a mai uniokban, szövetséges államokban, államszövetségekben, és hármas stb. szövetségekben. Persze idővel kifejlődött bennök a közös nemzeti érzés, a közös műveltség, igen természetesen kifejlődött a közös mult, és kifejlődött az egységes közös származás legendája, hagyománya. A szálifrank törvénykönyvben néhány századdal később a mesterségesen egyesült frankok büszkén vezetik vissza eredetüket közös ősre és mondják magukat ősidők óta létező nemzetnek.

De nézzük, hogy milyen szükségletek, a jövőnek milyen célja vittek ezen uj államok alakitására. Lamprecht a következőkép felel e kérdésre (i. m. I. 268. s. k. l.): „A római történetirók nem tudnak elég sokat beszélni a germánok végtelen szaporodásáról... A kezdetleges kor nomád állapota szerencsés időkben a népesség gyors szaporodását megengedte és a nagyobb szám igényeit az uj föld szerzése elégitette ki. E hajtóerők vitték a nyugati germánokat a kereszténységet megelőző népvándorlásaikra. Azóta azonban a vándorlás, a mennyiben a régi nyugat felé irányult, a római császárság határfalain megakadt. A népek szokott szaporodása csak ugy folyhatott ezentul tovább, hogy *a nomád-élet régi extensiv gazdaságát feladták; csak intenzivebb művelés, csak a földmivelésre való eltökélt átmenet* nyujthatott eleget a

népesség szaporodó számának a végleg korlátolt területen. E fordulatot, a mely a munkától irtózó germán előtt gyülöletes volt, ugyanaz a római szomszédság megkönnyitette, a mely elő is idézte. Hány római hadi fogoly került germán földre, a ki mint a földmíveléshez értő, legjobban éppen a földmívelésben volt alkalmazható. És mennyi szükségletet teremtett a római műveltségnek a Rajna balpartján való elterjedése a folyam germán partján is! Római hadjáratok befolyása, sok nemes egykori gall és itál tartózkodásának csöndes hatása, a kelta kereskedő hangos tolakodása: minden ugyanazon irányban hatott. Ama szükségleteket pedig csupán *a saját termelvények kicserélése*, saját germán munka értékesitése elégithette ki. A vadászat, a hadi rablás hősei igy szokták meg, hogy a munkában többé megbecstelenitőt ne találjanak; *szabályos mezőgazdasági üzemet kezdtek szervezni saját népies törvény szerint*, és ha maguk nem szivesen szántottak, vetettek és arattak is, mégis megtudták becsülni a nők és a rabszolgák munkájának gyümölcsét. *Népünk* nyugaton a Rajna és az Elba, a Majna és a Duna közt, törzsökös paraszt, *földmíves nép lett.* A változás a Kr. u. 1—3. században folyt le. *Nem hagyhatta meg változatlanul a honi alkotmányt. A kezdetleges kor bajtársi, hadi eleme háttérbe vonul, a társak gazdasági köteléke előtérbe lépett.* De vajjon kielégithette-e a földmívelésre való átmenet a gyors szaporodásra való nemzeti hajlamot? Nem állottak-e elő hasonló zavarok mint az előző, nomád kor elején? Most nem volt lehetséges még magasabb gazdasági rendszerre való átmenet segélyével a folyton növekvő népesség számára ellenállást találni . . . A nyugoti germánok vándorlásának második kora keletkezett. De a nyugat törzseinél ezek már nem voltak a korábbi idő értelmében való vándorlások. Földmíves nép nem hagyja el oly könnyen a tápláló földet, anyagi gondok és erkölcsi kötelességek visszatartják. Csak rétegenként tolja előre fölös törzsi erőit; csak kényszerülve hagyják el a népesség régen letelepedett részei a kitüzött hazát. Igy a nyugati germán vándorlás szabad, a nyomás és ellennyomás által meggyökeresedett tömegek spontán tapogatózásával megy végbe; alig lehetne a tényleges lefolyás jobb ismerete mellett is megállapitani, mikor hagyta el egy nép hazáját és mikor vándorolt egy másik annak határai közé . . . E viszonyok között keletkeznek a törzsek. E (törzs keletkezési) folyamat általános, és igy nincsen benne kétség, hogy okai is általánosak és azért közösek voltak.

Az első ősidő Völkerschaft-alkotmánya el volt avulva; háborura, rablásra és nyájhajtásra volt alapitva, és tökéletesen nomád állapotnak felelt meg. Most a nép meg volt telepedve: a főnökök helyébe királyok léptek; a kifelé való népbéke is az állam legfőbb célja és java lett. Fönn lehetett-e tartani, lehetséges volt-e a védelem a régi Völkerschaft paraszt-fölkelésével? *Az ujabb foglalkozás a régi hadi erőnek mindinkább nagyobb részét vonta magához és békés munkához szoktatta, csak nagyobb törzs hada volt most képes az ujonnan szerzett határt megvédeni, uj megalapitásában segiteni.* Ezért e Völkerschaftok törzsi védő és támadó szövetségeire általános szükség volt. Csak természetes, hogy először a Rajnán Róma ellen támadnak. *Itt a későbbi frankok és alemannok kis királyai kötnek ily szövetségeket, eleinte időnkint azon Völkerschaftoknak csupán egy részére kiterjedőket, a melyek később a két törzs neve alatt szerepelnek. De az állandó szükség állandó intézményeket követel; a szövetségek mindinkább maguktól értetődőbbek; mindenkorra szólanak; már nemcsak hadi ügyeket is közösen kezdenek rendezni; a szövetség neve már a szövetség területére megy át: a rómaiak Alemánniáról és Franciáról beszélnek.*

„Az államszövetségi és szövetséges állam jellegén tul való ezen egység felé való fejlődésénél megáll a folyamat. *Az alemánnok 350 körül legkevesebb 10 király alatt állottak; egy évszázaddal utóbb — nem tudjuk, hogyan — egy herceg alatt vannak egyesülve.* Világosabban, a történet legrikitóbb fényében történik az átmenet a frankoknál, a kiknél Klodvig a Völkerschaftok kis királyságait erőszakkal és csellel megszünteti és annak romjain háza törzsi királyságát megalapitja. A *törzsi szervezetet* sokkal kevésbbé *hozta létre* a Rómával való ellentét, mint a *letelepedettségre való átmenet; a* törzsi szervezet népünk *tulajdonképeni terménygazdasági állama és életformája.* Valóban nemzeti földmívelés kezdete, és ez a forma addig tart, a mig a városokban uj nemzeti gazdasági forma csirái hajtanak ki."

Ime, a történetiró csupán adatai alapján, és a nélkül, hogy az államalakulás elméletét akarná megcsinálni, e nagyobb germán államok alakulásának okait ugyanoly gazdasági és védelmi viszonyokban találja, a milyenekben mi általában találjuk az ily nagyobb államok keletkezésének okait.

62. A következő századokban azt látjuk, hogy a törzsek nagyobb számának egyesüléséből ismét nagyobb államok, nemzetek,

országok, birodalmak lesznek. Ezek közül legnagyobb a frank birodalom. Nézzük ezt közelebbről, hogy a nagyobb országok természetét tanulmányozzuk.

A frank birodalommá a germán törzsek részben önkényesen, részben kényszeritve egyesülnek. Mindkét fajta egyesülésnek szemmellátható célja, hogy az ujonnan elfoglalt területen az ujonnan megszerzett kultura, kereszténység neve alatt a római müveltség, a fejlettebb és békésebb közgazdaság és az annak megfelelő erkölcs biztosittassék a még ellenséges elemekkel szemben. Akár a meroving, akár a karoling korszak politikáját és hóditásait nézzük, azt fogjuk találni, hogy e szükséglet vitt ama birodalom alakulására.

63. Rövid idő mulva a frank birodalom három királyságra oszlik szét. Kevéssel egymásután több osztás történik, ugyanazok a tartományok majd az egyik, majd a másik királysághoz csatoltatnak vagy csatlakoznak, mig végül meglehetős megállapodottság következik be. Mi az oka e szétosztásnak? Mi az oka e mozgásnak, ez ingadozásnak, ezen határozatlanságnak és ujjáalakulásnak és végül megállapodásnak? Az, hogy az emberek oly államokat, oly védő, igazságszolgáltató, igazgató egyesületeket próbálnak alkotni, és több tapogatódzás és kisérlet után alkotnak is, a milyeneket szükségleteik kielégitésére jónak látnak. Miután az uj kultura biztosittatott, a kereszténység felvétetett, ellenségei legyőzettek, vagyis a frank birodalom célja eléretett, az emberek többé nem birnak oly mértékben közös teendővel egész Nyugat-Európában, mint azelőtt, azért nem is akarják többé fentartani a közös szervezetet, az e célnak szolgált nagy államot, nem akarnak katonáskodni és anyagi áldozatot hozni tőlük távol élő, általuk nem osztott veszélyeknek kitett emberek és területek békéjeért, igazságszolgáltatásáért, műveltségéért. Pusztán a közelebbi szomszédok alakitanak államot, pusztán oly nagyságban, a milyet különböző érdekeik megkivánnak. És ama folytonos ingadozások, ujjáalakulások onnan származnak, hogy nem tudják még, hogy az érdekeknek minő alakulás felel meg legjobban és onnan, hogy ott, a hol egyoldalu érdek forog fenn, esetleg még nem győzte le a másik fél ellenállását.

Az uj országok oly terjedelemben, oly határok között keletkeznek, a mily terjedelemben, a mily határok közt gazdasági,

védelmi, műveltségi érdekökben fekszik az embereknek ezen uj országok megalkotása. És ha egy-egy ország egy országrészt, egy tartományt, vagy egy régi törzset meg akar magának szerezni, egy bizonyos határig ki akarja a maga területét kerekiteni, ez azt jelenti, hogy a maga érdekében levőnek találja azt; ha pedig egy tartomány elszakad valamely országtól és egy másikhoz csatlakozik, ez azt jelenti, hogy a maga érdekében levőnek találja az utóbbival képezni egy együttdolgozó egységet.

A mai országok — felszinesen tekintve — harcok és azok szerencséje szerint, tényleg és tudományosan tekintve a lehető legeredményesebb együttműködés elve szerint keletkeznek. Ugyanezen elvnek egyik nyilvánulását képezi a földrajzi viszonyok hatása is, a melyek a hasznos együttműködés határait megállapitják.

64. A frank birodalom a maga legjobb idejében is igen laza egység volt. Az egyes törzsek egymástól nagyon függetlenek voltak, engedetlenségek a törzsek, a hercegek részéről mindennapiak voltak. Az ujonnan alakult kisebb királyságok is nagyon laza egységek voltak. Egyes részeik igen nagy önállóságra tettek szert; létrejött az ismert hübéri szakadozottság, a központi hatalom igen csekély volt. Ezen oszágok nagyobbkörü összemüködő egyesületek voltak, mint a völkerschaftok vagy a „törzsek“, de csak kevés feladatra nézve működnek össze, s összehasonlitva a mai államokkal igen kevéssé egységesek.

Mi ennek az oka? Az, hogy akkor az embereknek nem volt érdekükben bizonyos ügyek elvégzése végett nagy egyesületekben összeműködni, mig ma érdekükben van. Nem volt az érdekükben akkor a gazdasági élet fejletlensége miatt. Abban a korban ugyanis nem létezett az a fejlett közgazdaság, az a munkamegosztás, az a sürü forgalom az ország távoli részei között, a mely ma létezik. Az emberek és javak nem mozogtak az ország egyik végétől a másik végéig. Egészen biztos adataink vannak, hogy a föld uj, miveletlen urai alatt a régi római közgazdaság elenyészett, ipar és kereskedelem megszünt. Tényleg gazdaságilag az emberek igen kis földön, csak a maguk falvában, a szomszéd falvakban és legfőlebb még a legközelebbi fővárosban éltek, a melynek vásáraira eljártak, tényleg egy-egy tartomány volt a hazájuk. Műveltségileg szintén, mert nem jöttek össze távoli vidékekről, mert nem tanultak egymástól, mert nem voltak nagy központi iskolák. Ugyanezért

jogilag is ily kis hazák támadtak. Bizonyos ügyekben, a melyek tekintetében a nagyobbkörü összemüködés célszerü volt és tényleg létre is jött, a központi hatalmat elismerték és engedelmeskedtek neki; például, ha valamely veszedelmes ellenség fenyegette az egész országot; más ügyekben, az egyik országrész nem törődött a másikkal és szétszakadás támadt, a melyet lehetetlen volt megakadályozni. Mikor a délfrancia tartományok egész külön elszigetelt életet éltek az északiaktól és közös utakra, közös rendőrségre, közös igazságszolgáltatásra stb. szükség nem volt, természetes, hogy nem tartottak fön és nem tápláltak áldozatokkal közös főhatalmat.

A közös érdekeknek ezen abstrakt hiányán kivül a szétszakadásnak egyik oka az is volt, hogy a közös érdekek megvalósitásának konkrét lehetősége sem volt meg. És épugy mint annak, ennek is oka a fejletlen műveltség volt. A ritkán lakott, mocsaraktó és erdőktől fedett földön az egységes állam lehetetlen, még a mennyiben in abstrakto szükséges volna is.

Ezek az okai a frank birodalom szakadozottságának és a belőle keletkezett országok hübéri szakadozottságának is. A közönséges történetirás nagyon hiányosan tárgyalja a hűbéri szakadozottság okait. Két hibát követ el e tekintetben. Az egyik abban áll, hogy a hübéri szakadozottságot helytelen, beteges, az emberiség természetes állapotával, a természetes, helyes államalakulással ellenkező jelenségnek tünteti fel. Egészen helytelenül. Miért volna csak az a természetes és csak az az egészséges, hogy az egész mai francia terület egységes, föltétlenül egységes államot alkosson? Akkor miért nem természetellenes, miért nem egészségtelen az, hogy egész Európa nem alkot egy államot, és hogy Európa államai csak föltétlen, részletes, időről-időre szóló együttmunkálkodási szövetséget kötnek? A dolog ugy áll, hogy minden kor olyan államot alkot, a melyeket szükségletei szempontjából jónak gondol (persze tévedhet és konzervativ érzések is utjában állanak az érdekek helyes hatásának). Ugyanígy szakadnak szét a hübériség korának országai egyes részekre, egészségesen és helyesen, akkori gazdasági, műveltségi stb. fejlettségöknek, ismereteiknek megfelelőleg; a nagyobb centralizáció lett volna egészségtelen és helytelen. A történettel foglalkozók gyakran hangoztatják, hogy minden kor intézményei a lehető legjobbak, a melyeket alkotni képes, és ezen meglehetősen igaz tételt alkalmazzák is, de a hűbéri szakadozottságra nem, mert

e tekintetben abba a hibába esnek, hogy azt az államot, a mely ép az ő korukba esik, tekintik az egyetlen helyes, természetes, az emberiség természetét kielégitő államnak. Pedig ez az állam sem a multnak, sem a jövőnek, hanem csupán a jelennek természetes állama, és abból, hogy ez ma helyes, ma megfelel az emberek szükségleteinek, korántsem következik az, hogy a multban is az lett volna a helyes, illetve, hogy a jövőben is az lesz az államnak helyes, az emberek szükségleteinek megfelelő alakja.

A mai, az emberiségnek igen szük kis körére szoritkozó, etnográfiával magát ki nem egészitő világtörténetirás azon nézetnek ad kifejezést, mintha a középkori szakadozottság ennek a kornak sajátságos, soha és sehol máskor, illetve máshol elő nem forduló tüneménye lett volna. Pedig ez nem áll. Az ily részlegesen egységes államok hasonló műveltségi fokon általánosak az egész világon és azért jönnek létre, minthogy ily műveltségi fok mellett forgalom pénz és mai értelemben vett adó nem igen van; igy a tartomány közhatalmak egyszersmind földesuraságok, mert a közhatalom dologi szükségletei ugy fedeztetnek, hogy a földön tápláltatnak a dologi szüségleteket előállitó munkások, a személyi szükségleteket kielégitők pedig ugy, hogy közvetlenül a föld termékeiből láttatnak el a katonák és hivatalnokok, és azért ily gazdasági állapotok mellett mindenütt lépnek föl hűbériséggel azonos alakulatok, a mint etnografiai adataink mutatják is.

A másik hiba, a melyet a történetirók rendszerint elkövetnek az, hogy a szakadozottságot, a közhatalom erőtlenségét a partikuláris fejedelmek akaratára, engedetlenségére, hütlenségére, rossz lelkületére vezetik vissza, a nélkül, hogy ezen akarat, lelkület okait tovább vizsgálnák. Ugy tüntetik fel a dolgot, mintha természetes volna, hogy a tartományurak függetleniteni akarják magukat, nem engedelmeskednek a közhatalomnak. Pedig a fejedelmek e tekintetben országaik gazdasági, műveltségi, védelmi szükségleteit vették irányadóul. Egyfelől, mert nekik maguknak érdekükben volt, hogy országák jólétnek örvendjen, és másfelől, mert csak ily irányu politikájukban követték őket alattvalóik. Hűtlenségbe, elpártolásba, mely kárukra lett volna, nem követték volna őket. A „legsötétebb“ korszakokban is, igen kezdetleges fejedelmek is, egészen átgondolt, tudatos közgazdasági (pl. kereskedelmi), közművelődési és védelmi politikát üznek, épugy, a mint az ma történik, és ez magyarázza meg hűtlenségüket és elpártolásukat. A mely ügyekben

és a mely esesetekben a fejedelmek célszerünek találták, azokban engedelmeskedtek a központi hatalomnak, a melyekben nem, azokban cserben hagyták azt.

Hasonló hiba a történetirók részéről az is, ha a szakadozottságot a központi hatalom képviselői személyes gyengeségének tulajdonitják. A tények e magyarázatot megcáfolják. A mikor a központi hatalomra szükség van, hiába gyöngék a Merovingok, központi hatalom támad uj alakban a Karolingokban. A mely intézményeket az emberek érdekökben állóknak találják, azok létesitésére és fentartására alkalmas férfiak mindig támadnak; az intézmények sorsa nem egyik vagy másik egyestől függ, hanem attól, hogy mennyiben felelnek meg azok az emberek szükségleteinek, céljainak.

65. Hovatovább a hübéri szakadozottság megszünik és az egész országok egységesekké válnak, az egységes kormányzás kezdődik bennök; létre jönnek a mai egységes államok.

Mi ennek a változásnak az oka? Elég azt néznünk, kik támogatják ezen átalakulást, hogy ennek okaira rájöjjünk. Ezen átalakulás főpártolói a városok, az iparosok és kereskedők. A müveltség előrehaladásával ugyanis a földmüvelés termékenyebb lesz, az emberek egy nagy része azért állandóan iparral foglalkozhatik, az ipar is fejlődik, nagy ipar keletkezik, helyi nagy ipar, ezért távolba vivő forgalom, művelődési központok jönnek létre. Mindennek következtében az emberek érdekévé válik az egységes jó kormányzat az egész nagy területen, és azért pártolják azt.

A történetirók rendszerint elmondják, hogy a központi hatalom főtámaszai, a királyok segitői, a kereskedők és iparosok, a városok voltak. Igy elmondva e tény puszta esetlegességnek tünik föl. Legfölebb azt szokták hozzátenni a történetirók, hogy a kereskedők a hübérurak erőszakoskodásai ellen keresték a király védelmét. De nem tüntetik ki azt a tényt, — a melyben pedig egyedül fekszik a dolog egész magyarázata — hogy t. i. egy fejlett munkamegosztás és egyesités, nagy területre terjedő forgalom szükségkép megkivánja egy nagy terület kielégitő kormányzatát, nagy területre terjedő utakat, közegészségügyi biztonságot, védelmet, egységes (ez esetben római) jogot, egységes kereskedelmi politikát stb. ép ugy a mint a fejletlen, forgalom nélküli gazdaságnak nem áll érdekében arra áldozni. Ez az alapoka az uj alkotmány létrejövetelének.

Sőt még egy lépéssel tovább kell mennünk, hogy a felületes külső tényezők mögött az igaz, lényeges okokat megtaláljuk. Miért van e korban az iparosoknak és kereskedőknek oly nagy hatalmuk, hogy ők válnak döntőkké az állami életre nézve? A történetirók rendszerint megelégszenek avval a felelettel, hogy a fejlődő ipar és kereskedelem nagy gazdagságot juttat nekik. De e mellett nem szabad azt a triviálisnak látszó tényt elfelejteni, hogy e korban azért fizetik őket oly gazdagon, mert ez az ipar és kereskedelem, a melyet egyesek kezdenek, nagy jelentőségü az emberek jólétére, szükségleteik fedezésére; a kereskedők és iparosok gazdagsága és hatalma tehát azon alapult, hogy tevékenységük általában nagyon érdekükben feküdt az embereknek. Az emberek érdekeinek azonossága a kereskedők és iparosok érdekeivel juttatott ezeknek hatalmat, és midőn ezek e hatalom segélyével a foglalkozásnak megfelelő alkotmányt létrehozták, akkor csak azt tették, a mí az embereknek általában is érdekében volt.

Ime igy jutunk hozzá, hogy az egységes államnak a városok hatalmával való létrehozásában, a városoknak a király iránti ragaszkodásában szintén azt az általános tüneményt találjuk, hogy az emberek oly intézményeket létesitenek, a melyek szükségleteiknek megfelelnek. Egyáltalában valamely osztálynak hatalmát, gazdaságát, tekintélyét rendszerint azon szolgáltatásból kell magyaráznunk, a melyet az a többi osztályoknak tesz, és legritkább esetekben erőszakból, elnyomásból. Ez magyarázza a műveltségterjesztő papok, a tartományi rendet létesitő tartományurak, és jobb földmivelést, sürübb népességet és nagyobb jóllétet lehetségesitő okosabb földmivelők, majd nagybirtokosok, földesurak hatalmát és gazdagságát azon korban, a melyről mostan szólunk. Ezen kedvezmények érdekek kielégitésére alkalmas elmetermékeknek jutalmai voltak. Persze a jutalmak nem állanak mindig arányban az érdemekkel, tulzások keletkeznek az emberi cselekvőség e terén is, és a jutalmak tulélik az érdemeket és átvitetnek érdemetlen későbbi nemzedékekre, és a nyert hatalom és gazdagság azután megakadályozza a későbbi jobb szervezet, az uj szolgálatokat és azokat előidéző és biztositó uj jutalmazásokat és uj kedvezményes osztályok létrejöttét. A történetirók, szokásos tendenciózus irányukkal, a régi, már nem igazolt kedvezményeket visszaélésekből származóknak mondják, sőt azon tevékenységet, a mely régebben a többi osztályok javára volt, visszaéléseknek és erőszaknak keresztelik el, azt mondván például, hogy a kereskedők a hübér-

urak visszaélései és erőszakoskodása ellen kerestek a királynál védelmet, vagy ugy magyarázván a reformációt, hogy a papok erkölcstelenek lettek stb.; pedig a dolog ugy áll, hogy az emberek a régi, a *régen jó* intézmények helyébe uj, *most jó* intézményeket akarnak létesiteni, és a hübérurak és papok alig lettek valamivel rosszabbak, mint a minők mindig voltak. Látjuk ma is, hogy a szocialisták az iparos urak és a kereskedő urak gazdagságát visszaélésből és erőszakból magyarázzák a helyett, hogy ipari és kereskedelmi téren uttörő voltukból magyaráznák azokat, és azt akarják elhitetni, hogy az ipar és kereskedelem rontott az emberek régi jólétén. Ám ez az előadás nem a leghasznosabb az emberi haladás ügyére nézve, melynek pedig használni akar. Gyülöletet kelt ugyan az elavult intézmények ellen és azok változására ingerel, de az emberi haladás ügyének még jobban szolgálnának a javitások hivei, ha felvilágositanák az embereket, hogy az elavult intézmények jók és jogosak voltak ugyan a maguk idejében, de kell, hogy ez intézmények helyt engedjenek a jobbaknak; utódok nem tarthatják meg maguknak örökké a hatalmat, a gazdagságot elvonva azt az emberi haladás más céljaitól pusztán azért, mert évszázadokkal régebben valaki, a kihez nekik semmi közük, az emberi haladásért cselekedett és szenvedett.

Ahhoz, hogy osztályok, melyek ujonnan hatalomhoz és gazdagsághoz jutnak, hogyan alakitják át az intézményeket, még egyet kivánok hozzátenni. Az emberek gyakran nem látják át, hogy érdekökben van az intézmények oly változtatása, a mely ujabb osztálynak enged befolyást a kormányzatra, és ellenállanak ily változásnak. Ilyenkor ezen osztályok pénzökkel, mégis megnyert hatalmukkal *visszaélések segélyével* változtatják az intézményeknek legalább hatását, rejtve, csalva, vesztegetve alakitják át azokat. De ilyenkor is ezen osztályok azon hatalmat és pénzt használják fel a maguk terjeszkedésére, a melyet a többiek szolgálataikért engednek át nekik. És igy ebben az esetben is régi intézményekkel szemben való visszaélések azért válnak lehetőkké az emberek akarata ellen, mert az emberek érdekeivel egyeznek. Igy látjuk, hogy kezdődő nagy ipar és kereskedés mellett az ennek megfelelő intézmények csak ugy létesithetők, ha a régi földbirtokos és terménygazdaságot vezető osztályok megvesztegettetnek, kegyeik megfizettetnek. De a megvesztegetésre szükséges pénz csak azért áll az uj nagyiparosoknak és kereskedőknek rendelkezésére, mert vala-

mennyi osztálynak szolgálatot tesznek, a melyeket drágán eladnak. Igy az emberek kerülő uton hozzák létre a saját javukra szolgáló intézményeket, csak korlátolt hatalmat adnak, de az magától nő. Ha nézzük azt a kort, mikor az ipar, kereskedelem és az egységes állam keletkezik, és nézzük, hogy kik erőszakoskodnak és éltek vissza a jogilag fenálló intézményekkel szemben, azt fogjuk találni, hogy nem a régi hübérurak (ezek csak régi jogaikat gyakorolták) hanem a király és a városok nyomultak lopva, jogtalanul előre.

66. Ime igy keletkeztek a mai európai államok. Lépésről-lépésre kisértük fejlődésöket, a 10—20,000 lélekből álló Völkerschaftoktól kezdve. Az emberek érdekeire vonatkozó belátása hozta létre ezeket s ezek is együttműködés céljából létesitett egyesületek, akár csak egy kis részvénytársaság. Ezek az államok létrejöttek oly terjedelemben, oly határok közt, oly szervezettel, oly embercsoportokra nézve, a mely terjedelemben, a mely határok közt, a mely szervezettel és a mely embercsoportokra nézve az emberek az együttműködést mindenféle szükségleteik szempontjából célszerünek találtak. Elváltak egymástól oly határvonalakon, a melyeken tul az emberek az együttműködést nem találták célszerünek. Láttuk, hogy a Völkerschaft, láttuk, hogy az u. n. törzs, a hübéri tartomány ily érdekeken, belátáson, szükségleten alapuló céltudatos intézmény volt. Láttuk, hogy a félig egységes, félig szakadozott hübéri országról is ugyanaz áll; a mint hogy a legkülönbözőbb időkben találhatók oly határozatlan, átmeneti alakok is, a szükségleteknek megfelelő, részleges, egyes munkakörre vonatkozó egyesületek. És ugyanily egyesület a mai állam, vagy u. n. nemzet is.

És most nézzünk még egyszer szemébe annak a divó elméletnek, a mely szerint az állam — és különösen a mai európai civilizált államok — (mert hiszen ezen elmélet képviselői, eléggé tudományellenesen, mindig csak a legközelebb fekvő és jelenkori jelenségeket tartják szem előtt) eredetileg létező nemzeteknek természetes szervezetei. Ezen elmélet szerint eredetileg természetszerüen léteznek nemzetek és egy-egy nemzet természetesen egy-egy államot alkot. Nemzetek pedig azon emberek csoportjai, a kik eredetileg ugyanazon fajhoz tartoznak, közös származással birnak, egy nyelvet beszélnek, közös multtal, közös hagyománynyal, közös műveltséggel birnak, és a kiket ezért közös „nemzeti szellem“ tölt el. Ily csoportok szervezkedési formái, a divó elmélet szerint, az államok.

Ezen elmélet tökéletesen hamis, és hamisságának kideritéséhez nem is valami finom okoskodás szükséges, az a tényekkel napnál világosabban ellentétben van.

Már láttuk, hogy Caesar és Tacitus és még régibb latin tudósitók korában a germánok nem képeztek egy, hanem számos egymástól független, sőt egymással ellenséges államot, jóllehet közös származásuak, egy nyelvüek, egy műveltségüek, egy vallásuak voltak; nem alkottak pedig egy államot azért, mert az nem volt érdekükben, sőt ellenkezett szükségleteikkel. Hogy mi volt a Völkerschaftok „szelleme," hogy valamennyi összetartozónak érezte-e magát vagy nem, arról dokumentumaink nincsenek, de az ellenségeskedés az utóbbit bizonyitja. És az összetartozás szellemének hiányáról tanuskodnak azok a dokumentumok, a melyeket későbbi korról igenis birunk. A későbbi törzsek idővel a legnagyobb mértékben ellenállanak az egységesitésnek; a frank birodalomban a bajorok, szászok stb. önállók akarnak maradni, mert ezt érdekökben állónak gondolják, és ezen érdekeknek megfelelőleg a „szellem" nem nemzeti, hanem törzsi; bajor, szász stb. bajornak, szásznak érzi magát, büszke arra, hogy hagyományai vannak; egységes germán nemzet nincsen; a közös német nemzeti érzést és törekvést utálják és perhorreszkálják, mint ma a nemzeti szellem képviselői a kozmopolitizmust.

Midőn a római-keresztény földmíves kultura biztositásának szükséglete létrehozta a frank birodalmat, nem valamely germán nemzeti szellem töltötte el az embereket, hanem római-keresztény doktrinér-haladásos szellem. A meroving épugy mint a karoling uralkodók, nem germán nemzeti államot akartak létesiteni, hanem egyetemes keresztényt; nem germán nemzeti kulturát akartak létesiteni, hanem római-keresztényt. És jól tették, mert amaz szegénységet, betegséget, bizonytalanságot és enyészetet jelentett volna, emez jelentette az európai haladás kezdetét. Ezt azért fejezzük ki külön, mert ma a német történetirók a német történet oly korszakait, a magyar történetirók a magyar történet oly korszakait, a mikor a külföldi áldásos befolyásnak engedtek tért, a nemzeti sülyedés korszakának nevezik. A keresztény befolyás korára nézve ezt a németek akkor teszik, ha liberális, egyházellenes célzatuk van valamely napi áramlat szolgálatában, például ha a kulturharc szolgálatában állanak; a mai napi szükségletek miatt hasonlót tanitanak a német történetirók a francia mű-

veltség befolyásának koráról Németországban, és a magyarok az olasz befolyás koráról az Anjouk alatt Magyarországon, a melyet a nemzeti szellem sülyedésének kora gyanánt siratnak.

És most nézzük az utolsó kort, a mikor az egyetemes keresztény birodalomra való törekvés helyén az uj u. n. nemzeti államok, Franciaország, Anglia, Német-, Spanyol-, Olaszország stb. keletkezik. Vajjon ezek eredetileg létező természetes nemzeteknek voltak szervezetei? Vajjon az erő, a mely ezeket létrehozta, a nemzeti szellem volt-e, a közös származás, a faji, nyelvi, műveltségi egység, a mint közönségesen tanitják? Hihetetlen bizony, hogy ezt tanitják, mert e tan a tényekkel homlokegyenest ellenkezik. Hiszen francia, angol, spanyol, olasz nyelv és faj és egységes német nyelv nem is létezett, a mikor ezen államok keletkeztek és fejlődtek. Hiszen e nyelvek különböző nyelvek keverékei: e „fajok“, a melyek ma ugyancsak telve vannak speciális „nemzeti érzéssel“ és egymás iránt gyülölettel, (érdekből: a földért, a kenyérert, a kalácsért) egymástól idegen, sőt a multnál fogva egymással kezdetben még ellenséges fajok keverékei. Ha faji, nyelvi egység lett volna döntő az államalakulásban, akkor Franciaországnak, a melynek hóditói germánok voltak, sohasem lett volna szabad elszakadnia Németországtól, a germán-kelta-római Franciaországnak együtt kellett volna maradnia Angliával, sőt igazában egész Nyugateurópának egy államot kellett volna alkotnia. Ha faji, nyelvi egység lett volna döntő az államalakulásra és nem gazdasági, védelmi stb. szükségletek, Németországnak kellett volna legelőször válnia egységes állammá, a mely pedig legkésőbb — csak napjainkban — lett azzá. A különböző nemzetek, „fajok“ együtt keletkeztek a különböző államokkal, valamennyire mindig (egész máig) hátramaradván a nyelvi és szellemi egység az állami egység fölött; igy nemhogy a nemzetek alkották volna az államokat, hanem együtt keletkeztek velük, sőt, hogy a teljes igazságot kimondjuk: *a nemzetet és a közös nyelvet az emberek szükségleteik kielégitése végett épugy tudatosan, belátásosan csinálták, a hogy az államokat.* Mert a tények ezek: A közös egységes nyelvet egy-egy ilyen ország egész területén belül — adatokkal, okmányokkal kimutathatóan — ugyanaz az egész ország területére kifejlődött, közös egységes együttműködés hozta létre, a mely létrehozta a közös kormányzatot, a közös államot, t. i. a gazdasági forgalom és az evvel járó egységes közművelődés, a munkamegosztás, munka-

egyesités és a forgalom által igényelt egységes biráskodás, stb., a melynek ezen egységes nyelvre szüksége volt. Az egységes német nyelvet, olasz nyelvet — mint adatokkal kimutatható — keres. kedők csinálták meg levelezéseikben, a tudósok könyveikben, a hatóságok rendeleteikben, a kormányzók egységes törvényeikben, a biróságok és jogászok törvényeikben és tárgyalásaikban, mert szükségük volt rá. Ellenben a provence-i paraszt és a normandiai paraszt máig sem beszél egyformán franciául: ebben a nemzet kifejlődése az állam kifejlődése mögött maradt. E tartományok mindegyikében az illető tartomány sajátságos vegyes nyelvét használták, de egy közös nyelvet használtak oly területen, a melyen belül az emberek ugyanazon vásárokra jártak, közösen védték egymást, közös iskolába jártak stb. Az egész nagy országra kiterjedő országos összeműködést végzők, a kereskedők és a céljaikra szolgáló hatóságok, a tudósok, az országutkészitők, a kereskedelmi politikusok csinálták meg az egységes országos nyelvet és nemzeti szellemet, küzdve eleinte tartományurral, nagybirtokosokkal, paraszttal, a mig részben meggyőzték őket arról, hogy az egységes állam nekik is érdekükben van, részben pedig szuggerálták nekik az egységes nemzeti szellemet.

Nemcsak egy-egy állam, de egy-egy nyelv és nemzet területe is azon határig terjeszkedett, a meddig célszerünek tartották az emberek, hogy együttműködjenek. Ez az oka annak, hogy földrajzi körülmények, hegyek, vizek határozzák meg nemcsak az államok, hanem a nemzetek és nyelvek határait is. Földrajzi körülmények azáltal hatnak igy, mert célszerütlenné teszik az együttműködést, nyereségtelenné a kereskedelmet, lehetetlenné a közös védelmet stb. Ez az oka annak, hogy a délfrancia franciának vallja magát és nem olasznak, és francia szellemmel van eltelve és nem olaszszal; ez az oka annak, hogy a Pireneusok elválasztják Franciaországot Spanyolországtól és a csatorna Angliától, és hogy Skandináviában külön nemzetek fejlődtek ki, nem németek. Később azután ugy látszik, mintha az egységes nemzeti szellem, melyet később konzervativ érdekek is ellentétesen erős érzéssé tesznek, hozta volna létre az államot. De ez csak látszat, és baj, ha a tudósok is ezt hiszik, és nem látják át, hogy az együttműködés hasznossága hozza létre az államot, a nyelvet, a nemzetet és a nemzeti szellemet.

X. ELŐADÁS.

Az államalakulás alaptörvényének induktiv bizonyitékai: történeti adatok. A keresztény egyház és a keresztény-római császárság.

67. Mielőtt Európában az az államalakulás történt, a melyet az előző fejezetben leirtunk, ugyanott egyuttal két más államféle egyesület is keletkezett, a mely nagyobb terjedelmü volt, mint az eddig leirt egyes államok, ezeket magukban foglalta, ezek fölött állott. E két egyesület volt: *a keresztény egyház és a keresztény-római császárság.*

E kettőre is áll az az igazság, hogy az emberek szükségleteiknek megfelelőleg alkotnak államokat. És miuthogy e kettőt nem lehet valamely divó faji, nemzeti, vérrokonsági elméletre visszavezetni, hanem mind a kettő a kor sajátságos szükségleteinek megfelelő speciálitásban áll, a melyhez hasonló ritkábban lép fel az emberiség általunk ismert tényeiben, ennélfogva ezek kiválóan alkalmasak azon elméletnek megvilágitására, a mely szerint az emberek szükségleteiknek megfelelőleg, belátásosan alkotják meg az államot is, ép ugy, mint az államokon belüli intézményeket.

68. Nézzük először az egyházat.

Miben állott az egyház? Abban állott, hogy az összes keresztények, laktak legyen akármilyen országban, és alkottak legyen bárminő egyéb államot védelmi, gazdasági stb. érdekeik kielégitése végett, mégis valamennyien összemunkálkodtak bizonyos célok tekintetében. Az egyház főcélja volt természetesen a keresztény vallás tanainak, igazabban a római műveltség szolgálata, terjesztése és megszilárditása. Az emberek összeműködése e téren abban állt,

hogy az összes keresztények áldozatot hoztak az egyház érdekében, földjeik nagy részét a keresztény vallás terjesztőinek, a papoknak adták a római-keresztény müveltség terjesztése érdekében. Az egyház parancsainak, jogainak alávetették magukat; az egyházat az állam, a pápát a fejedelmek, a zsinatokat az országgyülések fölött állóknak tekintették, az államra nézve kötelezőnek tartották, hogy védelmi, gazdasági, igazságszolgáltatási stb. céljaira irányzott munkásságában az egyház nézeteihez, parancsaihoz tartsa magát, a keresztény vallás, igazabban az egyház tételeit, tanait megtartsa.

69. Nézzük most a császárságot.

A császárság mintegy fegyveres ereje volt az egyháznak. A császárság feladata volt világi hatalommal szolgálni a kereszténység céljait. A császárságot az emberek szintén magasabb rendü hatalomnak tartották az összes kisebbrendü országos hatalmaknál. A császár erősitette meg az összes fejedelmeket s rendelkezett a fejedelmek fölött.

70. Vizsgáljuk meg, hogyan keletkezett e két egyesület, e két államhatalom az emberek belátása szerint, szükségleteikhez képest.

A keresztény egyháznak az államok fölötti államisága azért fejlődött ki, mert a középkor müveletlen népei, azoknak vezető férfiai az élet javitásának főeszközét, a kor legfőbb szükségletét, a római magasabb müveltség átvételét és terjesztését, egy magasabb közgazdasági életnek, földmivelésnek, közlekedésnek, iparnak és kereskedelemnek, finomabb kényelmeknek, élvezeteknek, nagyobbkörü állami szervezetnek és evvel teljesebb békének, nagyobb jólétet biztositó családi intézményeknek, helyesebb büntetőjognak terjesztésében látták; és ezt a nép nagy tömegében csak ugy találták elterjeszthetőnek, ha a magasabb római müveltséget terjesztők egyszersmind a létező pogány vallást megszüntetik, a melynek papjai a létező alacsonyabb müveltséghez ragaszkodtak, és ennek helyébe a népnek uj vallást is adnak; az idők folytán pedig átlátták a haladás, a római-keresztény müvelődés vezetői, hogy munkájuk eredményét fokozza egységes tanitó, hitterjesztő, béketerjesztő szervezet, az egyetemes egyház.

A császárság hatalma pedig azért fejlődött ki, a fejedelmek, tanácsadók, az alattok álló előkelők és népek azért ismerték el fölöttük állónak, azért engedelmeskedtek neki, mert valamennyi

ujonnan művelt, uj-keresztény népnek közös érdeke volt, hogy az uj rend ellenségeinek. a még ősi hitü és hajlamu népeknek, továbbá a mohamedánoknak leverésére erős hadi hatalom álljon fönn, mely sikeresen végezhet ezen ellenségekkel. Ezért teremtették meg a császárságot.

71. Ime határozottan az emberi szükségletek kielégitése végett, céltudatosan hozták létre az emberek a két nagykörü, középkori, sajátságos állami egyesületet. Mindkettőnek további sorsát szintén az emberek szükségletei döntik el.

Az első időben, mint adataink kétségtelenül tanusitják, a császárság magasabbrangunak tekintetett, mint a pápaság, még maga a pápa által is, még pedig azért, mert az uj müveltség biztositása azon időben nagy mértékben követelte meg a fegyvert. Mihelyt azonban a fegyveres biztositásra többé szükség nem volt — az ősi hit és kultura és a mohamedánok végleg leveretvén — az emberek, a fejedelmek, a vezetők, az államférfiak és népek többé nem akarták egy fölösleges császári szervezet fentartásának áldozatát viselni. Csak az egyház szellemi funkcióira, a tanitásra áldoztak, de most fölmentették ezen egyházat a császárság felsőbbsége alól, melyet most már visszaélésnek neveztek. Hogy mennyire nem lehet az intézményeknek a szükségletek által indokolt sorsát a legkiválóbb embereknek is megforditaniok, mutatja a császári hatalom tönkrejutása a Hohenstaufok alatt és dacára.

Az egyház szellemi vezetésére azonban tovább is folyton szükség van, ezért az egyház továbbra is fennáll, és az általa követelt áldozatokat az emberek viselik. Midőn azonban később a Róma által műveltté lett országokban Rómával versenyző, sőt a római egyház által helyeselt és fentartott tudománynál, világfelfogásnál, az egyház által praktikusan keresztül vitt jognál és erkölcsnél magasabb tudomány, világfelfogás, jog és erkölcs fejlődött ki; midőn a Rómával való műveltségi összeköttetést és annak való alárendeltséget többé nem találták szükségesnek, sőt károsnak találták, és elégségesnek a nemzeti műveltséget; midőn az egyetemes római-latin kultura nyelve akadálynak mutatkozott nagyobb műveltségnek a nép köreiben való terjesztésével szemben; midőn az egyház, a mely az eddigi nagyipar nélküli terménygazdaság, földesuri és hübéri hatalom szolgálatában állott, azt igazolta és avval azonositotta magát, az uj közgazdaság, az annak megfelelő

államhatalom és közigazgatás keletkezésének utjában állott: az emberek széttörték az egységes egyházat, hol egyszerre, hol fokozatosan; nem ismerték többé el, hogy a törvényeknek és az erkölcsöknek az egyház tanitásával kellene egyezniök; az egyházi könyveket elvetették és az evangéliumhoz mentek vissza, a melyet többé senki sem ismert; ekkor nem akartak többé áldozni Róma nagyságának, hatalmának és szépségének emelésére; elvették a püspökök, szerzetek javadalmát és az alapitványokat, és uj művéltségü iskolák létesitésére, ujfajta gyógyitásra, nevelésre, erkölcs tanitására forditják azokat.

XI. ELŐADÁS.

A történet előtti államok. A vérrokonsági elmélet.

72. Az államok alakulásának alaptörvénye az, hogy az emberek oly államokat alkotnak, ugy működnek össze, a mint az szükségleteiknek megfelel; ugy működnek össze, hogy összeműködésükből a lehető legnagyobb előnyöket élvezhessék. E mellett a tétel mellett nagy mennyiségü etnografiai és történeti adat bizonyit. Ezen adatok mellett azonban bizonyitja ennek a tételnek a helyességét az a tény is, hogy e tétel az emberi természettel, az emberi cselekvés általános természetével teljesen összhangban van.

Mások nem jutnak el ehhez a tételhez az államok alakulása tekintetében, hanem leirva az emberi egyesületek keletkezését a legkezdetlegesebb fejlődési fokoktól a legmagasabbakig, mindegyik fejlődési fokon másféle elvhez, másféle törvényhez jutnak. Kezdetben — azt mondják — az embereket összetartja az egy őstől leszármazás tudata. Későbben — azt mondják — a szomszédok is kezdenek egyesületeket alkotni, mert — szerintük — ekkor az az érzés támad az emberekben, hogy azoknak kell együtt egy egyesületet alkotniok, a kik egymás mellett laknak. Még később szerintük egy nemzeti érzés támad, bár máskor azt tanitják, hogy ez az érzés kezdettől megvan az emberben. A következőkben azzal az elmélettel fogok foglalkozni, a mely az *első államok* keletkezésére vonatkozólag napjainkban uralkodó, hogy t. i. *az első államok a közös leszármazáson alapultak, hogy az első ál'amokat a közös őstől való leszármazás tudata tartotta össze, az a gondolat, hogy azoknak, a kik közös őstől származtak, ezért össze kell működniök.*

Egyike a legerősebb okoknak, a mely erre az elméletre vezet, az, hogy a legtöbb népnél, igy pl. a görögöknél, a rómaiaknál, a

germánoknál a legrégibb időkre visszanyuló történeti hagyományok szerint olyan a családnál nagyobb egyesületek léteznek, a melyeknek tagjai közös leszármazásra vezetik vissza összetartozásukat és összeműködésüket. Például a görög városokon belül, de több városra átterjedőleg is, voltak régibb egyesületek nyomai, a melyeknek a kezdetét, az eredetét a hagyomány a rokonságra, a közös leszármazásra vezette vissza. Ilyenek voltak a görögöknél a genoszok és a fratriák, a rómaiaknál a gens-ek és a curia-k, a germánoknál a Sippék és Hundertschaft-ok. Ugyanilyen egyesületeket találunk a szlávoknál, az egiptomiaknál, az indusoknál, sőt az északamerikai indiánoknál is, az ausztráliaiaknál s másoknál. Dacára azonban annak, hogy ezen elméletet a tények támogatni látszanak, ez az elmélet mégis helytelen.

73. Az ellen a felfogás ellen, a mely szerint azok az emberek alkottak egy összeműködési egyesületet, azok védték egymást, a kik egy közös őstől származtatják le magukat, az első ellenvetés az, hogy *ez a felfogás még további magyarázatot igényel.* Igaz, hogy ennek az elméletnek felállítói azt mondják, hogy ez a természetes. Csakhogy a tudománynak nem szabad ezt a „természetes" szóval megmagyarázottnak tekintenie; ebben az esetben is további magyarázatot kell keresni arra nézve, hogy miért hat a közös leszármazás ugy, hogy egy egyesület alakitására visz? Az, hogy a kik közös leszármazással birnak, egynek érzik magukat, egy magasrendü érzelem, nem pedig valami olyan egyszerü érzés, mint ha pl. az ember viszketést vagy meleget érez. Az, hogy a közös származásuaknak egymást segiteniök kell, egy összetett, nagyon bonyolult, magas rendü érzelem, a melyet szükségképen vissza lehet és kell vezetni a lélek alacsonyrendübb érzelmeire.

A valóság az, hogy ha a közös leszármazásuaknak valami okuk, közös érdekük van az összeműködésre, akkor összeműködnek; magának a közös leszármazásnak tényéből vagy tudatából azonban még egyáltalában nem következik szükségképen az összeműködés ténye is. Igy áll a dolog pl. a gyermekeknek a szülők iránt való szeretetével is. Az összeműködést ez esetben is csak a célszerüségi belátás hozza létre, nem pedig a közös származás, és az érzelem, mely az összeműködés következtében az összeműködő emberek között megszilárdul, bármennyire lássék is valami a hasznosság belátásától független érzelmeknek, mégis a hasz-

nosság belátásán alapul. A gyermek a szüleihez tartozónak érzi magát, szereti szüleit, vissza-visszatér a szülei házhoz, hol mindig oltalmat talál, esetleg segiti szüleit. A gyermek és szülő közti ezen érzelem azonban nem függ a szárzamástól, hanem a közös érdekektől. Ennek az érzelemnek az az oka, hogy évek hosszu során át nevelkedett fel a gyermek a szülőknél és sok jótéteményben részesült a szülők részéről. És honnan van a szülők szeretete a gyermek iránt? A szülők szeretetét elemeznünk kell, hogy e kérdésre megfelelhessünk. Van a szülőkben, némely magasabbrendü fajoknál, pl. az emlős állatoknál, sőt a madaraknál is, az anyában, esetleg az apában is, a mint megszületik a gyermek, azonnal valami erős hajlam, erős vágy a gyermek gondozására. Ezt a vágyat nem lehet az ember életében keletkező tapasztalatokból magyarázni, mert ez a vágy rögtön megvan, a mint a gyermek a világra jön. Nem elégedhetünk meg azonban oly magyarázattal sem, hogy ez természetes ösztön, a melyet tovább magyarázni nem lehet. Ez helytelen felfogás. Ezt a vágyat vissza kell vezetni az idegrendszerben vagy a lélekben végbe ment elemibb folyamatokra. Ez a magyarázat azonban nem tartozik ide. Itt azt akarom mondani, hogy a további szeretet, a mely kifejlődik a szülőkben a gyermek iránt, nagy mértékben a szülők és gyermekek együttlétén alapszik. Az együttlét folytán megszokás növeli ezt a szeretetet, nyujt neki fejlődési teret. A mely fajoknál a gyermek nem él ilyen sokáig a szülőkkel együtt, azoknál nem is fejlődik ki ily erős vonzalom; ha a gyermek eltávozik a szülőjétől, akkor ilyen erős érzés nem is fejlődhetik ki köztük, mert az együttélés, a megszokás nem fejlesztheti, nem erősitheti meg a csirájában meglevő érzelmet.

Most már több nemzedéket véve — a mint ezt az elmélet fölteszi — azt, hogy testvérek, unokák, dédunokák és igy tovább élnek közös egyesületben, ennek a magyarázatát abban kell keresni, hogy több gyermek együtt nevelkedvén fel, megszerették egymást; jobban és jobban megértvén egymást, mert közös nyelven beszéltek, jobban tudtak összemüködni. Ha tehát tényleg ugy állana is a dolog, hogy az első emberi egyesületek a közös leszármazás folytán jöttek, illetve jönnek létre, hogy azok képezik az első emberi egyesületeket, a kik közös leszármazással birnak, még akkor sem a közös leszármazásnak valami misztikus hatása, valami közvetlenül ebből származó érzés tartja össze a közös leszármazásu embereket, nem valami olyan hit, hogy a közös

leszármazásuaknak segitniök kell egymást, vagyis nem a vérségi kapocs tudata, hanem az a tagadhatatlan tény, hogy a közös leszármazásuak tényleg közelebb állanak egymáshoz, jobban ismerik egymást, könnyebben alkothatnak céljaikra való tekintettel egyesületeket.

Régente ugy fogták fel a közönségek keletkezését, hogy nemcsak egyes családok, hanem nagy törzsek, sőt egész államok is közös leszármazás alapján keletkeztek. Ezt az elméletet azonban fel kellett adni az adatok ellentmondása folytán, mert ezek arról tanuskodnak, hogy rendes tünemény az együttélők szétszakadása és az idegenek egyesülése az életszükségleteknek megfelelőleg. Ezt az elméletet ma már csak annyiban tartják fenn, hogy az első emberi egyesületek a közös leszármazás alapján keletkeztek. Azonban ezt is nagyon korlátoznunk kell. Csak annyiban áll ez az elv, a mennyiben a közös őstől leszármazottakra nézve az összeműködés könnyebb volt. De a vérségi kötelékkel a legkezdetlegesebb időben is más célszerüségi okok versenyeztek, sőt a vérségi kötelék a többi tényezővel szemben nem is volt valami fontos tényező.

Már emlitettem, hogy a vérségi elmélet hiveinek egyik erősnek tartott bizonyitéka, a mely legközelebb fekszik, az, hogy tényleg találkozunk régi időből származó közönségek nyomaival, a melyek az emberek magyarázata szerint a vérségi köteléken alapulnak.

Először is bizonyos ezzel szemben az, hogy számos olyan népet ismerünk, a melyeknél ilyen közönségek, ilyen elméletek nincsenek. Az afrikai kaffereknél, becsuánoknál, hottentottáknál pl. nyoma sincs az ilyen közös leszármazásra visszavezethető összeműködésnek. De ha fölteszszük azt, hogy ezeknél a népeknél is voltak és vannak közös leszármazásra visszavezetett egyesületek, csak nem tudunk róluk, még akkor is fogjuk látni, hogy az ilyen egyesületeknek egészen más a helyes magyarázata.

Az a tény, hogy az emberek egy közönsége közös leszármazásunak vallja magát, még semmit sem bizonyit a közös leszármazás mellett. Hiszen olyanok, a kikről bizonyosan tudjuk, hogy nem közös leszármazásuak, idővel rendesen visszavezetik származásukat egy közös ősre. A frankok pl. több Völkerschaft egyesüléséből származtak. Később azonban egy közös ősre vezették vissza keletkezésüket. A magyar nemzetnek is van egy mondája, a mely szerint a magyar nemzet Nimródnak Magyar nevü fiától eredt. Ez a természetes okoskodása az embereknek, a mikor még

történelem nem létezik. Sőt az egész emberiséget is egy emberpártól származtatják le. Az ilyen hagyomány azonban nem bizonyit semmit. Ki hinné pl. hogy a zsidó nép Jákobnak 12 fiától származott; vagy azt, hogy Noé 3 fiától származtak a semiták, kamiták és Jafét u. n. utódai?

Vannak pozitiv adataink arra vonatkozólag, hogy azok a kis közönségek, a melyek közös származás alapján látszanak állani, és a melyeknek a tagjai közös leszármazásuaknak vallják magukat, nem közös leszármazásuak. Igy pl. tudjuk, hogy bár a rómaiaknál el volt terjedve az a magyarázat, hogy egy gensek tagjai egy híres közös őstől származnak, mégis maguk a rómaiak megengedték azt, hogy a gensekbe idegenek is beléphessenek. Sőt vannak római irók, a kik azt mondják, hogy a gensek tagjainak közös nevük volt, de közös származásuk nem. Kétségtelen továbbá az, hogy a római gensbe tartozók nem tudták azt, hogy miféle rokonságban vannak egymással. Csak azt vallották, hogy közös őstől származnak, a kinek nevét viselik mindnyájan, a leszármazás részleteivel azonban sohasem voltak tisztában.

A germán Sippékre vonatkozólag épen egy német irónál, *Gierke*-nél találunk adatokat abban az irányban, hogy a Sippe nem volt rokonsági kötelék, Gierke ugyan azt állitja, hogy a Sippe rokonsági kötelék volt. Több adat, a melyet felhoz, azonban épen az ellenkező mellett bizonyit. Azt mondja, hogy a Sippe tagjai esküt tettek egymásnak. továbbá, hogy a Sippéből ki lehetett lépni. Gierke szerint nagymértékben mindenkinek saját akaratától függött, hogy melyik Sippébe tartozzék. Kiki viszonyai szerint ehhez vagy ahhoz a Sippéhez csatlakozott. Mindez arra vall, hogy a Sippe tagjai nem voltak rokonok.

A frátriákra és kuriákra nézve semmi adatunk nincs sem az egyik, sem a másik irányban.

74. Ezek után iparkodunk magyarázatát adni annak, hogy hogyan keletkezett ama hagyomány; megvizsgáljuk, tekinthetjük-e smaz ősi államokat másnak, mint érdektársak összeműködésének, a mely épen ugy jött létre, a mint egyáltalában láttuk hogy emberi egyesületek keletkeznek. Iparkodunk megmagyarázni, miért fejlődött ki a leszármazás alapján való összetartozás látszata.

Azt mondják az irók, és ez *egészen kétségtelen, hogy az állandó letelepedéssel megszünik a vérrokonságra hivatkozás*,

és ennek helyébe lép az a felfogás, hogy azoknak kell összeműködniök, azok képeznek egy egységet, a kik szomszédok, a kik egy faluban élnek. Azt mondják az írók: ez nagyon természetes dolog, mert mikor az emberek letelepednek, akkor azok „érzik magukat egynek", a kik együtt vannak letelepedve.

Ez a magyarázat azonban egészen helytelen, mert azt teszi fel, hogy okvetlenül kell, hogy az embereket valami „természetes" kötelék összefüzze, mely független a hasznosságtól. De ha föl is teszszük, hogy ez igy van, akkor is fölmerül még a következő kérdés: Ha a vérségen alapult összeköttetés megfelelt bizonyos érzésnek, akkor nem lehet érteni, hogy miért kellett épen a etelepedéssel amaz érzés által diktált egyesülésnek megszünnie?

Adhatjuk azonban egy igen plauzibilis magyarázatát ama felfogás keletkezésének és megszünésének.

Ha ma azt kérdezzük, hogy kik magyarok, kik franciák, kik angolok, miért tartozik valaki ezen nemzetek egyikéhez vagy másikához, akkor a legtöbb ember azt fogja felelni, hogy azért, mert abban az országban született. Tudjuk ugyan, hogy a mi honossági törvényünk szerint nem a születési hely döntő az állampolgárság szempontjából, hanem az, hogy vajjon magyar állampolgár volt-e az illetőnek az atyja vagy nem? Ha magyar állampolgárnak külföldön születik gyermeke, az mégis magyar állampolgár. Törvényünk értelmében magyar állampolgárrá lehet akárki, ki be tudja bizonyitani, hogy nem ártalmas ember sem moraliter, sem anyagilag; ha pedig valaki nem akar magyar állampolgár lenni, kiléphet az állam kötelékéből. Továbbá ha valaki hosszu ideig távol van és nem mutatja, hogy állampolgár akar lenni, vagy nem teljesitheti állampolgári kötelességét, akkor az elbocsáttatik, illetőleg megszünik magyar állampolgár lenni. Mindezek a szabályok voltaképp azt jelentik, hogy azok magyar állampolgárok, a kik mint állampolgárok közre akarnak működni a magyar államban, és a kinek a többiek ezt megengedik, szóval az, hogy ki magyar állampolgár, ma az illetőknek összeműködési akaratától függ, ez pedig attól függ, hogy az illetőknek érdekükben van-e valakinek az állampolgársága. A távollevőket pl. azért nem tekintik állampolgároknak, mert hiába tekintenék, a mennyiben ezek tényleg nem működnek össze a közönséggel, tényleg nem állampolgárok. Azokat, a kik össze akarnak működni, azért veszik fel, ha különben nem ártalmas emberek, mert ma egyáltalában célszerünek tekintik azt,

hogy mennél több állampolgár működjék közre. Magyar állampolgárnak külföldön született gyermeke azért magyar állampolgár, mert a távollevőkről azt teszik föl, hogy csak bizonyos ideig maradnak külföldön. Ha idegennek a belföldön gyermeke születik, ez nem magyar honpolgár, mert azt teszik föl, hogy az idegen csak ideiglenesen tartózkodik itt, különben kérné felvételét a magyar állampolgárok közé. Igaz, hogy némelyeket pl. a kik katonaság alól akarnak szabadulni, nem engednek el a kötelékből. Ennek azonban az az oka, hogy az emberek meggyőződése szerint érdekük ellen volna az ilyeneknek elbocsátása. Régebbi időben általában véve a magyar állam kötelékéből senkit sem akartak sem ki, sem abba bebocsátani, mert ez látszott hasznosnak. Látjuk tehát, hogy a magyar állampolgárságra vonatkozólag az emberek érdekei határozók. A mai törvény kifejezi ugyanazt, a mi a közönségeü körére nézve mindig határozó volt, és ha más elvet látunk némely esetben fellépni, pl. ha néha a születési hely irányadó az állampolgárságra nézve, ez csak azért van igy, mert ilyenkor ez az elv összeesik a törvényben nyilvánuló főelvvel. A legtöbb ember felfogása szerint valaki mégis azért ilyen vagy olyan állampolgár, mert itt vagy ott született; az emberek születési helyéhez kell ragaszkodni, ott legyen sirja is, a hol bölcsője ringott; szóval: a legtöbb ember helyi kapcsolatnak fogja fel az állampolgárságot, valamely közönséghez való tartozást. Van azonban egy másik kapocs is, a mely a legtöbb emberre nézve ép ugy fenforog, mint a bizonyos területen való születés. Az embereket az a tény is bizonyos országhoz, bizonyos közönséghe köti, hogy olo emberektől származtak, a kik ennek a közönségnek a tagjai. A legtöbb magyar ember magyar állampolgároktól származik. Az emberek azonban ma sohasem mondják, hogy ők azért magyarok, mert apjuk magyar volt. Épen igy, ha azt kérdezzük, miért tartozik valaki bizonyos községhez, pl. miért kecskeméti, a válasz az, hogy azért, mert Kecskeméten született, bár az egy-egy községbe tartozók is nagyrészt származás, nemzés által is össze vannak füzve a község régebbi és többi tagjaival. Az emberek tehát ugy a községi, mint az állami összetartást helyi összetartozással és nem a vérségi összefüggéssel magyarázzák.

Képzeljük el már most, hogy az emberek vándorolnak, mint a multban azok, a kiktől a mai európaiak szokták magukat származtatni. Tegyük fel, hogy azok az emberek folyton vándorolnak.

Ezen vándorlás közben is léteznek összeműködések, összeműködő egyesületek. *Ha elképzeljük, hogy az egyesületeknek százai vándorolnak igy helyről-helyre, ugyan mi lehet az, a mivel valaki indokolhatja, hogy egy bizonyos egyesülethez tartozik?* Nem indokolhatja ezt azzal, hogy ő bizonyos helyen születtett, sem azzal, hogy ő egy bizonyos helyen lakott. Ha pl. egy görög az alkmeonidáktól vagy egy római a Julia gensből vagy egy germán a Algölfingok Sippéjéből származott, akkor a vándorlás közben az ezen nemzetséghez való tartozását csak azzal indokolkatja, hogy ő oly szülőktől származott, a kik vérségi összeköttetésben állanak ezzel a közönséggel, s minthogy ezek a közönségek együtt maradtak, összeműködtek továbbra is, a gyermekek ugyanabban a közönségben maradtak, mint a szülők. Azt mondták ennek következtében, hogy minden ember tartozik bizonyos csoporthoz, a melylyel vérségileg van összekötve, a melyhez tartozott az ő atyja, az ő nagyatyja, tartoztak összes ősei. Az embert tehát vérségi kapocs, rokonsági kötelék, leszármazás füzi valamely emberi egyesülethez.

A mondottakkal bizonyitottam, hogy a vándorlásnál okvetlenül ki kellett fejlődni a leszármazásra való hivatkozásnak. Ez a közös leszármazás azonban egészen más, mint az, a melyre a leszármazási teoria hivei hivatkoznak. Egészen más dolog az, hogy bizonyos emberek azért tartoznak egy közönséghez, mert a szülők ugyanehhez a közönséghez tartoznak a multban, és egészen más dolog az, hogy a különböző embereknek a szülői ugyanazon ősöktől származtak le. Nagyon valószinü, hogy az emberek valamikor az alatt, hogy azért tartoznak egy közönséghez, mert vérségi kötelékek által füződnek össze, csak azt értették, hogy az őseik is ahhoz a közönséghez tartoznak. De ez a leszármazás roppant könnyen átvisz a másik értelemben vett leszármazásnak a gondolatára. Ha az emberek előtt ugyanis az a kapocs lebeg, hogy ők azért tartoznak bizonyos közönséghez, mert apáik is ehhez tartoztak, s apáik azért tartoztak ehhez a közönséghez, mert az ő apáik is ehhez tartoztak, akkor nemzetségről-nemzetségre visszafelé menve mindig kevesebb őshöz, s végre egy közös őshöz jut el a fantázia, s igy könnyen kifejlődik az egy közös őstől való leszármazás teoriája.

Ez a vélt közös ős gyakran bizonyára egy régi hires főnöke volt a csoportnak, a ki után a csoport magát nevezte. Tudjuk, hogy az

indiai dombvidékiek, ha vándorolnak, a főnökről, a vezérről nevezik el magukat. Már most nagyon valószinű, hogy a multban is, mikor a népek vándoroltak, szintén a főnök után nevezték el magukat, ennek vagy annak a főnöknek az emberei voltak. S ha felteszszük azt, hogy a főnöki hatalom örökletessé vált, a minthogy azzá is vált, és hogy a főnöki hatalom minden közönségnél egy-egy családnak a birtokát képezte, akkor valószinü, hogy az egész közönség e család után nevezte el magát. Ebből az elnevezésből idő folytán könnyen származhatott az a hit, s ezt számtalan adat is tanusitja, hogy az egész közönség abból a családból, illetve annak a családnak az ősétől származik. Alkmeon pl. egy nevezetes főnök lehetett; az utódai alkmeonidáknak nevezték magukat; de igy nevezte magát az egész közönség is, a melynek elődei fölött Alkmeon valaha főnök volt. S az alkmeonidák később könnyen hihették azt, hogy valamennyien Alkmeon utódai. Számos népnél az ily csoportok állatok után nevezik magukat, és ezen állat jelzi a csoportot a kezdetleges képirásban is. Ily népeknél az a hit támad, hogy e csoportok tagjai ettől az állattól származnak. Oly tény, mely fényesen bizonyitja, hogy minden alap nélküli származási elméletek lehetségesek.

Már most, igy a vándorlásból magyarázva a leszármazásra való hivatkozást, megértjük, hogy a letelepedésnél, a mikor már hivatkozhattak egy területre, a melyen egymáshoz közel laktak, megszünt a származásra, ezen a multhoz tartozó, a jelenben kézzel nem fogható tényre való hivatkozás.

FÜGGELÉK.

Biró Lajos a pápuákról.

Kiváló utazónk és természetvizsgálónk Biró Lajos, a ki hosszabb időt töltött Uj-Guineában, a *Természettudományi Közlöny* 1903. decemberi számában leirását adja a pápuák társadalmi állapotainak. E leirás is, mint annyi más néprajzi adat, ugy látszik, teljesen megerősiti a jelen előadásokban foglalt elméletet, valamint azon nézeteket, a melyeket *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* c. dolgozatom (2. kiad. 71. l.) a kezdetleges ember lelki természetéről előad. Közlöm e leirásból a következő részt:

„Uj-Guineának kivált északi és keleti részében nem szükséges a szárazföld belseje felé törekedni, hogy idegen hatástól teljesen mentes, őseredeti állapotban levő népet találjunk. . . .

„Szokni kell hozzá, hogy megtudjuk látni a maga sajátos világosságában a pápuavilágot, ezt az egyszerü, még a mai napokban is igazán kőkorszakbeli életet, mely az ásatások tanubizonysága szerint sok-sok ezer év előtt az egész világon el volt terjedve. A fejlett európai társadalomra nézve épen az teszi nem csupán érdekessé, hanem tudományosan is megbecsülhetetlenné, hogy csodálatosképen kőkorszaki mivoltában maradt meg, annak prototipusául, hogy milyenforma lehetett valamikor a kőkorszakbeli társadalom, s azok között a mi eleink. Társadalmi fejlődésbeli kérdésekben összehasonlitásul ez a nép a kezdőpont, a miénk a végső.

„Helytelen volna azonban azt föltételeznünk, hogy minden főbb társadalmi tényező egyenlően embrionális állapotban található fel nálunk, talán épen ugy, mint a sok ezer év előtti óvilági

kőkorszakbeli embereknél. Az évezredek bizonyára ő felettük se suhantak el nyomtalanul, hogy triviálisan fejezzem ki magamat, ők se mostanában lettek majmokból emberekké. A változás és fejlődés folyamata bizonyára ő náluk is érvényesült. De ez máskor tárgyalandó kérdés; most elégedjünk azzal, hogy megismerjük, milyen ez a kőkorszakbeli társadalom jelenleg.

„Bizony az nagyon egyszerü, kezdetleges és szervezetlen. Ha európai szempontokból kiindulva keressük, hogy hol itt az ország, hol a fővárosa, határai, királya, törvényhozása, alkalmazottai, törvényei, rendőrsége: még csak megkérdezni se tudjuk az ő nyelvükön, mert arra szavuk sincs, fogalmuk sincs. De azért találunk itt nem sátorozó, hanem rendes állandó lakóhelyeken csoportosult népet, uratlan föld nincs egy talpalatnyi sem, viselnek háborút, kötnek békét, van élet- és vagyon-biztosság, felosztva a jogok és kötelességek. Más formában meg kell tehát lenniök azoknak az intézményeknek is, a miket keresünk.

„Keressük, van-e vallásuk, iskoláik, művészetök, iparuk, kereskedelmök? Emberbaráti intézményeik, orvosaik? Tanitót, papot, művészt, tudóst nem lelünk köztük; iparosműhelyt, áruházat, kórházat nem tudunk fölfedezni náluk. De megtaláljuk köztük egymás megbecsülését, tisztességtudást egymás iránt és idegennel szemben; nem dicsérik a bünt, elitélik az erkölcstelenséget, elő tudják állitani mindazt, a mire szükségök van, sőt nem tagadhatjuk meg tőlük a művészi izlést sem. Résztvevők a szenvedőkkel szemben, segitik a bajban levőt, megbecsülik az öregeket, gondoskodnak az özvegyekről és árvákról, ápolásban részesitik a betegeket. Megtaláljuk náluk mindazokat a jó tulajdonságokat és erényeket, melyek akármelyik müveltebb népnek tulajdonságai, ellenben nem hiányoznak azok az árnyoldalak sem, a melyek mint bünök és hibák minden néppel közösek. Érvényre jut nálunk is minden erény és hiba, a mi általánosan emberi.

„Nomád életet folytató pápua-törzs egyáltalában nincsen; mindannyia állandó lakóhelyen letelepedett, földmüveléssel foglalkozó nép. Házaik anyaga csupán fanemü; követ itt még az európai sem használhat épitkezéseihez a gyakori és erős földrengések miatt, melyből átlag minden két hétben kijut, a nélkül, hogy hegycsuszamlásokon kivül valami káros nyomot hagyhatna hátra. Ezek az ő házaik, a mi szemünkben ugyan csak kunyhók, mindamellett, ha nem is érnek el monumentális nagyságot, mind hagyo-

mányos tervszerü épitésmódjok, mind bizonyos foku művészi készitésök miatt kiérdemlik még a mindent kicsinylő európai elismerését is. Külön épületben lakik minden egyes család, sőt a több feleséges embernek mindenik neje, a mellett nem hiányzanak középületeik sem.

„Táplálékukat rendszeresen termesztett kulturnövényeik adják, vadon termő növények nem játszanak konyhájukon lényegesebb szerepet, mint a miénken. Húsneműek közül legfőbb táplálék a hal és a disznó, mert más házi állatot még látásból is csupán az európaiakkal való ujabb érintkezés után ismernek. Ételeiket hagyományos módon kifejlett konyhai művészettel elkészitve, sütve, vagy főve eszik, s ha összehasonlitanók, alighanem elismerni volnánk kénytelenek, hogy mi több nyerset eszünk, mint ők. Tökéletesen hiányzik azonban táplálékaik közül a tej, mivel náluk tejet adó állat nem volt ismeretes, s ettől való undorodásuk a legnagyobb oka annak, hogy nem nagyon jó véleménynyel vannak a mi étvágyunknak megfelelő ételek iránt.

„A velök való érintkezés közben meglep bennünket barátságos modoruk s vidám kedélyök. Békés viszonyok között élet- és vagyonbiztosság uralkodik nemcsak közöttük, hanem velünk szemben is. Erősebb indulatkitörések, harag és boszúállás, különösen a hirtelen tettre gerjedés nem olyan gyakori az emberek közt való érintkezésben, mint minálunk; lelki állapotuk egyenletesebb; a kedélynek végletek közt mozgó változásai, mint a mi ideges társadalmunkban, alig láthatók náluk. Az igaz, hogy nem is ismernek, és sohasem élveznek semmiféle idegrontó szeszes italt.

„Társadalmuk a legtökéletesebben berendezkedett szociáldemokrácia. A kinek ez az ideálja, annak e tekintetben ideálisabb helyet és körülményeket a valóságban egyebütt alig lesz lehetséges fölfedeznie. Semmi gunyos célzás nincsen ebben a megjegyzésemben.

„Alapja, kiindulása és végpontja a pápua-társadalomnak a család, a nélkül azonbon, hogy az egyes családtagok jogait valamely láthatóan jelenkező fő magához vonná és a családtagok kötelességeit szabályozni hatalma volna. A tulajdonképeni főnek a családban az anyát lehetne tekinteni, mert ő utána számitják a család illetőségét a családok egyesületében, a törzsben, de valójában az apa a főszemély a családban. Több család egyesülése alkotja a törzset, melynek szintén nincs határozott jogokkal és hatalommal biró

képviselője; számra, nagyságra is különböző, sokszor csak a falu népségének egy töredékére terjed ki, de magában foglalhat egy vagy több falut, sőt egész vidéket is. Az is gyakori, hogy egymástól *különnemü családok kisebb-nagyobb szövetkezéséből áll elő. Ezek a törzsek még csak lakóhelyük szerint se csoportosulnak; nyilvántartják ugyan a köztudatban, az anya származása után számitva, minden egyes ember hovatartozását, de azért a másik se zárja ki kebeléből.* ***Szóval, mindig érdekközösség szerint csoportosulnak falunak vagy vidéknek nevezhető szövetkezetekbe, származásra való tekintet nélkül.*** A családhoz való számitás ezért nem ad politikai jogokat, nem is akadálya annak, hanem csupán annyiban jő tekintetbe, hogy a harmadízi rokonságon belül esik-e, mert addig házassági akadályt okoz. Az ezen tuleső rokonsági fokot már nem is szükséges számba venni, mert az se családi, se politikai tekintetben nem tényező. Látható feje, vagy ezt helyettesitő hatalommal biró testület azután nincs se a törzsben, se a községben, épen ugy, a hogy nincs a családban. Mindenki akképen értékesiti hatalmát e nagyobb körben, a hogy személyesen tudja, vagyonosságával, eszével, testi erejével, vagy, a mi ott se ritkaság, a torka hatalmával.

„A családon, a nemzetségen, a falun vagy a törzshöz tartozó helységek közösségén kivül további politikai vagy társadalmi szervezetök a pápuáknak nincs. E mellett ritka az, hogy egy-egy ilyen közösségnek ne volna közös anyanyelve, a melyek közül természetesen sok csak dialectice különbözik, legtöbbje azonban egyelőre annyira különbözőnek látszik, hogy nincs bennök annyi nyelvrokonság, mint a román, germán és szláv nyelvek egymáshoz való viszonyában. Csupán bizonyos általános nyelvtani jelenség alapján tartják őket külön nyelvcsaládba, a melanéziaiba, vagy polynéziaiba tartozóknak.

„Ilyen kisebb politikai és társadalmi tagozatokba szakadozás mellett szinte természetesnek fog látszani, hogy a humanitás érzése, és mondjuk, intézményei olyanformán nyilatkoznak meg, mint egy nagy rokonságot alkotó faluban, vagy szomszédos községekben. Lényegesen csak a más éghajlat, más erkölcsi és világnézet teszi különbözővé. E különbségek azonban nem oly nagyok, hogy kivetkőztetnék a természeti embert minden alapjában véve általános emberi tulajdonságából, s hogy, a mint Európában sokan képzelik, a vad ember annyira önző, annyira csak a saját érdekét

néző volna, hogy a munkára alkalmatlan öregeket az erdőn kikötve, vagy élve eltemetve elpusztitanák.

„Ellenkezőleg, megbecsülik és holtig eltartják gyermekei, vagy legközelebbi rokonai, sőt az egész falu. Vele kegyetlenül bánni már csak az a felfogás sem engedné, hogy ők a tekintélyek arra nézve, hogy nehéz esetekben mit mondtak, miként cselekedtek szépapáik. Még ha saját hozzátartozói el is felednék tartozó kötelességüket, nem éhezne addig, mig valakinek van mit ennie a faluban, mert a pápua-erkölcs megkivánja, hogy bőkezüen adakozzék, a kinek van, s hozzá hálálkodást se várhat, mert ez ideig sem én, sem más nem tudott a nyelvükben kifejezést találni arra a szóra, hogy „köszönöm."“

Az árak koronaértékben.

POLITZER-féle könyvkiadó vállalat kiadásában (Budapesten) megjelent könyvek

HUSZADIK SZÁZAD. Társadalomtudományi szemle. I—IV. évfolyam. 1900—1903. 8⁰. Egy-egy évfolyam ára 16 kor. A „Huszadik Század" minden hó elsején jelenik meg öt ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egész évre 16 korona, félévre 8 korona. Egyes szám ára . . . 1.60

JANCSÓ GYÖRGY.
A magyar házassági és házastársi öröklési jog. 8⁰, 1015 oldal. Budapest, 1901. Betürendes tárgymutatóval. Vászonkötésben. 15.—

JELLACHICH ISTVÁN dr.
Törvényszéki orvostan. (Medicina forensis) jogászok számára. 8⁰. 361 oldal. Budapest, 1902. . . . . 7.—

KMETY KÁROLY dr.
A magyar közjog tankönyve. III. kiadás. 8-adrét. 532 oldal. Budapest, 1902. . . . . 9.60

KMETY KÁROLY dr.
A magyar közigazgatási jog kézikönyve. IV. kiadás. 8⁰, 970 oldal. Budapest, 1902. Vászonkötésben . . . . 17.—

KMETY KÁROLY dr.
A magyar pénzügyi jog kézikönyve. 8⁰. 657 oldal. Budapest, 1902. Vászonkötésben . . . . 12.—

LÁNG LAJOS.
A vámpolitika az utolsó száz esztendőben. 1904. . . . . 8.—

LÉVY BÉLA dr.
A magyar szabadalmi jog rendszere. 8⁰. 144 oldal. Budapest. 1898. . . . . 3.20

LUCZIÁN.
Klasszikus bünperek. 8⁰. 152 oldal. Budapest, 1901. . . . . . 2.—

MÁRFFY EDE ifj.
A részvénytársulatok és szövetkezetek adója. 8⁰. Budapest, 1902. . . . . 2.—

MALTHUS T. RÓBERT.
Tanulmány a népesedés törvényéről. Forditotta: *György Endre.* 8⁰. 620 oldal. Budapest, 1902. . . . . 6.—

MAYER SÁNDOR.
Csődtörvény magyarázata. (1881 : XVII. t.-cz.) Irománypéldákkal. 8⁰, 228 oldal. Budapest, 1881. . . . . 2.—

MESZLÉNY ARTHUR dr.
Magánjog politikai tanulmányok különös tekintettel a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetére. 8⁰. 224 oldal. Budapest, 1901. . . . . 5.—

NYULÁSZY JÁNOS dr.
1894 : XVI. t.-cz. az örökösödési eljárásról, valamint az annak életbeléptetése s végrehajtása tárgyában kibocsátott rendeletek. 8⁰, 267 oldal. Budapest, 1896. Vászonkötésben 3.20

PERBESZÉDEK, magyar.
I. Vád- és védőbeszédek gyüjteménye.
Összegyüjtötte: **ZÖLDI MÁRTON.**
Tartalma: Kozma Sándor kir. főügyész replikája, Dr. Daróczy Elek kir. ügyész védbeszéde, Dr. Friedmann Bernát, Polónyi Géza, Dr. Visontai Soma, Tomics Jása, Dr. Vázsonyi Vilmos, Dr. Waisz Sándor, Dr. Kelemen Samu és Dr. Fried Vilmos védőbeszédei . . 3.00

Róvai és Salamon könyvnyomdája Budapest, VIII., Üllői-út 18.

